

KGB'S KONTAKT- OG AGENTNET I DANMARK

PET-KOMMISSIONENS BERETNING

BIND 13

BIND 13

KGB'S KONTAKT- OG AGENTNET I DANMARK:
Sagerne i PET's arkiv vedrørende Arne Herløv Petersen
og Jørgen Dragsdahl

FORFATTER:

MORTEN HEIBERG, PH.D.

Morten Heiberg har i en årrække forsket og undervist i spansk, italiensk og europæisk samtidshistorie ved Københavns Universitet. Han har udgivet tre bøger samt en række artikler i danske og udenlandske tidsskrifter. På baggrund af materiale fra britiske, amerikanske, franske, spanske og italienske arkiver har Morten Heiberg blandt andet skrevet en bog om Spaniens efterretningssamarbejde med Tyskland og Italien 1936-1945 (Morten Heiberg & Manuel Ros Agudo, *La trama oculta de la guerra civil. Los servicios secretos de Franco, 1936-1945*, Barcelona: Crítica 2006).

KGB'S KONTAKT- OG AGENTNET I DANMARK

**SAGERNE I PET'S ARKIV VEDRØRENDE
ARNE HERLØV PETERSEN OG JØRGEN DRAGSDAHL**

PET-KOMMISSIONENS BERETNING BIND 13

Forfatter: Morten Heiberg

**KGB'S KONTAKT- OG AGENTNET I DANMARK: SAGERNE I
PET'S ARKIV VEDRØRENDE ARNE HERLØV PETERSEN OG
JØRGEN DRAGSDAHL**

Publikationen kan bestilles
via Justitsministeriets hjemmeside (www.jm.dk)
eller hos
Schultz Distribution
Herstedvang 10
2620 Albertslund
Telefon: 43 22 73 00
Fax: 43 63 19 69
schultz@schultz-grafisk.dk
www.schultzboghandel.dk

ISBN: 89-91851-64-5
ISBN: 89-91851-65-3 (internet)
Tryk: Schultz Grafisk

Forord

Dette bind er forfattet af Morten Heiberg.

I henhold til PET-kommissionslovens § 1, stk. 4, har Kommissionen ansat et antal forskere, herunder Morten Heiberg. Kommissionen har givet forfatteren adgang til at arbejde frit og med uhindret adgang til Kommissionens kildemateriale, herunder fra PET's arkiv.

På denne baggrund fremlægger forfatteren resultatet af sine historiske undersøgelser i nærværende bind. Kommissionen har nøje gennemgået og drøftet dette og de forudgående udkast til bindet, ligesom de er blevet sammenholdt med det underliggende kildemateriale. Efterfølgende har Kommissionen godkendt manuskriptet og antaget det til udgivelse i Kommissionens beretning.

Kommissionen har i henhold til PET-kommissionslovens § 4 foretaget anonymiseringer i fornødent omfang. Kommissionens retlige vurderinger efter PET-kommissionslovens § 3, stk. 2, er knyttet til vedkommende afsnit.

Johnny Laursen

Regin Schmidt

Ditlev Tamm

Jens Vedsted-Hansen

Leif Aamand
formand

INDHOLDSFORTEGNELSE:

FORORD.....	3
FORKORTELSER	7
INDLEDNING: KGB'S AGENT- OG KONTAKTNET I DANMARK.....	9
Gordijevskij.....	10
Mitrokhin	13
KGB: Et rids af den sovjetiske efterretningstjenestes historie	14
Residenturets opbygning.....	18
Residenturets kontakt- og agentnet i Danmark.....	19
Rekrutteringsforløbet.....	22
En oversigt over KGB's kontakter og agenter i Danmark.....	24
Spionsager i Mitrokhin- og Gordijevskij-materialet.....	26
”Aktive foranstaltninger”	27
Oberstkup i Danmark?	30
Det bureaukratiske spil	34
PET's syn på Gordijevskijs oplysninger.....	39
Den juridiske og politiske sagsbehandling.....	40
1. ARNE HERLØV PETERSEN-SAGEN	44
Arne Herløv Petersen som debattør på venstrefløjen.....	47
2. HERLØV PETERSENS SAMARBEJDE MED KGB IFØLGE GORDIJEVSKIJ-MATERIALET	52
Dæknavn: ”Palle”	53
Herløv Petersen og den sovjetiske påvirkning.....	58
PET's vurdering af Gordijevskij-materialet	60
3. PET'S OVERVÅGNING 1979-1981	62
Anholdelse og ransagning.....	63
4. BEVISMATERIALET I HERLØV PETERSEN-SAGEN.....	68
Konspirativ adfærd.....	68
Inden for eller uden for DKP?	70
Påvirkning	72
Evakuering til Sovjetunionen.....	80
Norden som atomfri zone	82
Forsøg på infiltration? Herløv Petersens interesse for hjemmeværnet, EF og Energiministeriet	87
KGB's desinformationskampagne imod Nordkorea	89

Talentspejdning.....	91
Gaver og rejser	92
Kontakter til KGB i Norge.....	93
Opsamling	94
5. UDVISNINGEN AF MERKULOV	96
Herløv Petersen-sagen som en kontraetterretningsoperation.....	107
PET og udsivningen til den danske og udenlandske presse	111
6. DEN RETLIGE SAGSBEHANDLING OG DEN POLITISKE BESLUTNINGSPROCES	115
Rigsadvokatens vurdering	118
Tiltalefrafald	120
7. KONKLUSION	126
8. RETLIG VURDERING VEDRØRENDE PET OG JUSTITTSMINISTERIETS ROLLE I HERLØV PETERSEN-SAGEN:.....	129
9. BILAG	132
10. PET'S OVERVÅGNING AF JØRGEN DRAGSDAHL	137
Journalist og sikkerhedspolitisk debattør på venstrefløjen	138
11. DRAGSDAHL'S SAMARBEJDE MED KGB IFØLGE GORDIJEVSKIJ-MATERIALET	143
12. PET'S OVERVÅGNINGSOPERATIONER 1983-1985	154
Det Sikkerheds- og Nedrustningspolitiske Udvalg (SNU)	155
NATO- og Forsvarsministerielle kontakter.....	159
Dragsdahl og fodnotepolitikken.....	160
En PET-medarbejders vurdering ultimo 1983	161
Det internationale efterretningssamarbejde vedrørende Dragsdahl, 1983-87.....	163
Parallelle operationer	164
Aktive foranstaltninger?	165
13. DRAGSDAHL'S SAMTALER MED PET	168
Dragsdahls samtale med PET efter Gordijevskijs afhopning	170
Omtale af referatet i Morgenavisen Jyllands-Posten.....	173
Dragsdahl, PET og den politiske sagsbehandling	175
14. KONKLUSION.....	179
Retlig vurdering:.....	180
15. KILDE- OG LITTERATURFORTEGNELSE	181

Forkortelser og akronymer

BPP	Black Panther Party
CIA	Central Intelligence Agency
DKP	Danmarks Kommunistiske Parti
EF	Europæiske Fællesskab
GRU	Glavnoje Rasvedyvatelnoje Upravlenije Den sovjetiske militære efterretningstjeneste
INO	Inostrannyj Otdel NKVD's udenrigsafdeling
KGB	Komitet Gosudarstvennoj Besopasnosti Komitéen for Statssikkerhed (den sovjetiske sikkerhedstjeneste)
Komintern	Kommunistisk Internationale
MfS	Ministeriet for Statssikkerhed (også kendt under betegnelsen STASI)
NATO	North Atlantic Treaty Organization
NKGB	Narodnyj Komissariat Gosudarstvennoj Besopasnosti Folkekommissariatet for Statssikkerhed
NKVD	Narodnyj Komissariat Vnutrennikh Del Folkekommissariatet for Indre Anliggender
OGPU	Objedinjonnoje Gosudarstvennoje Polititjeskoje Upravlenije Det Forenede Statslige Politiske Direktorat
OMS	Otdel Mesjdunarodnykh Svjasej Kominterns afdeling for International Kommunikation
SNU	Det Sikkerheds- og Nedrustningspolitiske Udvalg
SUKP	Sovjetunionens Kommunistiske Parti
TJEKAEN	Vserossijskaja Tjresvytjajnaja Komissija po Borbe s Kontrrevoljutsiej i Sabotazjem Den Alrussiske Ekstraordinære Kommission til Bekæmpelse af Kontrarevolution og Sabotage

INDLEDNING: KGB'S AGENT- OG KONTAKTNET I DANMARK

I perioden 1975-1999 indhentede PET næsten et tusinde efterretninger fra en vesteuropæisk allieret tjeneste om danske statsborgere, der angiveligt havde stået i forbindelse med KGB under den kolde krig. Oplysningerne stammede fra to KGB-officerer, Oleg Gordijevskij og Vasilij Mitrokhin, der hoppede af til Vesten i henholdsvis 1985 og 1992.¹ Gordijevskij videregav 913 oplysninger om 273 danske statsborgere, mens Mitrokhin i 79 debriefingsrapporter formidlede oplysninger om 51 danske statsborgere.² Gordijevskijs oplysninger fra 1970'erne og 1980'erne førte til en markant forbedring af den danske tjenestes indsigt i KGB's aktiviteter i Danmark, mens Mitrokhins informationer fra 1990'erne gav mulighed for at efterforske en række uafsluttede eller hidtil ukendte sager fra den kolde krig. Generelt er Gordijevskijs oplysninger mere detaljerede og pålidelige end Mitrokhin-materialet, der er særdeles fragmenteret.

Nærværende delberetning undersøger den del af Gordijevskij- og Mitrokhin-materialet, der vedrører sovjetiske forsøg på via danske kontakter og agenter at påvirke den offentlige meningsdannelse i Danmark. Sovjetiske påvirkningsoperationer, der gik under betegnelsen ”aktive foranstaltninger” (*aktivnyje meroprjatija*), havde to formål. Dels var der tale om falske og vildledende oplysninger, som KGB forsøgte at udbrede med henblik på at få den danske regering til at føre en udenrigspolitik, der kunne så splid i den vestlige alliance, og som dermed var

-
- 1 Transskriptionen af de russiske navne følger *Danmark under den kolde krig*, bind 1-4, (Dansk Institut for Internationale Studier, 2005). Herefter benævnt *DIIS*. Russiske navne og betegnelser, der ikke optræder i *DIIS*, følger en til Kommissionen udarbejdet liste over korrekt transskriberede navne. Undtaget herfra er visse citater og referencer til bøger, hvor en anden stavemåde ses anvendt.
 - 2 Gordijevskijs rapporter bestod typisk af afsnit, eksempelvis a, b,c, der hver omtalte et bestemt forhold eller en person. Ved optællingen af ”oplysninger” er her anvendt antallet af markerede afsnit samt kopierede originale KGB-dokumenter, der omtaler danske statsborgere.

fordelagtig for Sovjetunionen. Dels ytringer, der kunne skabe sympati for Sovjetunionen og forståelse for landets politik, eksempelvis krav om afspænding.

Efter en generel introduktion til KGB's virke i Danmark analyseres to sager fra PET's arkiv, der kan anskueliggøre KGB's påvirkningsoperationer og samtidig belyse PET's kontraetterretningsindsats under den kolde krig. De to sager vedrører forfatter Arne Herløv Petersen og journalist Jørgen Dragsdahl, der i interne KGB-rapporter, som Gordijevskij videreformidlede til en vesteuropæisk tjeneste, beskrives som henholdsvis "fortrolig kontakt" og "agent" for KGB. Mitrokhins rapporter nævner ligeledes Herløv Petersen som "fortrolig kontakt", men angiver ikke nogen præcis status for Dragsdahl. Der står blot, at der blev oprettet en "operationel sag" på Dragsdahl i 1975.³

Herløv Petersen blev anholdt den 3. november 1981 og sigtet efter "den milde spionageparagraf", straffelovens § 108. Et halvt år senere blev han meddelt tiltalefrafald. Der blev derimod aldrig rejst sigtelse mod Dragsdahl, uanset at han i flere KGB-dokumenter optræder med en højere status end Herløv-Petersen, nemlig som "agent". De to case-studier rekonstruerer med afsæt i Gordijevskij-materialet hændelsesforløbet i forbindelse med PET's overvågning og analyserer dernæst den juridiske og politiske sagsbehandling.

Gordijevskij

Gordijevskij var under diplomatisk dække udstationeret på ambassaden i København fra 1966 til 1970 og igen fra 1972 til 1978. I den første periode var han tilknyttet den såkaldte Linje N (støtte til illegale agenter) og i den anden periode PR-linjen (politiske efterretninger). I 1975 blev Gordijevskij hvervet af en udenlandsk tjeneste i samarbejde med PET. I 1978 vendte Gordijevskij tilbage til Moskva, hvor han arbejdede i KGB's hovedkvarter, *Centret*. I 1982 blev han udstationeret i London, hvor han blev udnævnt til resident, dvs. chef for KGB-afdelingen på ambassaden, også kaldet *residenturet*. I 1985 blev han hjemkaldt til Moskva under mistanke for dobbeltagentvirksomhed, men det lykkedes ham

3 PET, operationssag, rapport.

med hjælp fra en vestlig efterretningstjeneste og PET at flygte til Storbritannien.⁴ Gordijevskijs samarbejde med de vestlige efterretningstjenester var efter alt at dømme båret af et oprigtigt ønske om at bekæmpe det kommunistiske regime.⁵

Oleg Gordijevskij. Overvågningsbillede fra PET's arkiv.

-
- 4 Gordijevskij var ikke en klassisk dobbeltagent, dvs. en person der fungerer som agent for to tjenester samtidig, men en vestlig agent i KGB. Se RB: Jørn Bro, 27. november 2000. Gordijevskij er forfatter og medforfatter til en række bøger om KGB. Se eksempelvis Oleg Gordievsky, *Next Stop Execution. The Autobiography of Oleg Gordievsky* (London, 1995). Se også Jakob Andersen og Oleg Gordievsky, *De røde spioner. KGB's operationer i Danmark – fra Stalin til Jeltsin, fra Stauning til Nyrup* (København, 2002).
- 5 Jf. Kommissionens beretning, bind 7, samt Oleg Gordievsky, *Next Stop Execution*, s. 64, 195-198.

PET var først og fremmest interesseret i oplysninger om KGB's virke i Danmark og udarbejdede i den forbindelse en række spørgsmål, der indgik i debriefingen af Gordijevskij. Gordijevskij-materialet omfatter ca. 4.000 sider, der består dels af nedfældede mundtlige oplysninger, dels af kopier af originale KGB-dokumenter i engelsk oversættelse.⁶ KGB-dokumenterne består af residenturets årsberetninger og måske af særlig efterretningsmæssig værdi residenturets korrespondance med Centret. De mundtlige oplysninger fra Gordijevskij består typisk af en vejledning til, hvordan de udsnuglede KGB-papirer skal tolkes. Dertil kommer over 100 rapporter, som Gordijevskij videregav efter, at han opnåede asyl i Storbritannien i 1985.

Gordijevskijs samtidige oplysninger til PET må i modsætning til flere af de oplysninger, der er fremkommet efter afhopningen i 1985, tillægges en høj kildeværdi. En svaghed ved materialet er dog, at Gordijevskij kun var andenhåndskilde til en række oplysninger, et problem, der er nærmere belyst i gennemgangen af PET's overvågning af Jørgen Dragsdahl. Til gengæld var Gordijevskij ofte opmærksom på problemet med de oplysninger, han videreformidlede. Flere gange pegede Gordijevskij på muligheden for, at de ansatte på residenturet i deres indberetninger overdrev deres egen indsats i et forsøg på at forbedre deres karrieremuligheder eller tilfredsstille ledelsen i KGB, der gerne så agentnettet udvidet. Det styrker således Gordijevskijs troværdighed, at han understregede, at flere danske kontakter var overvurderede.⁷

Syv personer i PET samt departementschef i Justitsministeriet Niels Madsen kendte til Gordijevskijs dobbeltagent-virksomhed.⁸ I regeringen var muligvis kun statsminister Anker Jørgensen og skiftende justitsministre indtil 1981 orienteret. Niels Madsen aftalte med Anker Jørgensen, at Ole Espersen, der blev udpeget til justitsminister i januar 1981, ikke skulle briefes. Det var antagelig den udenlandske tjeneste, som PET kørte dobbeltagent-operationen med, der

6 Operationssag: "Sammendrag..." For en yderligere diskussion af de kildemæssige problemer i Gordijevskij-materialet, se Kommissionens beretning, bind 7.

7 For en mere uddybende diskussion af kildeværdien se gennemgangen nedenfor af sagerne vedr. Jørgen Dragsdahl og Arne Herløv Petersen.

8 En PET-medarbejder, der var involveret i dobbeltagent-operationen har forklaret, at "Det var en meget lukket kreds, der kendte til sagen. Der var kun to kriminalfolk på sagen, og så vidt vidnet ved, var der kun 7 personer i alt, der kendte til sagen med Gordievsky", RB, kriminalassistent, 1. oktober 2002.

stillede denne betingelse.⁹ Først efter Gordijevskijs afhopning i 1985 orienterede PET medlemmerne af Schlüter-regeringens sikkerhedsudvalg om dobbeltagent-operationen.

Mitrokhin

Vasilij Mitrokhin blev ansat i KGB i 1948, og i 1956 blev han overført fra operationel tjeneste til arkivet for 1. hoveddirektorat i KGB. Da det i 1972 blev besluttet at flytte dette arkiv, fik Mitrokhin i opdrag at gennemgå 300.000 sager. Han læste sagsakter, som han i resumé-form nedskrev på små lapper papir og smuglede ud fra arkivet. Notaterne blev gravet ned ved Mitrokhins datja uden for Moskva. Denne fremgangsmåde fortsatte indtil Mitrokhins pensionering i 1984. Efter Sovjetunionens sammenbrud, nærmere bestemt den 24. marts 1992, henvendte den pensionerede arkivar sig på en britisk ambassade i en af de baltiske stater. Med sig havde han 2.000 tætskrevne sider med oplysninger fra KGB's arkiver. Mitrokhin oplyste, at hans motiv til at bryde med sin tidligere arbejdsgiver var, at han ønskede at "udøve størst mulig skade på det gamle KGB og parti-nomenklatur".¹⁰ Han erklærede endvidere, at han forgæves havde tilbudt de samme oplysninger til amerikanerne.¹¹ Et halvt år senere blev Mitrokhin og hans familie smuglet ud fra Rusland, efter at tilladelse hertil var indhentet hos den britiske udenrigsminister Douglas Hurd.¹²

Mitrokhin-materialet indeholder væsentlige oplysninger om danske forhold. PET modtog således i perioden 1993 til 1999 79 debriefingsrapporter vedrørende 51 danske statsborgere. Notitserne omhandler typisk enkeltpersoner, der er anført med navn, dæknavn eller alias. Tekstdelen indeholder en kort beskrivelse af personen samt angivelse af den pågældendes status hos KGB, eksempelvis "fortrolig kontakt" eller "agent". Det var imidlertid forbundet med visse vanskeligheder for PET at bruge oplysningerne fra Mitrokhin og dermed også at vurdere, om de omtalte personer vitterligt var agenter. Det vil med andre ord sige, hvorvidt de under konspirative former havde udført opgaver for KGB.

9 PET, operationssag: Notits, 7. april 1981.

10 Intelligence and Security Committee. The Mitrokhin Inquiry Report, June 2000, <http://www.archive.official-documents.co.uk/document/cm47/4764/4764.htm>

11 Ibid.

12 Ibid.

Debriefingen af Mitrokhin skete over flere år, hvor den tidligere KGB-officer i samarbejde med den vesteuropæiske efterretningstjeneste forsøgte at tolke de mange papirlapper, som han gennem årene havde påført oplysninger fra KGB's arkiv. Denne fremgangsmåde var ikke uproblematisk. Det fremgår af den italienske Mitrokhin-Kommission, at chefanalytikeren i den italienske efterretningstjeneste på baggrund af de første 50 debriefingsrapporter, hun modtog, vurderede, at Mitrokhin var oprigtig, men materialet forældet. Desuden havde den meget lange debriefingsperiode svækket materialets troværdighed.¹³ Der var således risiko for, at debriefingen af kilden skete under indtryk af oplysninger, der allerede var kendt fra anden side, eksempelvis Gordijevskij. Som fastslået andetsteds i Kommissionens beretning er der både præcise og upræcise oplysninger i materialet, når det gælder danske forhold.¹⁴

Mitrokhins debriefingsrapporter nævner en række sikkerhedsbrister, som PET enten ikke var klar over eller ikke havde formået at gribe ind overfor i tide. Mitrokhin-materialet havde med andre ord ikke betydning for PET's præventive arbejde i 90'erne, men gav indsigt i mulige mangler i PET's kontraefterretningsindsats i tiden før Murens fald.¹⁵

KGB: Et rids af den sovjetiske efterretningstjenestes historie

KGB blev dannet i 1954 efter en reform af efterretningstjenesterne. Den nye sovjetiske tjeneste overtog Tjekaens emblem i form af et sværd og skjold: Et skjold til at forsvare revolutionen og et sværd til at nedkæmpe fjenden.¹⁶ Som det vil fremgå nedenfor, var der også på andre områder en høj grad af kontinuitet mellem Lenins sikkerhedspoliti, Tjekaen, og KGB.

13 *Commissione parlamentare d'inchiesta concernente il "dossier Mitrokhin" e l'attività d'intelligence italiana*, dokument XXIII, nr. 10, bis: „relazione di minoranza“, s. 29. Lagt ud på det italienske parlaments hjemmeside: www.parlamenti.it/bicamerali/2/25/sommario.htm

14 Jf. Kommissionens beretning, bind 6 og 7.

15 For eksempel var oplysningerne om en agent, der i Mitrokhin-materialet kun var angivet med dæknavn, inkonsistente, og der fandtes ingen dansk statsborger, der passede på profilen. PET havde dog en mistanke om, hvem den pågældende var, men på grund af hans høje alder valgte PET at undlade at foretage en afhøring. Jf. Kommissionens beretning, bind 7.

16 Christopher Andrew & Oleg Gordievsky, *KGB. The Inside Story of its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev* (London, 1990), s. 19.

Tjekaen oprettedes på Lenins foranledning den 20. november 1917 og blev i løbet af kort tid den største sikkerheds- og efterretningstjeneste i verden. Året efter fik den sovjetiske militære efterretningstjeneste status af direktorat under den Røde Hær. Siden 1942 har denne tjeneste været benævnt GRU (*Glavnoje Rasvedyvatelnoje Upravlenije*). GRU har fortrinsvis været aktiv inden for indsamling af strategiske efterretninger og militærvidenskabelige data.¹⁷

I perioden 1917-1954 skiftede Tjekaen navn flere gange, ligesom den undergik spaltninger og sammenlægninger. Desuden har tjenesten haft vekslende status af kommissariat, ministerium og statslig komité. I 1954 blev tjenesten nedgraderet fra ministerium til Komité for Statsikkerhed, deraf navnet KGB (*Komitet Gosudarstvennoj Besopasnosti*). I midten af 1980'erne anslog man antallet af ansatte til 400.000 officerer, 200.000 grænsesoldater samt et omfattende net af kontakter og agenter.¹⁸ I 1991 ophørte KGB med at eksistere som en konsekvens af Sovjetunionens opløsning. KGB's 1. hoveddirektorat, som forestod indhentning af efterretninger i udlandet, blev videreført under betegnelsen SVR. Intern sikkerhed henhørte herefter under det nydannede FSK, der i 1995 blev omdøbt til FSB.¹⁹

Tjekaen, der var en af flere anvendte forkortelser for det Alrussiske Ekstraordinære Kommissariat til Bekæmpelse af Modrevolution og Sabotage (*Vserossijskaja Tjresvytjajnajaja Komissija po Borbe s Kontrrevoljutsiej i Sabotasjem*), blev ledet af Feliks Dsersjinskij. Han blev bemyndiget til blandt andet at foranstalte deportationer og konfiskere jord samt fratage rationeringskort. Det væsentligste kontrolmiddel var dog terror.²⁰ Tjekaen påbegyndte sine udenlandske aktiviteter i 1920 med oprettelsen af Udenrigsafdelingen INO. Året før var Komintern, den sovjetisk dominerede kommunistiske internationale, blevet oprettet. Frem

17 "GRU" i Norman Polmar og Thomas B. Allen (red.), *The Encyclopedia of Espionage* (New York, 1997).

18 Christopher Andrew & Oleg Gordievsky, *KGB*, s. 512.

19 For en ny fremstilling på dansk af KGB's historie se Erik Kulavig, *KGB. De russiske sikkerhedstjenester fra Ivan den Grusomme til Vladimir Putin* (Aschehoug, 2007).

20 En af Feliks Dsersjinskij's løjtnanter forklarede anvendelsen af terror på følgende måde: "Vi fører ikke krig mod individer. Vi udrydder borgerskabet som klasse. Under efterforskningen skal man ikke lede efter beviser på, at den anklagede i ord eller handling gik imod sovjetmagten. Det første spørgsmål, man bør stille er: "Hvilken klasse tilhører han? Hvad er hans oprindelse? Hvad er hans uddannelse og profession? Og det er disse spørgsmål, som burde afgøre den anklagedes skyld. I dette ligger betydningen og essensen af den Røde Terror". Citeret efter Christopher Andrew & Oleg Gordievsky, *KGB*, s. 24.

til organisationens formelle opløsning i 1943 var Komintern den vigtigste aktør med hensyn til hemmelige udenlandske operationer. Det blev med tiden sværere at skelne mellem partiaktiviteter og efterretningsaktiviteter, idet både INO og Komintern opererede illegalt. I 1921 oprettede Komintern et hemmeligt internationalt net kaldet OMS (*Otdel Mesjdunarodnykh Svjasej*), som skulle styre Kominterns hemmelige agenter. OMS hjalp INO med at rekruttere udlændinge for den sovjetiske sag, idet det vurderedes, at det var uligt nemmere for en kommunistisk internationale end for en sovjetisk efterretningstjeneste at hverve kommunistiske sympatisører i Europa. Flere af de bedste OGPU- og NKVD-agenter i 1930'erne blev hvervet under falsk flag, idet de blev forledt til at tro, at de skulle arbejde for Komintern. Både OGPU og OMS var involveret i revolutionsplaner i Tyskland i 1923. OMS oprettede en række frontorganisationer i Europa, som senere blev vigtige elementer i KGB's forsøg på psykologisk krigsførelse.²¹ Efter Kominterns opløsning overtog den sovjetiske efterretningstjeneste i vid udstrækning sammenslutningens internationale netværk.

Efterretningshistorikeren Christopher Andrew og Oleg Gordijevskij vurderer i et fælles værk om KGB, at terroriseringen af civilbefolkningen nåede sit klimaks under NKVD, som den sovjetiske sikkerhedstjeneste ændrede navn til i 1934.²² Her tænkes der ikke kun på de såkaldte Moskva-processer, men også på straffelejrene, bedre kendt som Gulag, der blev den sovjetiske sikkerhedstjenestes ubestridte domæne.²³ Andrew og Gordijevskij vurderer tillige, at NKVD foretog den største penetrering af fremmede statsapparater, der nogensinde er opnået af en efterretningstjeneste.²⁴ Under borgerkrigen i Spanien oplevedes begge sider af NKVD's virke, idet den sovjetiske tjeneste i 1937 først penetrerede og dernæst udrensede dele af Republikkens revolutionære venstrefløj med henvisning til,

21 Ibid., s. 56-57.

22 Ibid., s. 25.

23 En nuanceret skildring af Gulag-systemet findes i Anne Applebaum, *GULAG – historien om de sovjetiske straffelejre* (Schønbergske Forlag, 2004). En kildesamling om Gulag findes i Oleg Vitalevitsch Khlevniuk, *The History of the Gulag. From Collectivization to the Great Terror* (New Haven og London, 2004).

24 Christopher Andrew & Oleg Gordievsky, *KGB*, s. 25.

at den gik fascisternes ærinde.²⁵ Internt i Sovjetunionen var der imidlertid sket en ændring i tjenestens virke. Under Lenin blev tjenesten først og fremmest anvendt til at forfølge kommunistpartiets og revolutionens fjender, mens den under Stalin i stigende grad blev anvendt til at forfølge Stalins fjender i partiet.²⁶

Allerede i mellemkrigstiden opbyggede den sovjetiske tjeneste en af de største afdelinger i Verden inden for signalefterretninger (*SIGINT* eller *Signal Intelligence*). Mitrokhins oplysninger tyder på, at det lykkedes at bryde japanske, britiske, østrigske, italienske, tyrkiske og sandsynligvis også amerikanske og franske diplomatiske telegrammer.²⁷ Fra 1930'erne og frem til begyndelsen af 50'erne formåede den sovjetiske efterretningstjeneste ved hjælp af velplacerede spioner at penetrere den britiske statsadministration og indhente fortrolige oplysninger. Denne form for indhentning ved hjælp af personkilder kaldes for *HUMINT* eller *Human Intelligence*. Nævnes skal i den forbindelse de såkaldte ”Magnificent Five” (Kim Philby, Guy Burgess, Donald Maclean, Anthony Blunt og John Cairncross), der arbejdede i de britiske efterretningstjenester og i Udenrigsministeriet. Også den amerikanske statsadministration blev infiltreret af sovjetiske spioner. Den første og måske vigtigste af de såkaldte ”atomspioner” var Klaus Fuchs, der skaffede hemmelige oplysninger om det britisk-amerikanske atomforskningsprogram. En anden NKGB-spion ved det amerikanske atomlaboratorium i Los Alamos var David Greenglass.²⁸

KGB benyttede sig med stor succes af såkaldte ”illegale”, der opererede under falsk identitet, dvs. KGB-agenter, som opererede i udlandet oftest under foregivende af, at de var udlændinge og ikke sovjetiske statsborgere. De illegales hovedopgave var i reglen at rekruttere agenter. Den mest berømte ”illegale” var uden tvivl Arnold Deutsch, der rekrutterede ”the Magnificent Five”. Under den

25 Nyere forskning har vist, at den venstrerevolutionære fløj var infiltreret af frankistiske og fascistiske spioner. I 1937 generaliserede NKVD imidlertid ud fra nogle få sager og anklagede hele bevægelsen for at være fascistisk, hvilket var grundløst. Se Morten Heiberg & Manuel Ros Agudo, *La trama oculta de la guerra civil. Los servicios secretos de Franco, 1936-1945*, (Barcelona, 2006) samt François Godicheau, *La Guerre d'Espagne. République et Révolution en Catalogne* (Paris, 2004).

26 Christopher Andrew & Oleg Gordievsky, *KGB*, s. 85.

27 Christopher Andrew & Vasili Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive. The KGB in Europe and the West* (London, 1999), s. 69.

28 Christopher Andrew & Oleg Gordievsky, *KGB*, s. 255-257.

kolde krig var Spanien det måske vigtigste transitland til spredning af ”illegale” KGB-agenter.²⁹

I årtierne efter afsløringen af ”the Magnificent Five” skærpedes de vestlige tjenesters sikkerhedsniveau, og deres viden om KGB og den sovjetiske militære tjeneste GRU forøgedes. Dette skyldtes blandt andet en forbedret indsats på SIGINT-området og flere sovjetiske afhøringer. KGB opnåede sandsynligvis de bedste resultater inden for indhentning af videnskabelige og tekniske efterretninger, bedre kendt som industrispionage. I 1963 blev dette indhentningsområde gjort til et selvstændigt direktorat (T) i KGB’s 1. hoveddirektorat.

KGB’s opbygning var bureaukratisk og bestod foruden en ledelseskomité, der refererede direkte til Politbureauet og generalsekretæren for SUKP, af en række hoveddirektorater, der var inddelt i direktorater, specialtjenester og afdelinger. KGB’s 1. hoveddirektorat, som forestod indhentning af efterretninger i udlandet, var i den periode, der er af interesse for nærværende studie, dvs. 1970’erne og 1980’erne, inddelt i otte direktorater (R: operationel planlægning og analyse, OT: Operationel teknisk support, K: kontrapionage, I: computertjeneste, S: illegale, T: videnskab og teknik, RI: analyse og vurdering, RT: operationer på sovjetisk territorium) og tre specialtjenester (A: desinformation, en krypteringstjeneste tillige benævnt A med tilknytning til 8. hoveddirektorat, R: Radio) fordelt på 20 forskellige landeafdelinger. Kodebrydning foregik ofte i samarbejde med GRU. Danmark var sammen med de øvrige skandinaviske lande, Storbritannien, Malta, Australien og New Zealand dækket af afdeling 3. Gordijevskij havde kontakt til denne afdeling, som blev ledet af Viktor Fjodorovitj Grusjko, mens Mitrokhin havde forbindelse til afdeling 15, der varetog registrering og arkivering.³⁰

Residenturets opbygning

De ansatte ved de sovjetiske repræsentationer var normalt fordelt mellem Udenrigsministeriet, Ministeriet for Udenrigshandel, KGB og GRU. Hovedparten af den sovjetiske efterretningsindsats i udlandet blev udført fra forskellige institutioner, hvor KGB-officerer arbejdede under dække som diplomater, journalister

29 Jf. operationssag, udateret rapport, formentlig fra 1986.

30 En sandsynligvis korrekt plan over 1. hoveddirektorats opbygning findes i appendiks C4 i Christopher Andrew & Oleg Gordievsky, *KGB*.

og ansatte i statslige virksomheder.³¹ Denne bureaukratiske opbygning kaldtes for det ”legale residentur” (*legalnaja residentura*). Man skelnede således mellem de KGB-officerer, der arbejdede ved den sovjetiske repræsentation, og det net af ”illegale” agenter, som KGB havde sendt til udlandet ved hjælp af falske identitetspapirer. Residenten var KGB-formandens repræsentant i udstationeringslandet og havde typisk rang af ambassaderåd. Han var ansvarlig for alle residenturets aktiviteter, og det forventedes, at han personligt deltog i det operative arbejde med at føre agenter og kontakter. Han var typisk udgået af PR-linjen, hvorfor hans viden om de andre linjer var relativt begrænset. De forskellige linjer var:

- PR-linjen: politiske efterretninger
- N-linjen: støtte til illegale agenter
- KR-linje: kontraspionage
- X-linjen: videnskab og teknik
- F-Linjen: specialoperationer
- SK-linjen: afdeling for herboende sovjetborgere

Cheferne for de enkelte linjer havde status af vicesidenter og var ud over det daglige efterretningsarbejde ansvarlige for udarbejdelsen af årsrapporter til Centret.³²

Residenturets kontakt- og agentnet i Danmark

En af KGB-officerens fremmeste opgaver var at finde egnede ”emner”, som var rede til at arbejde for KGB.³³ I en debriefingsrapport fra årsskiftet 1975-76 fortalte Gordijevskij nærmere om KGB’s arbejde med at rekruttere danske statsborgere, der inddeltes i bestemte kategorier:

31 Rigsadvokaten, j. nr. 668/81: ”Begrebet KGB-officerer”, fortroligt notat, 2. februar 1982.

32 PET, operationsdag: ”Arbejdsrutinen i KGB-residenturet i København”, 25. september 1985.

33 Ibid.

- a) ”officiel kontakt”
- b) ”objekt rasrabotki” (en person under ”endeligt” eller ”dybt” studium)
- c) ”fortrolig kontakt”
- d) ”agent”³⁴

Ad a) En ”officiel kontakt” omfattede enhver KGB-kontakt med mulig adgang til efterretningsmæssige oplysninger. Personer i denne kategori blev underkastet en ”foreløbig undersøgelse”.

Ad b) ”Objekt rasrabotki” betyder direkte oversat ”objekt til bearbejdning”. Det var betegnelsen for en person, der var under ”endeligt” eller ”dybt” studium. Der var tale om en person, som KGB’s undersøgelse tydede på ville være villig til at samarbejde. Der blev i så fald oprettet en personsag i Centret (KGB’s hovedkvarter), der efterfølgende skulle meddele, om vedkommende var accepteret som ”objekt rasrabotki”. I et forsøg på at fastslå en personlig motivation hos den studerede person (benævnt ”målet”), ville KGB-officeren først søge efter ideologiske motiver: Sympati for Sovjetunionen eller socialismen, eller i det mindste interesse for russiske forhold (evt. historie). Hvis der ikke syntes at være en sådan interesse eller sympati til stede hos målet, ville KGB-officeren søge efter finansielle motiver og prøve at få fastlagt, hvorvidt vedkommende manglede penge og var villig til at bryde loven mod økonomisk kompensation. Hvis det viste sig umuligt at hverve ved hjælp af penge, var der endelig en tredje mulighed: At opbygge et personligt venskab med målet. Derved øgedes muligheden for, at det senere kunne lykkes at overbevise målet med enten penge eller ideologiske henvisninger. KGB var ofte mistroisk over for personer, der alene havde ideologiske motiver, og der blev derfor gjort anstrengelser for også at inddrage en form for betaling. At der indgik betaling betød ydermere, at KGB fik en ”klemme” på målet. Erfaringen havde dog vist, at operationer, der indebar decideret afpresning, udgjorde en unødigt stor risiko.

34 Rigsadvokaten, j. nr. 668/81: ”KGB’s kildeapparat”, fortroligt notat, 2. februar 1982. Følgende beskrivelse bygger på PET, operationsag; Rapport modtaget 29.-30. december 1975. For en supplerende gennemgang og diskussion af KGB’s kildebegreb, se Kommissionens beretning, bind 7.

Ad c og d) Såfremt KGB-agenten havde succes med sit forehavende, og det blev muligt at tale om et samarbejde, ville målet blive regnet for en ”agent”. Betingelsen for at kunne opnå agentstatus var:

- ”a. et hemmeligt og konspiratorisk samarbejde;
- b. en vilje fra agentens side til acceptere ordrer fra KGB”³⁵

Hvis disse to forhold ikke var til stede, men målet alligevel udviste samarbejdsvilje, ville den pågældende blive klassificeret som tilhørende kategorien ”fortrolige kontakter” (”doveritelnyje svjasi vlijanija” eller ”DS”). Gordijevskij fortalte, at det teoretisk set var muligt, om end det kun sjældent foregik i praksis, at en person kunne gå fra at være ”fortrolig kontakt” til ”agent”.³⁶ Hvad enten en person var accepteret som ”agent” eller ”fortrolig kontakt”, indgik vedkommende i KGB’s ”agent-indeks”, ligesom en ny personsag oprettedes i Centret. Selv om målet kun var accepteret som en ”fortrolig kontakt”, blev vedkommende altid behandlet med samme fortrolighedskrav som en ”agent”. Af ”statistiske årsager” anførtes vedkommende også som en del af residenturets og den forbundne centerafdelings ”agent-aktiv”.³⁷ At en udenlandsk statsborger blev indskrevet i agent-indekset var også udtryk for en vigtig personlig succes, som den enkelte KGB-officer blev målt på.³⁸

I den sovjetiske efterretningsterminologi fandtes der ud over de fire allerede nævnte (a, b, c og d) en særlig kategori kaldet ”agent vlijanija”. Ifølge et hemmeligt KGB-leksikon, som stammer fra Mitrokhin-arkivet, var det ”en agent, der opererer under efterretningsinstrukser, og som bruger sin officielle eller offentlige stilling og andre midler til at øve indflydelse på politik, offentlig mening og særlige begivenheders gang, politiske organisationers virke og statsapparatet i mål-landene”.³⁹ Denne præcise udlægning kom først PET til kendskab i 1996, men PET havde på baggrund af Gordijevskij-materialet og egen efterforskning allerede i begyndelsen af 1980’erne formuleret en lignende definition: ”en agent,

35 PET, operationssag: Rapport modtaget 29.-30. december 1975.

36 Der er i den del af Gordijevskij-materialet, der vedrører Danmark, kun to eksempler på, at en person gik fra at være ”fortrolig kontakt” til ”agent”. Der var tale om en helt særlig situation, hvor Centret havde brug for at kunne fremvise flere agenter. Se Kommissionens beretning, bind 7 (vedr. SF).

37 PET, operationssag: Rapport modtaget 29.-30. december 1975.

38 Ibid.

39 PET, operationssag: Leksikon.

der er ansat til at øve indflydelse på den offentlige mening, ofte hvervet blandt journalister eller politikere”⁴⁰. PET-ledelsen pointerede over for Rigsadvokaten i 1982, at der ikke fandtes en dækkende betegnelse på dansk for det russiske begreb ”agent vlijanija” men at man ofte anvendte det engelske udtryk ”agent of influence”, der kan oversættes med ”meningsagent”, ”indflydelsesagent” eller ”påvirkningsagent”. PET anså en ”påvirkningsagent” for en egentlig ”agent”, det vil sige som det fjerde og højeste niveau ”d” i den ovenfor beskrevne kontakt/agent-struktur.⁴¹

PET-ledelsen vurderede i perioden 1981-82, at Arne Herløv Petersen var en ”påvirkningsagent”. Denne betegnelse var sandsynligvis ikke korrekt, selv om forfatterens navn var opført i KGB’s ”agent-indeks”. KGB-residenturets rapporter fra København til Centret i Moskva nævnte, at Herløv Petersen med kodenavnet ”Palle” alene var registreret som en ”fortrolig kontakt”.⁴² Det fremgår af det hemmelige KGB-leksikon, som PET modtog fra Mitrokhin-arkivet i 1996, at ”fortrolige kontakter”, der udøvede meningspåvirkning, ikke betegnedes som ”påvirkningsagenter”, men derimod ”doveritelnye svjasi vlijanija” eller ”fortrolig indflydelseskontakt”, der i hemmelighed skulle anvendes til at ”øve den nødvendige indflydelse på regeringsorganer og det offentlige og politiske liv i mål-landet”.⁴³ Det må på baggrund af disse nye oplysninger antages, at Herløv Petersen var registreret i Centrets ”agent-indeks” som en ”fortrolig indflydelseskontakt” for KGB.

Rekrutteringsforløbet

Gordijevskij forklarede, hvordan et rekrutteringsforløb tog sig ud: I begyndelsen ville KGB-officeren dyrke ”målet” ved at give gaver. Såfremt KGB-officeren nåede til det punkt, hvor han eller hun bad målet om en tjeneste, ville det typisk være det rette tidspunkt at tilbyde penge til gengæld. Hvis målet accepterede penge, var det tegn på, at vedkommende allerede befandt sig på ”objekt rasrabotki”-stadiet.

40 Rigsadvokaten, j.nr. 668/81: ”KGB’s kildeapparat”, fortroligt notat, 2. februar 1982.

41 Ibid.

42 Se eksempelvis PET, operationssag: Rapport til Grusjko vedr. PR-linjen i København i 1975, 11. december 1975. Denne oplysning faldt først PET i hænde den 16. september 1977.

43 PET, operationssag, rapport, 16. januar 1996. Mitrokhin har senere udgivet dette leksikon som bog: Vasili Mitrokhin, *KGB Lexicon: The Soviet Intelligence Officer’s handbook* (London, 2002).

Målet ville først blive betragtet som ”fortrolig kontakt” eller ”agent”, når vedkommende udviste en større grad af samarbejdsvilje. Samarbejdsviljen udtryktes ved, at målet accepterede at mødes med kort varsel, samt at målet villigt modtog ”en række gaver” og accepterede gode frokoster betalt af føringsofficeren, uden at denne krævede noget til gengæld. Sidst, men ikke mindst, skulle målet videregive interessante informationer til KGB-officeren. Disse informationer måtte ikke have været gengivet i pressen, i hvert fald ikke i sin helhed. Var dette stadium nået, ville målet blive klassificeret som ”fortrolig kontakt” eller ”agent” og blive registreret i ”agent-indekset”.⁴⁴ Såfremt KGB’s studium af målet godtgjorde, at vedkommende kunne rekrutteres som en rigtig agent (”full-blown-agent”), var det magtpåliggende, at vedkommende ikke længere kontaktede den sovjetiske ambassade. ”I gamle dage”, forklarede Gordijevskij, ville to på hinanden følgende kontaktforsøg, efter at målet var blevet pålagt ikke at kontakte den sovjetiske repræsentation, have umuliggjort en hvervning som agent. ”I dag”, forklarede Gordijevskij i 1975, indtog KGB en mere fleksibel holdning.⁴⁵

Gordijevskijs oplysninger er præcise vedrørende KGB’s krav til en ”agent” eller ”fortrolig kontakt”, men er uklare i beskrivelsen af et bestemt forhold, der havde betydning for PET’s mulighed for i en eventuel retssag at kunne bevise det fornødne strafferetlige forsæt. Gordijevskij hævder på den ene side, at man ikke kunne være agent for KGB uden at være klar over det. På den anden side viser Gordijevskij-materialet, at sovjetiske diplomater ikke gav sig til kende som KGB-officerer. I 1977 indberettede en KGB-officer til Centret, at han tog for givet, at den person, som residenturet gerne ville have accepteret som agent, havde ”udledt”, at der foregik et samarbejde med KGB, men tjenesten blev ikke eksplicit nævnt i samtalen mellem målet og KGB-officeren.⁴⁶

Gordijevskij forklarede, at møder med kontakter og agenter normalt blev forlagt til forstæderne eller til mindre byer som Helsingør, Roskilde, Køge og Ringsted. I fald vedkommende var ”agent” eller ”fortrolig kontakt”, blev der foretaget sikkerhedsmæssige foranstaltninger i form af afrytning af eventuel observation.⁴⁷ Såfremt målet mentes at have ”agentpotentialer”, men af Centret alligevel

44 PET, operationssag: Rapport modtaget 29.-30. december 1975.

45 Ibid.

46 PET, operationssag: Rapport vedr. Jakob Holdt, marts-august 1977.

47 Ibid.: Rapport modtaget 29.-30. december 1975.

kun blev anset for at være ”objekt rasrabotki”, kunne residenturet også her finde anledning til at anvende særlige sikkerhedsforanstaltninger.⁴⁸

En oversigt over KGB's kontakter og agenter i Danmark

Det er ikke muligt at redegøre nøjagtigt for, hvor mange kontakter KGB havde til danske statsborgere under den kolde krig. Eftersom Gordijevskij var tilknyttet PR-linjen på residenturet, var det primært danske statsborgere med tilknytning til det politiske miljø i Danmark, som dobbeltagenten kunne oplyse om. Oplysninger om eksempelvis GRU-agenter, illegale KGB-agenter, industrispionage og andre former for efterretningsvirksomhed var derfor mere sparsomme. Mitrokhins oplysninger favnede bredere, idet de gik på tværs af de forskellige linjer i KGB-residenturet og berørte sager helt tilbage fra mellemkrigstiden. Til gengæld var oplysningerne sporadiske. Med disse forbehold in mente er det på baggrund af Gordijevskij- og Mitrokhin-materialet muligt at gøre følgende statistiske iagttagelser:

Antal KGB-kontakter og agenter blandt danske statsborgere:

	kontakt	”objekt rasrabotki”	fortrolig kontakt	agent	center-kontakt
Mitrokhin	7	5	14	20	5
Gordijevskij	195	24	7	11	3
<i>Total</i>	<i>202</i>	<i>29</i>	<i>21</i>	<i>31</i>	<i>8</i>
Gentagelser ⁵⁰	4	5	9	10	1
I alt	198	24	12	21	7

Tallene skal tages med det yderligere forbehold, at den samme person kunne optræde med forskellige registreringer. Det skyldes det allerede beskrevne forhold, at en person først registreredes som ”kontakt”, og hvis det dybe studium af vedkommende førte en positiv vurdering med sig, ville han eller hun blive accepteret som enten ”agent” eller ”fortrolig kontakt”. Eftersom Gordijevskij leverede

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Kontakter og agenter, der er omtalt både af Mitrokhin og Gordijevskij, og som derfor bør trækkes fra det samlede antal.

oplysninger over en ti-årig periode, er der således flere eksempler på personer, som promoveredes fra ”kontakt” til ”objekt rasrabortki”, ”fortrolig kontakt” eller ”agent”. Desuden må det tages i betragtning, at flere kontakter optræder både i Mitrokhin- og Gordijevskij-materialet. Derfor giver tabellen ikke noget præcist billede af, hvor mange personer, der stod i forbindelse med KGB. En nærmere optælling, rensset for de nævnte gentagelser, viser, at 209 danske statsborgere på et tidspunkt havde haft kontakt til KGB.⁵⁰ Af disse havde 45 dæknavne, hvilket alene indikerer, at de mødtes flere gange med KGB-officerer. Således kunne en kontakt udmærket have et dæknavn eller alias, selv om der intet konspirativt var ved forbindelsen. Ledende DKP'ere omtaltes også med dæknavn, selvom de normalt ikke stod i direkte forbindelse med KGB.⁵¹

33 danske statsborgere betegnes som enten ”agenter” eller ”fortrolige kontakter”, hvilket er ensbetydende med, at de var indskrevet i ”agent-indekset”. De resterende danske statsborgere, der er nævnt, optræder som enten kontakter eller ”objekt rasrabortki”. Syv danske statsborgere omtales på grund af deres direkte forbindelse til KGB-Centret i Moskva (typisk danske statsborgere bosiddende i Moskva), men oplysningerne omkring deres status som agent eller kontakt for KGB er usikre eller slet ikke angivet. Ydermere er 64 danske statsborgere omtalt i Gordijevskij-materialet i anden forbindelse. Det er typisk politikere eller embedsmænd, der i en rapport blev refereret for den ene eller den anden udtalelse eller omtalt som muligt mål for fremtidige KGB-operationer.

De fleste KGB-kontakter, der er beskrevet i materialet, er danske politikere og embedsmænd. For størsteparten af de involverede må kontakten til de sovjetiske ambassadefolk ses som et naturligt led i deres politiske og officielle virke. Det bemærkes, at flere politikere og embedsmænd blev registreret, efter at de havde deltaget i en officiel reception på det sovjetiske skib M/S Grusija i 1976. De fik efterfølgende betegnelsen ”kontakter”, uden at de nødvendigvis vidste, at de havde konverseret med sovjetiske diplomater, der i virkeligheden var KGB-

50 En grønlandsk politiker samt en redaktør af en grønlandsk avis er også nævnt i materialet. Ingen færinger er omtalt.

51 Der var således forbud mod at hverve DKP'ere til efterretningsvirksomhed. Det ses dog, at KGB både i dansk og udenlandsk sammenhæng ikke altid overholdt dette forbud. I Italien var kommunistlederen Armando Cossutta ifølge Mitrokhin registreret som ”fortrolig kontakt”. Jf. Commissione Parlamentare d'inchiesta concernente il ”Dossier Mitrokhin” e l'attività d'Intelligence italiana, *Documento Conclusivo sull'attività svolta e sui risultati della inchiesta*, 15. marzo 2006, s. 72. For en uddybning af dette forhold, se Herløv Petersen-afsnittet nedenfor samt Kommissionens beretning, bind 6.

officerer.⁵² I de fleste tilfælde blev kontakten til de pågældende politikere og embedsmænd aldrig genoptaget. En socialdemokratisk politiker er også nævnt på trods af, at han ifølge en KGB-officers hemmelige notater afviste de sovjetiske repræsentanter.⁵³

Betegnelsen ”kontakt” havde flere nuancer. Som det fremgår af Mitrokhin-materialet, havde KGB på papiret en meget nuanceret inddeling i mere end 60 forskellige kontakt- og agenttyper fordelt på de forskellige linjer.⁵⁴ For det meste omtalte residenturets indberetninger dog blot de pågældende som ”kontakter”. Gordijevskij-materialet angav således 150 ”kontakter”, 8 ”PR-kontakter”, 22 ”officielle kontakter” samt 15 ”kilder til politiske efterretninger”. Da Gordijevskij primært havde kendskab til KGB’s virke inden for det politiske område, må det antages, at størstedelen af de 150 ”kontakter”, der er nævnt uden nærmere specifikation, havde med det politiske område at gøre, og at kontakten derfor udgik fra PR-linjen i residenturet.

En anden persongruppe, der også er repræsenteret i materialet, var pressefolk, forfattere og kunstnere. Fælles for dem var, at de var politisk engagerede på den politiske venstrefløj og i fredsbevægelserne. Det er i denne gruppe, at Arne Herløv Petersen og Jørgen Dragsdahl optræder. De udgjorde sammen med politikere fra centrum-venstre en interessant målgruppe for KGB på grund af deres mulighed for at præge den sikkerhedspolitiske debat i aviser, radio, fjernsyn og litteratur i almindelighed. De var således ikke kun i besiddelse af informationer, som KGB potentielt kunne drage nytte af. KGB så også en mulighed for at anvende dem i påvirkningsoperationer til gavn for Sovjetunionens taktiske mål.

Spionsager i Mitrokhin- og Gordijevskij-materialet

PET’s arkiv er rigt på materiale om efterforskning vedrørende formodede KGB-agenter og kontakter. Flere af sagerne har deres udspring i de oplysninger, som PET fik fra Gordijevskij og Mitrokhin. Materialet giver indtryk af, at Sovjetuni-

52 Eksempelvis en landsformand for et parti i Folketinget. Jf. PET, operationssag: Rapport, november 1976.

53 Ibid.: Rapport vedr. mål og kontakter for den politiske afdeling ved KGB-residenturet 1973-1977. Oplysningerne skrev Gordijevskij af efter en anden KGB-officers notater.

54 PET, operationssag, rapport, 16. januar 1996: Leksikon.

onen foretog en omfattende spionageaktivitet mod Danmark under den kolde krig. Et par eksempler skal kort nævnes.

En af de alvorligste aktiviteter udførtes af den såkaldte ”Kholm-gruppe”. Gordijevskij gjorde PET opmærksom på gruppens eksistens i 1977, men først i 1994 lykkedes det i samarbejde med en udenlandsk allieret tjeneste at identificere gruppens leder. Mitrokhin bidrog ligeledes med oplysninger om Kholm. Efterforskningen viste, at en amerikansk statsborger og dennes danskfødte hustru blev rekrutteret af KGB under deres ophold i Danmark fra 1963 til 1978. Amerikaneren var biokemiker og ansat ved en dansk forskningsinstitution. Han fik kodenavnet Kholm og blev kørt af KGB-residenturets linje X (teknik og viden-skab). Kholm-gruppen, der var aktiv i USA og Danmark frem til 1987, bestod af seks danskere foruden amerikaneren. Det er usikkert, hvor megen skade gruppen forvoldte.⁵⁵

Mitrokhins oplysninger peger på, at det tillige lykkedes KGB at penetrere en dansk ambassade i et østland, hvor den sovjetiske tjeneste fik lokket en ansat dansker i en klassisk spionfælde og derved fik mulighed for at afpresse ham. I slutningen af 60'erne foretog KGB fem hemmelige operationer mod ambassaden, og efterfølgende gav danskeren KGB adgang til det særligt sikrede område i ambassaden, hvor tjenesten undersøgte kodemaskinen og kombinationslåsene på jernskabene. Operationen forårsagede et af de alvorligste brud på den danske ambassadesikkerhed under den kolde krig.

”Aktive foranstaltninger”

I sammenligning med disse alvorlige kompromitteringer af danske sikkerhedsinteresser kan sager om KGB's meningspåvirkning i Danmark, de såkaldte ”aktive foranstaltninger”, virke harmløse. Det er imidlertid vigtigt at understrege, at den sovjetiske politiske ledelse tillagde desinformationskampagner, der kunne understøtte Sovjetunionens udenrigspolitiske mål, stadig stigende betydning under den kolde krig. Af denne grund oprettede KGB's 1. hoveddirektorat i 1959 en særlig afdeling D, der bestod af godt 50 officerer. Den blev omdøbt til specialtjeneste A i 1971. Den oprindelige afdeling D, som blev ledet af den armenske general Ivan Agajants, fik i opdrag at iværksætte en række omfattende desinformationskampagner, der bl.a. gik ud på at udstille Vesttyskland som neona-

55 Se i øvrigt Kommissionens beretning, bind 6.

zistisk.⁵⁶ Det var dog primært USA, som var målet for Sovjetunionens aktive foranstaltninger. USA omtales ikke overraskende som ”hovedfjenden” i KGB’s interne rapporter. KGB’s opgave var i overensstemmelse hermed ”at forsøge at forpurre den amerikanske imperialismes aggressive tendenser... Vi skal arbejde utrætteligt for at afsløre fjendens svage og sårbare sider.”⁵⁷

Andrew og Gordijevskij vurderer, at de aktive foranstaltninger opnåede størst gennemslagskraft i den tredje verden, og særlig i Gorbatjovs præsidentperiode. Det måske mest succesrige eksempel var en falsk historie om, at AIDS-virusen var blevet fremstillet via genetisk manipulation eller som følge af et uheld ved følge af fremstillingen af kemiske våben på en militærbase i Maryland, USA. I det første halvår af 1987 blev historien intenst dækket af medierne i over 40 tredjeverdenslande.⁵⁸ En anden historie gik på, at USA havde produceret et ”etnisk våben”, der kunne udrydde alle ikke-hvide. Denne form for aktive foranstaltninger var dog svært foreneligt med den nye udenrigspolitiske linje, som Gorbatjov stod for, hvorfor man samme år officielt tog afstand fra AIDS-historien.⁵⁹

Det var den sovjetiske ledelses hensigt, at de aktive foranstaltninger skulle fungere sideløbende med det traditionelle diplomati. De overordnede beslutninger om kampagner blev truffet af Politbureauet og Centralkomiteens sekretariat, og arbejdet koordineredes af Den Internationale Informationsafdeling (benævnt IID fra 1978) under SUKP i samarbejde med KGB.⁶⁰ De udvalgte temaer blev videreformidlet af diplomater, partifunktionærer, akademikere og journalister, som havde forbindelse til vesterlændinge i og uden for Sovjetunionen. Synspunkterne kanaliseredes også til Vesten via de vestlige kommunistpartier og forskellige frontorganisationer. Ifølge Gordijevskij spillede KGB en særlig rolle, idet

56 Christopher Andrew & Oleg Gordievsky, *KGB*, s. 384.

57 KGB-mødereferat fra 1984, citeret i Christopher Andrew & Vasili Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive*, s. 292.

58 Det amerikanske udenrigsministerium, State Department, udsendte i juli 1987 en oversigt over den avisomtale, som desinformationskampagnen havde opnået. *Foreign Affairs Note*, juli 1987. Kopi i PET, operationssag.

59 Christopher Andrew & Oleg Gordievsky, *KGB*, s. 529-530. PET indsamlede et omfattende materiale om denne påvirkningsoperation, der også havde en dansk udløber. Den 22. marts 1988 bragte dagbladet *Information* et dementi fra den amerikanske ambassade i København, efter at AIDS-historien var dukket op dansk presse. Jf. ”Desinformation”, *Information*, 22. marts 1988, indlæg af Mary Ellen Connell, United States Information Service ved USA’s ambassade. Ud klip i PET, operationssag.

60 I begyndelsen af 1979 udarbejdede PET på baggrund af oplysninger fra en udenlandsk allieret tjeneste udførlige notiser om IID, som oprettedes i 1978. Jf. PET, operationssag.

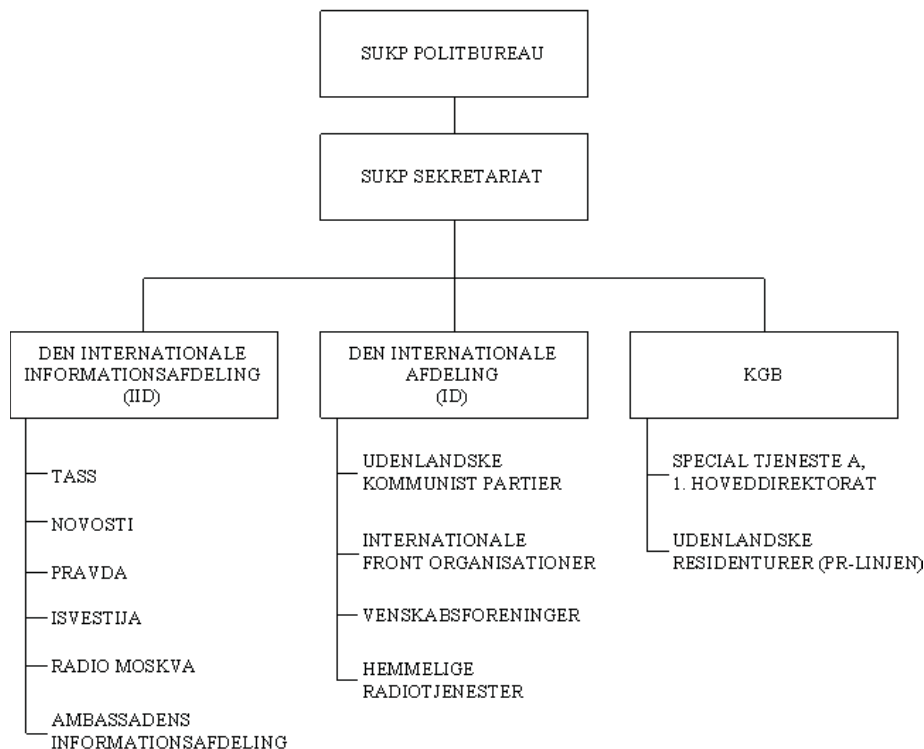
tjenesten var ansvarlig for ”en mere præcis og systematisk” måde at udøve indflydelse på, idet den handlede både i det åbne og i det skjulte gennem ”kontakter”, ”fortrolige kontakter”, ”agenter” og ”indflydelsesagenter”.⁶¹

Den øverste ledelse var ifølge Gordijevskij generelt tilfreds med udførelsen af aktive foranstaltninger, selv om Andropov, KGB's formand, på et tidspunkt i 1977-78 skal have udtrykt sig i skeptiske vendinger om mulighederne for at udøve indflydelse ad den vej. Andropovs angivelige skepsis modsiges dog af, at han selv beordrede en række påvirkningsoperationer iværksat, da han var generalsekretær under INF-forhandlingerne i Genève i 1983. Der var dog ingen forventninger i KGB om, at den øverste sovjetiske ledelse seriøst mente, at aktive foranstaltninger kunne få NATO til at afstå fra at opstille Cruise og Pershing II-raketter ved udgangen af 1983. Ifølge Gordijevskijs senere oplysninger havde det dog været KGB's forhåbning, at ”fredsbevægelserne, stimuleret og understøttet af den sovjetiske propaganda og aktive foranstaltninger, kunne få de vestlige regeringer til at afgive betydelige indrømmelser til Sovjetunionen under våbenkontrolforhandlingerne”.⁶²

61 Aktive foranstaltninger blev også forsøgt anvendt til at forbedre Sovjetunionens forhandlingsposition i forbindelse med økonomiske og handelsaftaler med Vesten. KGB spredte falske rygter om, hvor meget korn Sovjetunionen ville købe i udlandet i et forsøg på at påvirke prisudviklingen. Denne gennemgang bygger primært på: PET, operations sag: Gordijevskijs rapport om ”Active Measures” i perioden 1982-1985, sandsynligvis udarbejdet i 1986 efter Gordijevskijs afhopning til Vesten.

62 Ibid.

SOVJETISKE ORGANER INVOLVERET I UDFØRELSEN AF ACTIVE MEASURES

Figur udarbejdet på grundlag af *Soviet Active Measures. Hearings before the Permanent select Committee on Intelligence. House of Representatives Ninety-Seven Congress. Second Session.* (Washington, 1982), s. 228. Den amerikanske kongreshøring bygger primært på amerikanske efterretningskilder, men bekræfter i alt væsentligt de oplysninger, som Gordijevskij videregav om "Active Measures" i samme periode

Oberstkup i Danmark?

I perioden forud for Gordijevskijs samarbejde med PET var det svært for den danske tjeneste at dæmme op for sovjetiske påvirkningsoperationer. I 1969 fik KGB med danske venstrefløjsaktivisters hjælp således offentliggjort ægte amerikanske militærplaner, hvis indhold blev fordrejet med henblik på at skade USA's omdømme i Danmark.

Påvirkningsoperationen blev udført af en dansk KGB-agent i samarbejde med danske venstrefløjsaktivister i Tværpolitisk Kontaktgruppe. Der foreligger ikke oplysninger om, at de andre medlemmer af gruppen har været klar over den pågældende danskers tilknytning til den sovjetiske tjeneste. Gruppen, der synes at være opstået i 1965, havde som mål at skabe folkelig opbakning til sit krav om, at Danmark skulle udtræde af NATO i 1969, når pagten fra 1949 udløb. I 1969 udsendte Dansk Fredskonference og Tværpolitisk Kontaktgruppe en pjecce, der indeholdt et formodet amerikansk planlægningsdokument vedrørende "unconventional warfare", eller ikke-konventionel krigsførelse. Planen benævntes COMSOTFE OPLAN 10-1. Pjecen udlagde det amerikanske dokument fra 1962-63 som et eksempel på "græske tilstande", eller at USA med militær magt ville undertrykke civilbefolkningen i Vesteuropa. Nærlæser man det pågældende dokument, fremgår det, at det i virkeligheden handler om 'stay-behind', dvs. amerikanske planer for guerillakrig til iværksættelse i tilfælde af, at Vesteuropa blev angrebet af Warszawapagtlønderne.⁶³

Pjecen, der indeholdt de amerikanske planer, var udarbejdet af MF Hanne Reintoft, fagforeningsmand Svend Jensen og forfatteren georgjedde (Georg Gjedde-Simonsen). Pjecen kunne, som det fremgik af en avisannonce, rekvireres hos Svend Jensen, der var den egentlige hovedmand bag projektet.⁶⁴ Pjecens forfattere argumenterede for, at "der for alle NATO-lande herunder Danmark af USA's militære ledelse er udarbejdet nøje plan for, hvordan NATO militæret i en given situation kan overtage magten i landet".⁶⁵ De opsigtsvækkende oplysninger bevirkede, at Højskolebladet tog sagen op og opfordrede udenrigsminister Poul Hartling til at orientere nærmere om dokumenternes ægthed.⁶⁶ Både PET og FE orienterede i den forbindelse statsminister Hilmar Baunsgaard om, at dokumenterne sandsynligvis var ægte, og at de var blevet overgivet til Sovjetunionen af en amerikansk sergent i 1962-63. Den amerikanske spion blev afsløret, og da dokumentet derfor ikke længere havde militær værdi, blev det overdraget til KGB til propagandamæssig udnyttelse. En analytiker i FE påpegede, at dokumentet ikke

63 Om 'stay-behind' se Kommissionens beretning, bind 5.

64 PET, emnesag: "opsigtsvækkende ny pjecce. Oberstkup i Danmark?"

65 RA, privatarkiver, Hilmar Baunsgaard, arkiv nr. 8064, pk. 56, læg II: Hanne Reintoft, Svend Jensen og georgjedde, *Oberstkup i Danmark?*, s. 3.

66 "Oberstkup i Danmark?", *Højskolebladet. Tidsskrift for politik, litteratur, kunst, skole og kirke*, nr. 8, 20 februar 1970. I et brev af 20. marts samme år anmodede bladet udenrigsminister Poul Hartling om en kommentar eller redegørelse for sagen. Se RA, privatarkiver, Hilmar Baunsgaard, arkiv nr. 8064, pk. 56, læg II.

vedrørte ”græske tilstande”, dvs. indsættelse af militær magt mod befolkningen i Vesteuropa. Planerne havde heller ikke tilknytning til NATO, men var derimod et udtryk for unilaterale amerikanske tiltag:

”Der er ikke tale om iværksættelse af aktioner mod landenes lovlige myndigheder, men der er tale om forberedelse til 5. kolonnevirksomhed bag fjendens linjer, hvis ulykken er sket, hvis området er blevet løbet over ende af fjendtlige styrker... At de amerikanske militære myndigheder er i besiddelse af planer til iværksættelse i tilfælde af, at en sovjetisk eller anden aggression mod Vesteuropa eller andre områder har fundet sted, kan ikke undre eller forurolige. Tværtimod må det tages som et tegn på, at USA tager sin garanti alvorligt.”⁶⁷

Dokumenterne dukkede op igen i 1974, hvor de anvendtes af Samarbejdsudvalget mod NATO til at dokumentere, at USA agtede at splitte venstrefløjen og om nødvendigt med magt nedkæmpe enhver form for opposition.⁶⁸

At pjecen var et udslag af et sovjetisk påvirkningsforsøg, bekræftes af Gordijevskijs oplysninger: I 1978 fortalte han, at KGB omkring 1960 havde rekrutteret en agent med kodenavnet Brigadir. Gordijevskij havde ikke mødt Brigadir og vidste kun, at han i virkeligheden hed Jensen, at han tidligere havde været medlem af DKP, og at han var fagforeningsmand. Han havde forladt partiet i 1950'erne. Brigadir blev kørt i 1964-67 af Ivanov, chefen for PR-linjen, og derefter af Lobanov. Han blev primært brugt til KGB's påvirkningsoperationer mod NATO, Vesttyskland og dansk militær. Ifølge Gordijevskij døde Brigadir i 1969 eller 1970. En nær slægtning til Brigadir blev hvervet af Gordijevskij for en kortere periode i slutningen af 60'erne. Gordijevskij genkendte år senere den nære slægtning til Brigadir på et billede.⁶⁹ På baggrund af Gordijevskijs oplysninger kunne PET med sikkerhed identificere Brigadir som Svend Aage Eggert Jensen. Han var tidligere medlem af DKP og indtil sin død i 1970 formand for Jord- og Betonarbejdernes Fagforening. Han var aktiv i fornævnte Tværpolitisk Kontakt-

67 RA, privatarkiver, Hilmar Baunsgaard, arkiv nr. 8064, pk. 56, læg II: FE-notits ”pjecen Oberstkup i Danmark”, 25. marts 1970. Dokumentet, såfremt det er ægte, refererer til datidens stay-behind tiltag og ikke til undergravende amerikansk virksomhed.

68 PET, emnesag: ”Betragtninger vedrørende den i 1960'erne afslørede operationsplan 10-1...”, 4. februar 1975.

69 Ibid., operationssag, kartotek: Kort på Brigadir; ”Vedr.: Operation...”, 6. januar 1987; ”Vedr.: Familien Jensen”, 20. marts 1985. Sagen er også omtalt i Jakob Andersen med Oleg Gordievsky, *De røde spioner*, s. 144-152.

gruppe, som agiterede imod Danmarks medlemskab af NATO og EF, og havde stået bag pjecen ”Oberstkup i Danmark?”

Der er svært at vurdere, hvorvidt PET allerede i samtiden mistænkte Svend Aage Eggert Jensen for at være sovjetisk agent, idet hans personsag blev maktuleret fem år efter hans død.⁷⁰ At personsagen blev opbevaret i flere år efter hans død vidner dog om en efterforskningsmæssig interesse. I en indberetning fra 1956 om generalforsamlingen i Jord- og Betonarbejdernes Fagforening beskriver PET ham som en tidligere kommunist, der på de væsentligste politiske og faglige spørgsmål stadig lå på linje med DKP.⁷¹ I 1968 opfordrede han direkte til at stemme på DKP ved folketingsvalget.⁷² PET opdagede samme år, at han således var i telefonisk kontakt med den sovjetiske ambassadefunktionær Valentin Lomakin, som ifølge PET’s oplysninger var KGB-agent.⁷³ I 1969 modtog PET oplysninger om, at Svend Aage Eggert Jensen via Tværpolitisk kontaktgruppe spredte KGB-desinformation. PET lå således inde med en række oplysninger om en mulig forbindelse mellem Jensen og KGB. Med Gordijevskijs afsløringer i 1978 fik PET oplysninger, der gav mening og perspektiv til de tidligere indhentede informationer. Jensen havde udført påvirkningsoperationer for KGB.

Oplysningerne om Brigadir er et eksempel på, hvordan Gordijevskij aktivt bidrog til opklaring af sager om sovjetisk påvirkning. I en række andre sager, hvor PET alene havde Gordijevskijs oplysninger at støtte sig til, eksempelvis i Arne Herløv Petersens tilfælde, skulle der først iværksættes en større overvågningsoperation, før man kunne vurdere, om oplysningerne var korrekte. I Brigadirs tilfælde fremkom Gordijevskij med de oplysninger, der fik brikkerne til at falde på plads.

Opsummerende kan det konkluderes, at det var KGB’s taktik at sprede falske eller vildledende oplysninger, der kunne så splid internt i de vestlige befolkninger og dermed også i den vestlige alliance. Sagen om Brigadir viser, at det var afgørende for KGB, at kilden til de fremførte prosovjetiske standpunkter ikke kunne spores til Moskva. Derfor måtte de spredes via påvirkningsagenter, der typisk allerede markerede sig i den offentlige debat, og for hvem det gjaldt, at deres forbindelse til KGB blev hemmeligholdt.

70 PET, Svend Aage Eggert Jensens personsag.

71 Ibid., emnesag: Notits, 14. august 1956.

72 Ibid., emnesag: ”Vedr. Jord & Betonarbejdernes fagforening i Kbhvn.”, 6. maj 1968.

73 Ibid.: Henvisningsslip dateret 30. august 1968; PET, operationssag, kartotek: Kort på Lomakin, Valentin.

Gordijevskijs første oplysninger fra midten af 70'erne viser, at KGB-residenturet i København havde fået ordrer fra Centret om at forsøge at påvirke opinionen i Danmark og Norden. Det var typisk opgaver, som vedrørte den aktuelle politiske situation, f.eks. Helsinki-konferencen, Sakharov-høringen, men også mere langsigtede mål, såsom at påvirke Danmarks og dets allierede partners holdning til Moskva, NATO og atomfri zoner.⁷⁴ PET så med bekymring på denne form for påvirkning:

”Det åbne parlamentarisk-demokratiske samfund er i særlig grad et let bytte for disse operationer, og da det selvsagt er vigtigere for Sovjet at kunne skaffe sig afgørende indflydelse på udformningen af landets sikkerhedspolitik end efterfølgende at skaffe sig viden om dens indhold, er KGB's propagandaarbejde uhyre farligt for den demokratiske proces.”⁷⁵

Som det vil fremgå af gennemgangen af Herløv-Petersen-sagen, gav Gordijevskij-materialet en så betydelig indsigt i KGB's arbejde mod bestemte politiske mål, at det et langt stykke hen ad vejen var muligt for de vestlige tjenester at dæmme op for disse ”aktive foranstaltninger” og ligefrem anvende KGB's påvirkningsforsøg i modpåvirkningsoperationer.

Det bureaukratiske spil

Gordijevskij forklarede, at der løbende opstod konflikt mellem residenturet i København og Centret i Moskva, når det kom til spørgsmålet om, hvornår et mål, der var under dybt studium (et såkaldt ”objekt rasrabotki”), kunne siges at være hvervet som agent:

”Residenturet vil behandle personen som om denne var en agent, og vil allerede betragte ham som en, der har agentstatus, mens Centret vil være tilbageholdende med at acceptere dette og stadigvæk placere ham som ”objekt rasrabotki.””⁷⁶

74 PET, operationssag, mappe 19: ”Vedr. Active Measures”, 8. juli 1986.

75 Ibid., operationssag: ”Vedr. KGB's brug af Arne Herløv Petersen til disinformations- og propagandaformål”, 25. februar 1981.

76 PET, operationssag: Rapport modtaget 29.-30. december 1975.

Residenturet var ligesom Centret opsat på at rekruttere så mange agenter som muligt, men forklarede Gordijevskij, ”Centret er klar over at residenturet vil søge at opnå ’papir-agenter’, der er villige til at samarbejde på konspiratorisk vis, men som ingen adgang har til efterretninger”.⁷⁷ Gordijevskij fortalte, at det netop var sådanne ”falske agenter”, som KGB-ledelsen i Centret ønskede at komme af med, da de var nytteløse og ligefrem skadelige.⁷⁸

Residenturet og Centret havde også forskellige opfattelser af, hvordan hvervningen af agenter og fortrolige kontakter, der skulle anvendes til ”aktive foranstaltninger”, skulle foregå. Residenturet introducerede normalt deres kontakter til mindre opgaver med det samme. Centret var derimod af den opfattelse, at det var forkert at anvende personer, som endnu ikke var optaget i ”agent-indekset” og dermed ikke var underkastet det fornødne studium. Centret havde forbudt residenturet at agere på egen hånd i sådanne sager, men residenturet fortsatte alligevel denne praksis. Det vidner om, at selv relativt små enheder i den totalitære sovjetiske stat formåede at opretholde en vis grad af autonomi og handle i åben modstrid med de afgivne ordrer fra Moskva. Grunden til residenturets ulydighed på dette område var angiveligt, at det fandt egne metoder mere virksomhedsfulde:

”...det er nemt at overtale en journalist-kontakt, som er under dyrkning, og under alle omstændigheder er temmelig anti-CIA, om at CIA er aktiv i Portugal; uden skyggen af bevis vil journalisten være villig til at skrive dette som et faktum, uden at han i begyndelsen er klar over, at han tjener KGB’s mål ved at sprede mistro til CIA. På samme måde, i en anti-NATO eller anti-EF-sammenhæng, er det nemt at indpode nogle ekstra tanker, ideer eller facts i, hvad de alligevel ville skrive. På denne måde kan en kontakt blive vænnet til samarbejde og vil til sidst være kvalificeret som ”fortrolig kontakt”.⁷⁹

77 Ibid.

78 Ibid.

79 Ibid. Gordijevskij anførte videre, at forud for hvervningen af en agent skulle målet gøres til genstand for gentagne ”pålidelighedstest”, som kunne bestå af en grundig analyse af alle indberetninger fra målet, en analyse af målets opførsel samt en vurdering af indsamlede oplysninger om målet fra andre kilder. Efter hvervningen ville sådanne test blive gentaget hvert andet år. Dertil kom såkaldte ”operationelle kontroller”, hvor det verificeredes, hvorvidt agentens tilbagemeldinger var korrekte. Eksempelvis om agenten overgav relevante breve til sin føringsofficer, som KGB på skjult vis havde sendt til agenten. En metode var at overvåge vedkommende efter et møde.

Ovennævnte citat rejser flere centrale spørgsmål, som vil blive nærmere behandlet under gennemgangen af de to sager vedrørende Herløv Petersen og Jørgen Dragsdahl. Er det muligt, at de pågældende danske statsborgere, som var udsatte for hvervningsforsøg, ikke havde erkendt en sådan påvirkning, idet KGB-officeren blot havde givet oplysninger, der levede op til kontaktpersonens forudfattede meninger? Er det muligt, at residentens indberetninger til Centret i Moskva overdrev residenturets evne til påvirke danske statsborgere, der alligevel ville have skrevet kritisk om USA? Det var således ikke altid muligt for Centret at vurdere, hvorvidt en dansk statsborgers skriftlige produktion var et produkt af påvirkning eller af egen overbevisning, som KGB-residenturet ikke desto mindre udlagde som et resultat af en målrettet påvirkningsindsats. Og endeligt set ud fra PET's kontraetterretningsmæssige synspunkt: Havde de pågældende danske statsborgere erkendt at stå i forbindelse med KGB, der opererede under diplomatisk dække, og kunne man i en eventuel retsforfølgning føre bevis for det fornødne strafferetlige forsæt? Sådanne spørgsmål stod centralt i PET's videre sagsbehandling og kan i vid udstrækning forklare PET-ledelsens betænkeligheder ved at føre sådanne sager for en domstol.

Som tidligere nævnt leverede Gordijevskijs rapporter en læsenøgle til forståelsen af KGB's *modus operandi*. Gordijevskijs vedvarende råd i sin tid som dobbeltagent var, at de vestlige tjenester i flere tilfælde skulle være påpasselige med at tage de udsmuglede dokumenter om KGB's politiske kontakter i Vesten for pålydende. Denne opfordring blev fremført over for PET og den vesteuropæiske tjeneste både i 1976 og 1978.⁸⁰ Inden afrejsen fra København til Moskva i 1978 understregede Gordijevskij:

”Nu hvor jeg gør klar til afrejse, vil jeg gerne udtrykke en tanke, som jeg vil vende tilbage til, hvis forholdene tillader det. Jeg ønsker ikke, at der som et resultat af mine efterretninger sker moralsk eller anden skade på mine forskellige kontakter. De har alle kun været brikker i det bureaukratiske spil, som min tjeneste har spillet. I virkeligheden har de alle hele tiden i praksis været ærlige borgere i deres demokratiske land...”⁸¹

80 PET, operationssag: Rapport, september 1976 samt ekstrakt af brev fra Gordijevskij til en udenlandsk allieret myndighed, januar 1978.

81 Ibid.

PET må således have været klar over, at der eksisterede en reel mulighed for, at residenturet ”pyntede” rapporterne. En anden mulighed, som heller ikke kunne udelukkes, var, at Gordijevskij blot ønskede at beskytte sine egne kontakter, som han i flere tilfælde havde opbygget et venskabeligt forhold til.

Flere forhold tyder dog på, at residenturet udnyttede det faktum, at det var umuligt for Centret at bedømme, hvorvidt de forskellige prosovjetske synspunkter i Vesten var et resultat af sovjetisk påvirkning eller af forskellige venstre-intellektuelles egen politiske overbevisning. Set gennem Centrets overordnede optik var dette i princippet også ligegyldigt, blot man over for lederne i Kreml kunne sandsynliggøre, at der var tale om aktiv KGB-påvirkning. Der ses således ofte luftige formuleringer, når Centret skulle redegøre for dets vestkontakter og for de igangværende påvirkningsoperationer. Centrets ofte intetsigende beskrivelser skyldtes givet en manglende indsigt i, hvad residenturet reelt foretog sig, kombineret med at Centret over for Kreml gerne ville fremstå som koordinator for et meningsfyldt agentnet, der fortsat fortjente at nyde særlige økonomiske privilegier.⁸² Gordijevskij omtaler i sin selvbiografi et møde, som han kort efter hjemkomsten til Moskva i 1978 holdt med sin afdelingschef i Centret, Viktor Grusjko. Grusjko var ifølge Gordijevskij fuldstændig ligeglad med de rapporter, som folk sendte ind fra de forskellige residenturer:

”Jeg så et udtryk af forfærdelig kedsomhed brede sig over Grusjkos ansigt....Han ville ikke have noget at gøre med de rapporter, som folk vedblev med at indsende fra de udenlandske legationer: selvom han var leder af afdelingen, læste han dem aldrig, eftersom han vidste, at det meste af det, som de sagde, var opfundet og de kontakter, de beskrev, ligegyldige.”⁸³

Det kan på den baggrund diskuteres, hvorvidt KGB’s propagandaarbejde vitterlig var ”uhyre farligt for den demokratiske proces” i Danmark, sådan som PET skrev i et notat til Rigsadvokaten i 1981.⁸⁴ Gordijevskij har i sine erindringer

82 En sådan intetsigende rapport kunne lyde: “Et omfattende arbejde, hvorved initiativ udvist med henblik på udførelse af aktive foranstaltninger, blev udført i overensstemmelse med Centrets krav. Disse foranstaltninger var grundige, komplekse og sammenhængende både i form og indhold”, PET, operationssag: Rapport fra Centret (Grusjko), kopi til Residenturet (Ljubimov), 17. januar 1977.

83 Oleg Gordievsky, *Next Stop Execution*, s. 221.

84 PET, operationssag: ”Vedr. KGB’s brug af Arne Herløv Petersen til disinformations- og propagandaformål”, 25. februar 1981.

anført, at det aldrig lykkedes KGB at hverve betydningsfulde agenter i Danmark. Den afhoppede KGB-officer gav som begrundelse:

”Der var praktisk talt intet efterretningsarbejde med at rekruttere agenter: Selvom vi vedblev med at jage kontakter, viste danskerne sig bemærkelsesværdigt resistente over for vores tilnærmelser. De var velstående, glødende af patriotisme, pligtfølelse og integritet, og ønskede ikke at blive rekrutteret.”⁸⁵

En anden grund var ifølge Gordijevskij, at residenten på ambassaden i København i begyndelsen af 70'erne, Anatolij Danilov, var aldeles uengageret. Danilov havde ydet en markant indsats, mens han havde været i London, men opfattede øjensynligt udstationeringen i København som en retrætestilling.⁸⁶ Danilov var resident, da Gordijevskij vendte tilbage til København den 11. oktober 1972. Under de følgende residenter blev korruptionen blandt de KGB-ansatte ifølge Gordijevskij så udtalt, at det svækkede tjenestens virke.⁸⁷

PET måtte imidlertid søge at kortlægge betydningen af de forskellige danske kontakter, som var nævnt i Gordijevskij-materialet, uagtet Gordijevskij var skeptisk over for KGB's evne til at foretage aktive foranstaltninger. Derfor kunne PET ikke uden videre acceptere dobbeltagentens vurderinger. I forhold til Herløv Petersen har det givet vejet tungt, at PET efterfølgende kunne konstatere, at forfatteren udgav pamfletter, der i form og indhold svarede til de beskrivelser af KGB's propaganda-materiale, der var givet i Gordijevskij-materialet. Det er overvejende sandsynligt, selv om det ikke umiddelbart kan ses af PET's akter, at det var dette forhold, der i 1979 førte til iværksættelsen af en aflytning af Herløv Petersens hjem. PET så ligeledes med bekymring på Gordijevskijs oplysninger fra 1982 om, at Dragsdahl var KGB-agent. Dragsdahl havde på dette tidspunkt positioneret sig som en ekspert, der tilmed øvede indflydelse på den sikkerhedspolitiske dagsorden. PET iværksatte umiddelbart herefter en overvågningsoperation med henblik på at godtgøre, om Dragsdahl havde overtrådt straffeloven.

85 Oleg Gordievsky, *Next Stop Execution*, s. 192.

86 *Ibid.*, s. 192.

87 *Ibid.*, s. 192.

PET's syn på Gordijevskijs oplysninger

Med hensyn til PET's vurdering af Gordijevskij-materialet findes der en række vigtige vidnesbyrd, som vil blive nærmere analyseret i de følgende kapitler. Det bør dog indledningsvis nævnes, at PET-ledelsen siden 1978 havde været fuldt ud orienteret om, at danske statsborgeres vilje til samarbejde med KGB ofte blev overdrevet i KGB's indberetninger. I 1978 blev PET gjort opmærksom på problemet i forbindelse med et udkast til en orienterende skrivelse til statsminister Anker Jørgensen. Udkastet fokuserede udelukkende på de danske statsborgere, der ifølge Gordijevskij figurerede som agenter i KGB, og ikke på dobbeltagentens tilsvarende oplysninger om, at der skulle tages betydelige forbehold. Det fik en allieret tjeneste til at gøre indsigelser over for PET's udkast:

”Det sætter ikke KGBs forbindelse til de forskellige politiske kontakter ind i dets sande perspektiv, idet residenturet overdriver deres kontrol og [agenternes] bevidsthed [om at være hvervet] for at imponere Centret. For eksempel er den i paragraf 2C omtalte person officielt klassificeret som en agent, men han er det bestemt ikke i virkeligheden. Vi er godt klar over, at De ikke ønsker at ændre Deres udkast, så det tager højde for den slags spidsfindigheder, da Deres umiddelbare ønske er at imponere. På den anden side, for at kunne yde retfærdighed til dem, der er nævnt i det vedlagte dokument, især hvis der måtte komme opfordringer til at iværksætte aktioner over for dem på grund af deres forbindelse til residenturet, finder vi det rigtigst, at et passende forbehold tilføjes.”⁸⁸

Den her omtalte person var ifølge den samarbejdende udenlandske tjeneste blevet tildelt betegnelsen ”agent” som følge af et internt bureaukratisk spil i KGB.⁸⁹ PET accepterede søstertjenestens indvendinger og indarbejdede efterfølgende disse forbehold i sine analyser. Det er værd at bemærke, at den KGB-medarbejder i Centret, Sjisjkin, der til residenturets overraskelse accepterede den fiktive agent, også var involveret i Centrets beslutning om at forfremme Dragsdahl til agent.⁹⁰

88 PET, operationssag: Notat fra udenlandsk allieret tjeneste til PET, 14. februar 1978.

89 Se også Kommissionens beretning, bind 7.

90 PET, operationssag: Rapport, november 1982. Se i øvrigt Kommissionens beretning, bind 7.

Den juridiske og politiske sagsbehandling

I begyndelsen af oktober 1985, få måneder efter Gordijevskijs afhopning, udformede to sagsbehandlere i PET en notits til PET's chef Henning Fode om, at journalist Jørgen Dragsdahl og fotograf Jakob Holdt havde overtrådt straffelovens § 108 ved at virke som påvirkningsagenter for KGB. Det hævdedes ligeledes, at to andre navngivne personer havde bistået KGB og derved havde overtrådt den samme paragraf. De to sagsbehandlere i PET var dog uenige om, hvor mange personer, der kunne indstilles til retsforfølgning. Den ene mente, at der kunne rejses tiltale mod 20 personer, mens den anden kun så mulighed for at retsforfølge Dragsdahl og Holdt.⁹¹

Selv om de to sagsbehandlers mål var at overbevise ledelsen i PET om, at der skulle indledes retsforfølgning, påpegede notitsen i virkeligheden en række indlysende svagheder i PET's materiale. Notitsen erkender eksempelvis, at det ikke kan afgøres, om Jakob Holdt vidste, at den sovjetiske diplomat, han talte med, var efterretningsofficer, ”men det må formodes, at han var klar over denne forbindelse”.⁹² Et centralt problem med at føre sådanne sager er netop, at det kan være svært at bevise det fornødne strafferetlige forsæt, når det materiale, der ligger til grund for sigtelsen, i vid udstrækning bygger på formodninger.⁹³ Anta-

91 RB: PET-medarbejder, 1. oktober 2002. En tredje sagsbehandler omtalte Holdt som ”KGB-agenten”. I sin sammenskrivning af sagsforholdet nævnte sagsbehandleren slet ikke Gordijevskijs forbehold over for de oplysninger om Holdt, som residenturet indrapporterede til Centret (se nedenfor). Jf. PET, operationssag: Notat, 20. juni 1986.

92 PET, operationssag: Notits, Politiets Efterretningstjeneste, 1. oktober 1985.

93 Gordijevskijs oplysninger til PET fra 1977 viser, at KGB-residenturet hægtede sig på den danske fotograf USA-kritiske projekter og over for Centret udlagde Holdts bog *Amerikanske billeder* som et resultat af sovjetisk påvirkning. Gordijevskij forklarede videre, at ”selve bogen var Holdt's værk, selv om [KGB-officeren] Gribin godt kan have bidraget med råd, som havde en marginal betydning... [Gribin] fortalte aldrig Holdt, at han er KGB-officer, men han [Gribin] er sikker på, at Holdt har udledt dette, hvilket han har forsikret Centret om.” Jf. PET, operationssag: Rapport vedr. Holdts aktiviteter marts-august 1977. I sine erindringer fra 1995 skriver Gordijevskij, at Gribin havde den ”frækhed” at meddele Centret, at alle Holdts fotografier stammede fra KGB's ”active-measure”-operation. Centret ”slugte” Gribins oplysninger ukritisk. Jf. Oleg Gordievsky, *Next Stop Execution*, s. 195. Det blev også oplyst af Gordijevskij, at Holdt modtog større pengebeløb, men Holdt har i 1992 forklaret, at han kun ved én lejlighed modtog 10.000 kr., og at disse penge blev skænket til velgørende formål i Afrika. Jf. Jakob Holdt, ”Min tid som KGB-agent”, *Information*, 4. januar 1992. Denne oplysning bekræftes kun delvist af Gordijevskijs oplysninger fra 1977: ”Holdt, der beskriver sig selv som idealist, sagde først, at han havde brug for pengene til at hjælpe med at bygge et hospi-

gelig har interessen for en omfattende retsforfølgning været mere kølig i PET's ledelse, hvor man havde større forståelse for de mulige juridiske implikationer. I sidste ende blev der kun rejst sigtelse mod én dansk statsborger. Han nægtede sig skyldig, og sagen måtte opgives på grund af manglende beviser.⁹⁴ I forbindelse med færdigbehandlingen af Gordijevskij-materialet anbefalede en sagsbehandler i PET, at tjenesten skulle tage en samtale med 11 personer.⁹⁵ Jørgen Dragsdahl var blandt de personer, der efterfølgende blev indkaldt til samtale.

Der var således ofte forskel mellem PET's ledelse og de involverede sagsbehandlere i den konkrete vurdering af de spionagesager, som Gordijevskijs afhopning gav anledning til. En sag, hvor der derimod var en højere grad af enighed i PET i vurderingen, var i Herløv Petersen-sagen, hvor flere sagsbehandlere samt PET's ledelse gav udtryk for, at der måtte være tale om strafbare forhold. Justitsministeriets afgørelse i sagen i 1982, hvorved forfatteren meddeltes tiltalefrafald, har givet været med til efterfølgende at moderere PET-ledelsens syn på muligheden for strafforfølgning i andre sager, hvor beviserne i det indsamlede materiale var betydelig ringere.

Efter Gordijevskijs afhopning i 1985 modtog Poul Schlüters regering en fyldig redegørelse for den ti år lange dobbeltagent-operation. På møder i Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg og Regeringens Sikkerhedsudvalg orienteredes der om efterforskningen mod Dragsdahl og andre danske statsborgere, men møderne handlede primært om, hvordan der skulle gribes ind over for de identificerede efterretningsofficerer på den sovjetiske ambassade. Tillige besluttedes det at orientere Socialdemokratiets formand samt at give pressen adgang til visse dele af

tal i Afrika. Dog har han ændret sine ambitioner og har lige købt, og åbnet, et biograf-kompleks i København". Jf. PET, operationssag: Rapport vedr. Holdts aktiviteter marts-august 1977. I perioden juni-oktober 1979 udførte PET en overvågningsoperation mod Holdt, som ikke gav nogen efterforskningsmæssige resultater. Jf. PET, Holdts personsag: Aflytningskendelser for perioden juni-oktober 1979. I 1983 fortalte chefen for Skandinaviens-afdelingen i Centret, Vladimir Merkulov, angiveligt Gordijevskij, at KGB ikke længere havde forbindelse til Holdt. Jf. PET, operationssag: "Vedr. forfatteren Jacob Holdt", 1. oktober 1985. Efter afhopningen fremkom Gordijevskij med nye oplysninger om, at Holdt den 31. januar 1985 angiveligt havde holdt et møde med Gribin uden for Danmark. Jf. PET, operationssag: "Vedr. Operation Navajo, en mulig KGB-Active Measures operation", 20. juni 1986.

94 PET, operationssag: Rapport af 14. januar 1986. RB, PET-medarbejder, 7. juni 2001.

95 PET, operationssag: Rapport af 20. december 1985.

Gordijevskij-materialet. Sikkerhedsudvalgene drøftede derimod ikke muligheden for at rejse tiltale mod danske statsborgere.⁹⁶

En lignende situation opstod i forbindelse med sagsbehandlingen af Mitrokhin-materialet. PET's muligheder for at anvende disse debriefingsrapporter i en kontrafterretningsmæssig sammenhæng var begrænset. Der kunne identificeres 70 personer, både danske og udenlandske personer, samt en del bipersoner.⁹⁷ Af de 51 danske statsborgere, der er omtalt i Mitrokhin-materialet, var de 29 allerede blevet omtalt af Gordijevskij. Det resterende materiale bestod typisk af oplysninger af ældre dato, der for fleres vedkommende var svære at identificere. Dertil kom, at den udenlandske tjeneste, der havde udleveret oplysningerne til PET, betingede sig, at de ikke kunne fremlægges i retten, samt at Mitrokhin ikke kunne føres som vidne. PET var ydermere forment adgang til det originale Mitrokhin-arkiv, der lå til grund for debriefingsrapporterne. I 2001 blev det besluttet at indkalde en række udvalgte personer, der var omtalt i Mitrokhin-materialet. PET-ledelsen modtog til formålet et forslag fra en medarbejder i PET om, at 15 danske statsborgere burde indkaldes. Den 12. marts 2002 blev sagen forelagt i Justitsministeriet, og der blev ved den lejlighed truffet beslutning om, at PET efter eget skøn kunne udvælge en håndfuld sager, der havde "mest indhold". PET udvalgte på den baggrund fire personer. Dertil kom, at PET af egen drift havde afhørt andre fem personer i 1994 og 1998. PET konkluderede på baggrund af samtalerne:

96 RB: PET-medarbejder, 7. juni 2001. Se også RB, Henning Fode, 24. april 2001. Ifølge daværende statsminister Poul Schlüter var der ikke overvejelser om at rejse straffesager som et resultat af Gordijevskijs oplysninger. Jf. RB, Poul Schlüter, 10. april 2002. Se også RB, Hans Engell, 13. marts 2002; Uffe Ellemann-Jensen, 9. april 2002. Ifølge kriminalinspektør Per Larsen blev der på baggrund af Gordijevskijs oplysninger foretaget en "massiv efterforskning" mod Jørgen Dragsdahl, men der blev aldrig fundet beviser for, at den pågældende havde begået ulovligheder, hvorfor der ikke blev rejst tiltale. Jf. *ibid.*, Per Larsen, 7. maj 2003, s. 7. Se også ESU: Referat af møder, 4. oktober og 12. november 1985, 17. marts og 28. april 1986; RSU: Referat af møder 17. september og 22. november 1985.

97 PET, operationssag: Afsluttende rapport, 12. august 2003.

”Fra andre sager (herunder afhopperoplysninger) er der i flere tilfælde blevet oplyst, at efterretningsofficerer ved indrapportering har overdrevet kildens betydning for egen vinding (f.eks. i forbindelse med avancement, lønning, mv.). Et gennemgående træk i de 4 afhøringer bekræfter, at de afhørte har vurderet, at de har haft en forretningsmæssig kontakt til forskellige personer (efterretningspersoner), der har indrapporteret kontakten som en kilde til deres respektive efterretningstjeneste”.⁹⁸

Efterforskningen af Mitrokhin-materialet bekræftede med andre ord Gordijevskijs oplysninger om, at residenturets indberetninger til Centret ofte var upålidelige.

98 Ibid.

1. ARNE HERLØV PETERSEN-SAGEN

Den 3. november 1981, klokken 19.21, blev forfatteren Arne Herløv Petersen anholdt i sit hjem i Tryggelev på Langeland og sigtet efter den ”milde” spionageparagraf, straffelovens § 108. Forud for anholdelsen var forfatteren blevet overvåget af PET. Sigtelsen var en udløber af en udvisningssag fra oktober 1981, hvor KGB-officer og ambassadesekretær ved den sovjetiske repræsentation i København, Vladimir Merkulov, blev udvist. Merkulov havde angiveligt fungeret som føringsofficer for Arne Herløv Petersen. Et halvt år senere, nærmere bestemt den 17. april 1982, besluttede Justitsministeriet, at Herløv Petersen skulle meddeles tiltalefrafald.⁹⁹ Justitsministeriets afgørelse er bemærkelsesværdig, idet et tiltalefrafald, som er en strafferetlig sanktion, normalt ikke meddeles en person, som ikke selv er indforstået hermed, hvad den sigtede på ingen måde var.

Arne Herløv Petersen blev efter afgørelsen tilbudt fri proces af justitsminister Ole Espersen til at føre en erstatningssag, hvilket han imidlertid afstod fra at benytte sig af. Forfatteren begrundede beslutningen med, ”at en sag, som den, jeg har mulighed for at føre, ikke vil komme ind på det centrale, nemlig skyldsspørgsmålet. Det er afgjort administrativt ved at jeg har fået tiltalefrafald, og ikke har skyggen af en chance for at få skyldsspørgsmålet taget op ved retten.”¹⁰⁰ Siden har diverse journalister og forfatteren selv, senest i *Politiken* den 10. og 11. december 2005, problematiseret PET’s og Justitsministeriets virke i sagen.¹⁰¹ Andre har derimod søgt at forstærke indtrykket af Herløv Petersen som en sovjetisk påvirkningsagent.¹⁰²

99 JM, 1981-966-304: Justitsministeriets skrivelse af 17. april 1982, underskrevet af justitsminister Ole Espersen.

100 Arne Herløv Petersen, ”Svar på opfordring”, *Politiken*, 15. juni 1982, citeret efter Arne Herløv Petersen, *Spionsigtet* (Forlaget Klokkedybet, 1983), s. 51-52.

101 Jens Lenler, ”Anklaget 1. del. Spionsagen, der ikke ville forsvinde”, *Politiken*, 10. december 2005; Jens Lenler, ”Anklaget 2. del. Spionsagen, der ikke ville forsvinde”, *Politiken*, 11. december 2005. Se også Arne Herløv Petersen, *Spionsigtet*.

102 Jacob Andersen & Oleg Gordievsky, *De røde spioner*, kapitel 20.

Arne Herløv Petersen. På billedet ses Herløv Petersen med et eksemplar af sit forsvarsskrift Spionsigtet, der udkom på forlaget Klokkedybet i 1983. Bogen indeholder forfatterens syn på anholdelsesforløbet i november 1981 og justitsminister Ole Espersens håndtering af sagen. Billedet blev bragt i Land og Folk den 14. april 1983 (Arbejdermuseet/ABA).

Sagen om Herløv Petersen er blevet sat i forbindelse med spørgsmålet om sovjetisk påvirkning af den offentlige debat i Danmark, Norden som atomfri zone og det, som er blevet betegnet som et kursskifte i Socialdemokratiets udenrigs- og sikkerhedspolitik i begyndelsen 80'erne.¹⁰³ Sagsforløbet, hvor forfatteren først blev anholdt og siden meddelt tiltalefrafald, har ført til spekulationer om, at justitsminister Ole Espersens afgørelse i sidste ende skyldtes politiske hensyn, og at den virkelige grund til, at en retssag ikke blev gennemført, var, at ledende socialdemokrater var enige i Herløv Petersens hovedsynspunkt om, at Norden skulle være atomfri zone.¹⁰⁴

Det er i sagens natur vanskeligt at vurdere, hvilke tanker de forskellige politiske aktører gjorde sig under forløbet af Herløv Petersen-sagen. Det er dog værd at bemærke, at justitsminister Ole Espersens redegørelse af 17. april 1982, udenrigsminister Kjeld Olesens pressemeddelelse af 6. november 1981 og statsminister Anker Jørgensens private dagbogsoptegnelser, som Kommissionen har haft adgang til, udtrykker sig præcist om Herløv Petersen-sagen i relation til debatten om Norden som atomvåbenfri zone. De tre centralt placerede ministre betonedede samstemmende, at det var en særlig belastende omstændighed, at Herløv Petersen havde anvendt en ”god sag” (Norden som atomfri zone) i en dårlig sags tjeneste (sovjetisk påvirkning af den offentlige debat i Danmark). Udenrigsminister Kjeld Olesen bakkede offentligt op om PET's vurdering af sagen og argumenterede i Regeringens Sikkerhedsudvalg for, at retssagen skulle gennemføres. Først den 16. april 1982 bøjede udenrigsministeren sig for justitsministerens synspunkt om, at Herløv Petersen i stedet skulle tildeles en strafferetlig sanktion i form af et tiltalefrafald. Ole Espersen gav udtryk for, at danske interesser ikke var blevet skadet i tilstrækkelig grad, og der trods alt måtte tages vidtgående hensyn til ytringsfriheden. Et vægtigt argument, som også fik indflydelse på udfaldet af sagen, var, at Rigsadvokaten havde udtalt sig skeptisk om, hvorvidt ”aktive foranstaltninger” var omfattet af straffelovens § 108.

De følgende kapitler (2-8) har til formål at redegøre for PET's overvågning af Arne Herløv Petersen. Først undersøges det, hvorvidt forfatteren samarbejdede med KGB med henblik på at påvirke den politiske meningsdannelse i Danmark. Dernæst analyseres PET's og andre myndigheders håndtering af sagen i forbindelse med anholdelsen af Herløv Petersen samt de mulige årsager til, at der i sidste ende blev meddelt tiltalefrafald. Der er tale om væsentlige aspekter af Herløv

103 Om dette kursskifte se Bent Jensen, *Tryk og tilpasning* (Gyldendal, 1987), s. 158, 162-165, 187-188.

104 Se Jens Lenler, ”Spionsagen, der ikke ville forsvinde”, *Politiken*, 11. december 2005.

Petersen-sagen og PET's virke i denne sammenhæng, som nu kan belyses med Kommissionens beretning.

Arne Herløv Petersen som debattør på venstrefløjen

Arne Herløv Petersen debuterede i 1958 i antologien *Unge meninger om vi mennesker*. Det blev startskuddet til et særdeles produktivt forfatterskab. I løbet af 1960'erne og 1970'erne udgav Herløv Petersen en lang række digtsamlinger og romaner samtidig med, at han arbejdede som journalist på Aktuelt og Ritzaus Bureau og oversatte udenlandske bøger til dansk.¹⁰⁵ Hans forfatterskab var bl.a. inspireret af en række udenlandsrejser til de kommunistiske lande Kina, Nordkorea, Albanien og Armenien (Sovjetunionen) og ikke mindst af en jordomrejse foretaget 1965-68.

Det fremgår af PET's arkiv, at Herløv Petersen allerede i begyndelsen af 1960'erne var en aktiv skikkelse på den danske venstrefløj. En indberetning fra den 24. juni 1960 nævner, at Herløv Petersen var blandt deltagerne i en rejse til Østersøugen. I 1962 blev det lagt på akterne, at Herløv Petersen optrådte som redaktør af en rubrik i SUF's blad. I 1963 blev der indsamlet oplysninger om, at han var medlem af redaktionen for et nyt venstreorienteret blad kaldet *Eksponent*. I 1966-67 blev der rapporteret om en forestående rejse til Kina. Den 8. september 1969 deltog han ifølge PET i en anti-NATO demonstration i Bruxelles. Den 20. august 1973 overvågede PET for første gang Arne Herløv Petersens møde med en formodet KGB-officer, Stanislav Tjebotok, fra den sovjetiske repræsentation i København.¹⁰⁶

Hvad var det for socialistiske ideer, der optog Arne Herløv Petersen, og som skærpede PET's interesse for forfatteren? Et repræsentativt citat fra Herløv Petersens bog *Gylden Oktober* (1977) om en netop overstået rejse til Armenien kan kaste et lys over forfatterens holdning til diverse socialistiske og kommunistiske regimer i den periode, hvor PET begyndte at interessere sig nærmere for hans KGB-kontakter:

105 Et bilag udarbejdet af PET fremviser ikke mindre end 20 titler fra perioden 1962 til 1978. Jf. operationssag: Rapport ang. AHP's forfatterskab samt omslag fra Arne Herløv Petersens bog *Gylden oktober. Rejse til Armenien* (Attika, 1977).

106 Arne Herløv Petersens personsag: Liste over Herløv Petersens aktiviteter 1960-1981 med tilhørende underbilag.

”Det vil formodentlig fremgå af ovenstående kapitler, at jeg ikke er ukritisk indstillet overfor Sovjetunionen....

Jeg er ikke enig i den sovjetiske tese om, at proletariatets diktatur nu er afviklet og Sovjetunionen nu er hele folkets stat.

Jeg har en del kritik af fremførelsen af bureaukratiet og forsyningsvanskelighederne i Sovjetunionen.

Hertil kommer en række betænkeligheder ved Sovjetunionens udenrigspolitik, først og fremmest forholdet til Kina og Albanien.

I Nordkorea og Kina har jeg oplevet en elementær revolutionær glød og begejstring, som jeg savner i Sovjetunionen. Hvis den ikke er til stede, går udviklingen fra socialismen frem mod kommunismen i stå. Det ville være tragisk, hvis Sovjetunionens kommunistiske parti opgav kommunismen, på samme måde som de vestlige socialdemokratier efter at have fået del i magten har opgivet socialismen. Som det ser ud nu, bliver Sovjetunionen næppe verdens førende kommunistiske stat. Det er langt mere sandsynligt, at det bliver Den demokratiske Folkerepublik Korea.

Til gengæld havde jeg, før jeg var i Armenien, en række kritikpunkter, som jeg har måttet frafalde efter at have set forholdene med mine egne øjne....

Det skal ikke være nogen hemmelighed, at jeg på en række punkter er mere enig med Kina end med Sovjetunionen.

Men i modsætning til kineserne opfatter jeg stadig Sovjetunionen som en socialistisk stat. Jeg mener, at den økonomiske basis, der er skabt under Lenin og Stalin, på en række afgørende områder er intakt. Den ideologisk-kulturelle overbygning er efter min mening smuldret en del, men det er ikke uopretteligt.

Selvfølgelig skal jeg ikke stå med pegepinden i hånden og belære det sovjetiske folk om hvordan det skal opbygge socialismen. Det er det sovjetiske folks egen sag. Men selvfølgelig har jeg også lov til at fremføre min mening. Blot følger det af min anerkendelse af Sovjetunionen som en socialistisk stat, at jeg må fremføre min kritik på en loyal og kammeratlig måde. Det håber jeg, jeg har gjort i denne bog. Jeg har i hvert fald forsøgt at være fair og ikke bevidst udeladt noget, der måske var i modstrid med mine forudfattede meninger.

Den nuværende strid mellem Kina og Sovjetunionen er efter min mening uhyre skadelig for den internationale arbejderbevægelse og tjener objektivt set klassefjenden....

Den holdning til de to store socialistiske lande, jeg går ind for, praktiseres med stort held i Korea, Vietnam og Rumænien, som formodentlig ingen vil beskyldes for at være bløde og vattede.”¹⁰⁷

Herløv Petersens engagement på venstrefløjen var med andre ord præget af en vis skepsis over for Sovjetunionen og af beundring for andre socialistiske regi-

107 Arne Herløv Petersen, *Gylden oktober*, s. 130-131.

mer. Forfatteren udtrykte i andre sammenhænge en særlig sympati for Nordkoreas leder Kim Il Sung. På sin tredje rejse til Nordkorea i 1977¹⁰⁸ holdt han angiveligt følgende tale til ære for ”Den Store Leder”:

”Hvis Danmark nogensinde skal blive et stærkt og uafhængigt land, skal vi lære af det koreanske eksempel. I denne kamp må de danske socialister lære af Juche-tanken, der er blevet udviklet af Den Store Leder, kammerat Kim Il Sung... Danmark er et lille land med få naturlige råstoffer. Men Den Store Leder, kammerat Kim Il Sung, har på afgørende vis demonstreret, at selv et lille land kan blive stærkt og uafhængigt, hvis det holder sig til Juche-tanken.... I Danmark som i andre lande må vi resolut bekæmpe enhver form for dogmatisme og lakajvirksomhed og studere de virkelige forhold i vort land for at kunne opbygge en Juche-inspireret socialisme, der passer til vort folk.”¹⁰⁹

Det fremgår af tidligere MF Pelle Voigts erindringer, at det var kutyme, at de nordkoreanske værter gav gæstetalerne fyldige skriftlige oplæg, som kunne indgå i deres hilsningstaler.¹¹⁰ Det kan således ikke udelukkes, at dele af den citerede tale byggede på forlæg konciperet af de nordkoreanske værter. Der kan dog næppe herske tvivl om, at hvad Herløv Petersen ytrede om Nordkorea var oprigtigt ment, for når andre intellektuelle, menneskerettighedsorganisationer eller offentlige myndigheder fremkom med fordømmelse eller kritik af Nordkorea, måtte der ifølge forfatteren være en naturlig forklaring, som kunne retfærdiggøre regimets fremfærd, eller også måtte der være tale om en form for bagvaskelse, som USA stod bag. Det vidner to forskellige eksempler om.

108 Det kan kun indirekte udledes af PET's akter, at rejsen blev foretaget dette år. Jf. PET, AHP's person-sag: Liste over Arne Herløv Petersens aktiviteter 1960-1981 med tilhørende underbilag.

109 “If Denmark is ever to become a strong and independent country we must learn from the Korean example. In this struggle, the Danish socialists must learn from the Juche idea, that is developed by the Great Leader, Comrade Kim Il Sung....Denmark is a small country with few natural resources. But the Great Leader, Comrade Kim Il Sung has shown conclusively that even a small country can become strong and independent, if it sticks to the Juche idea....In Denmark as in other countries we must fight resolutely against all kinds of dogmatism and flunkeyism and study the actual conditions of our own country in order to create a Juche-inspired socialism that suits our people.” Citeret efter Arne Herløv Petersen, ”Juche Is the Key to Freedom and Independence”, fotokopi af tale trykt i en ikke nærmere angivet tryksag, sandsynligvis publiceret og distribueret af Nordkoreas ambassade i København. Udklip i PET, operationssag.

110 Se Pelle Voigt, *Sejre og fodfejl i mit bakspejl* (Aschehoug, 1999), s. 149.

Da det i 1976 kom frem, at den nordkoreanske ambassade i København var involveret i narkotikahandel og i ulovligt salg af toldfri cigaretter og spiritus, meddelte Herløv Petersen angiveligt offentligheden, at ”Hvis det er rigtigt, de har gjort det, de nu er udvist for, så tror jeg, det i særdeleshed skyldes en naiv tro på deres diplomatiske immunitet, og at de i deres egenskab af diplomater har troet, at det var i sin orden...det har stået som en for dem legitim måde til at skaffe penge til oplysningsarbejdet om Nordkorea.”¹¹¹ Når Arne Herløv Petersen modtog oplysninger om tortur i Nordkorea, der gik imod det officielle billede, afviste han beskyldningerne. PET’s aflytning af forfatterens telefonsamtale den 29. oktober 1979 viser, at den danske forfatter forsøgte at komme i en dialog med en nordkoreansk diplomat omkring indholdet i en kritisk rapport udarbejdet af Amnesty International. Herløv Petersen søgte oplysninger, der kunne afkræfte rapportens indhold. Efter at nordkoreaneren havde afvist historien som et ”komplot”, gav Herløv Petersen udtryk for, at ”han er sikker på, at det kun er en skrøne.... Ja, jeg ved det, jeg har været i Korea, som du ved, og jeg ved det...”.¹¹² Herløv Petersen fortsatte samarbejdet med den nordkoreanske ambassade, typisk omkring oversættelser af Kim Il Sung’s taler, i hvert fald til og med 1988.¹¹³

Forbindelsen til Kim Il Sung’s regime sås også på anden vis. Et avisudklip fra 14. maj 1978 fortæller historien om, at nordkoreanerne var så tilfredse med Herløv Petersen, at han var blevet udnævnt til sammen med en række udenlandske politikere og regeringseksponenter at sidde i det 13 mand store præsidium for den ”verdensomspændende” Juche-bevægelse, der skulle udbrede den nordkoreanske variant af socialismen.¹¹⁴ Ved en sammenkomst i forfatterens hjem i Tryggelev i 1981 forklarede Herløv Petersen en række nordkoreanske diplomater, at han hellere ville bo i Nordkorea end i Danmark, hvilket ifølge PET’s aflytningsprotokol udløste latter hos de nordkoreanske gæster.¹¹⁵

111 PET, Herløv Petersens personsag: Notits fra *Fyns Tidende*, 19. oktober 1976.

112 PET, operationssag: ”vedr. Arne Herløv Petersen”.

113 Arne Herløv Petersens personsag: Oplysninger fra 5. maj 1988.

114 Ibid.: Udklippet notits fra *Fyns Tidende*, 14. maj 1978.

115 PET, operationssag: Transskription af aflytning fra den 21. januar 1981.

Herløv Petersens kontakt til nordkoreaerne er nævnt her, idet den gav anledning til en vigtig betragtning i PET. Hvordan kunne Herløv Petersen agere sovjetisk påvirkningsagent, når han på en og samme tid roste Nordkorea og kritiserede Sovjetunionen? PET kendte udmærket til Herløv Petersens syn på de forskellige socialistiske regimer, men tjenesten vurderede ikke forfatterens offentlige afstandtagen til dele af sovjetregimets politik som betydningsfuld. Tværtimod opfattede PET Herløv Petersens kritik som en del af en konspirativ opførsel, der skulle sløre hans nære tilknytning til sovjetiske ambassadefolk. Som det vil fremgå nedenfor, var PET af den opfattelse, at forfatteren, trods en udtalt begejstring for Nordkorea og en vis skepsis over for Sovjetunionen, deltog i en sovjetisk påvirkningsoperation, der havde til formål at skade forholdet mellem Kina og Nordkorea.

PET's syn på Herløv Petersen blev formet over en relativ lang periode. Den primære kilde til tjenestens bekymring var ikke forfatterens venstreorienterede holdninger, men primært oplysninger fra begyndelsen af 1970'erne om, at forfatteren omgikkes diplomater fra den sovjetiske repræsentation, som tjenesten mistænkte for at være tilknyttet KGB. Denne mistanke blev yderligere forstærket, da PET fra og med 1975 løbende fik efterretninger fra KGB-officeren Oleg Gordijevskij, der blev kørt som dobbeltagent. Disse oplysninger førte via en efterfølgende overvågningsoperation til udvisningen af KGB-officeren Merkulov og til anholdelsen af Herløv Petersen i 1981. Ransagningen af forfatterens hjem bestyrkede PET's opfattelse af, at der var tale om strafbare forhold.

2. HERLØV PETERSENS SAMARBEJDE MED KGB IFØLGE GORDIJEVSKIJ-MATERIALET

Siden begyndelsen af 70'erne havde PET været opmærksom på Herløv Petersens sovjetkontakter. Dog var det et problem, at forfatterens møder med sovjetiske diplomater ofte aftales mundtligt fra gang til gang, hvilket gjorde det svært for tjenesten at overvåge forbindelsen. Med Gordijevskijs hvervning fik PET et mere præcist indtryk af Herløv Petersens tilknytning til KGB. En aflytningsoperation i perioden 1979-81 og en ransagning af forfatterens bopæl i november 1981 bidrog med yderligere materiale. Summen af disse oplysninger førte til, at PET efterfølgende kunne konstatere, at der i perioden 11. september 1972 – 16. august 1981 var blevet aftalt minimum 115 møder mellem Herløv Petersen og diverse KGB-officerer. Kun et fåtal af disse møder var blevet aflyst. De KGB-officerer, som Herløv Petersen havde kontakt til, var Leonid Makarov (11. september 1972 – 16. maj 1973), Stanislav Tjebotok (16. maj 1973 – 10. juni 1977), Vadim Tjernyj (10. juni 1977 – 9. december 1978) og Vladimir Merkulov (9. december 1978 – 16. august 1981).¹¹⁶

De fleste oplysninger om Herløv Petersen i Gordijevskij-materialet stammer fra perioden 1977-78. Der er dog også enkelte informationer fra perioden efter 1982, hvor Gordijevskij var udstationeret i London, ligesom de af Gordijevskij udsmuglede KGB-dokumenter indeholder oplysninger fra tiden omkring hvervningen af Gordijevskij i 1975.

¹¹⁶ Ibid.: "Møder", udateret liste fra perioden efter anholdelsen 3. november 1981 samt underliggende bilag, der dokumenterer hvert enkelt møde.

Dæknavn: ”Palle”

En rapport fra KGB-residenturet i København til Centret i Moskva viser, at Arne Herløv Petersen med dæknavnet ”Palle” blev forfremmet til ”fortrolig kontakt” i februar 1975.¹¹⁷ Gordijevskijs oplysninger fra april 1978 gik på, at der stadig var tale om en ”fortrolig kontakt”.¹¹⁸ Der foreligger således ingen oplysninger om, at Herløv Petersen på et senere tidspunkt skulle være blevet accepteret som ”agent”.

På tidspunktet omkring Herløv Petersens angivelige hvervning som ”fortrolig kontakt” havde KGB ifølge residenturets rapport blot to agenter, tre fortrolige kontakter og ”et anseeligt antal” personer under nærmere studium med henblik på hvervning, deriblandt ”kendte politiske ledere, indflydelsesrige journalister og lovende unge mennesker”.¹¹⁹ Rapporten oplyser videre, at Herløv Petersen i 1975 var blevet anvendt i den del af residenturets arbejde, der var rettet mod kinesiske dissidenter og prokinesiske organisationer.¹²⁰ Følgende påvirkningsoperationer, også kaldet ”aktive foranstaltninger”, blev angiveligt udført af KGB i løbet af 1975:

- ”Forsøg på at påvirke regering og folkeopinion til gunst for afspændingspolitikken og udlevering af detentepolitikens fjender: Jackson, Schlesinger, NATO-lederne, Sakharov m.fl. I alt 36 operationer. Disse operationer drejer sig især om støtte til et vellykket udfald af CSCE forhandlingerne (14 operationer) og afsløring af Sakharov og ’Sakharov-høringens’s sande natur (12 operationer).”
- ”udlevering af USA, NATO og CIA’s imperialistiske politik, støtte til modstanden mod, at EF udvikler sig til en militær og politisk blok; og forsøg på at begrænse de danske bidrag til ”Det kollektive forsvar af Vesten’ –25 operationer.”

117 PET, operationsdag: Telegram til Severov [kodenavn for Grusjko] indeholdende rapport om PR-linjen i København, 11. december 1975. Denne oplysning faldt først PET i hænde den 16. september 1977.

118 Ibid.: Rapport fra 1978 indeholdende kommentarer til residenturets årsrapport for 1977.

119 PET, operationsdag: Telegram til Severov [kodenavn for Grusjko] indeholdende rapport om PR-linjen i København, 11. december 1975. Denne oplysning faldt først PET i hænde den 16. september 1977.

120 På baggrund af oplysninger fra blandt andre ”Palle”, dvs. Herløv Petersen, var der blevet udarbejdet en efterretningsrapport om den maoistiske propaganda i Danmark. Residenturet havde angiveligt også arrangeret en tur til Kina for Herløv Petersen. Ibid.

- ”Udlevering af Kinas politik, støtte til de demokratiske revolutionære bevægelser i Portugal, støtte til rebellerne i Sydvietnam.”¹²¹

Rapporten anfører videre, at ”målt på kvantitet og effektivitet” var Arne Herløv Petersen, der i øvrigt beskrives som en del af et ”pålideligt agentnetværk”, af størst betydning.¹²² Den betoner vigtigheden af Herløv Petersens indsats, idet han før og under Sakharov-høringen havde publiceret kritiske artikler i førende danske aviser.¹²³ Herløv Petersen var således en del af en flerleddet strategi, der ifølge KGB bevirkede, at arrangørerne af høringen ikke fik den offentlige genlyd, man havde håbet på.¹²⁴

Det er svært at vurdere, hvorvidt KGB’s påvirkningsforsøg havde indflydelse på, at de danske politiske partier splittedes i spørgsmålet om Sakharov, og at den danske presse gav et billede af høringen som kaotisk og plaget af internt kiv. Fire danske politiske partier (SF, VS, DKP og Fremskridtspartiet) meldte afbud til høringen, mens Venstre og Det radikale Venstre udeblev fra spørgepanelet. Pressens billede af høringen afspejlede sandsynligvis blot en grundlæggende politisk uenighed om Sakharov-høringen både på venstre- og højrefløjen.¹²⁵ Ofte spillede mere eller mindre uigennemskuelige dagsordner ind på partiernes holdning til kritik af Sovjetunionen. Venstres udeblivelse fra spørgepanelet kan vel næppe forklares med, at partiet handlede under indtryk af sovjetisk propaganda, men skal snarere søges i de overordnede udenrigspolitiske hensyn, som partiet mente, at Danmark var nødt til at tage. Oplysninger i Anker Jørgensens dagbøger tyder på, at Socialdemokratiet, som deltog i høringen, generelt prioriterede dansk erhvervsinteresser højere end diplomatiske markeringer over for Moskva, hvor berettiget disse end var.¹²⁶ Alligevel var det PET’s klare opfattelse i 1985, at ”...

121 Ibid. Dansk oversættelse i PET, operationssag.

122 Ibid.

123 Ibid.

124 Ibid.

125 Jf. Kommissionens beretning, bind 7.

126 Optegnelserne viser eksempelvis, at økonomiske overvejelser indgik i den socialdemokratiske statsministers resolvering af de diplomatiske forviklinger med Sovjetunionen i juli 1982. Anker Jørgensen udskød en ellers allerede truffen beslutning om at udvise to KGB-agenter, der havde drevet industri-spionage, idet han anså det for vigtigere, at danske skibsværfter først fik en række skibsordrer fra Sovjetunionen på plads. ABA: Anker Jørgensens arkiv, *Dagbog*, torsdag 1. juli 1982, håndskreven og upubliceret.

resultatet [af den sovjetiske påvirkning] var, at en række fremtrædende politiske partier afslog at støtte høringer”.¹²⁷

Herløv Petersen havde ifølge en rapport fra residenturet bidraget positivt til udførelsen af ”aktive foranstaltninger” over for Vietnam og Portugal. Derfor besluttede KGB, at forfatteren i fremtiden også skulle bruges til ”linje K”-formål, dvs. til indhentning af oplysninger om Kina, hvilket indebar en rejse til Riget i Midten.¹²⁸ Rapporten udtrykker dog bekymring for, at Herløv Petersen kunne være genstand for vestlige efterretningstjenesters opmærksomhed. For at være på den sikre side udarbejdede residenturet en række ”overbevisende dæk-historier”, der skulle give samarbejdet med den danske forfatter et ”officielt præg i andres øjne”.¹²⁹ KGB-residenturets treårs-plan fra 1976 vedrørende aktiviteter rettet mod amerikanske mål viser, at KGB agtede at bruge Herløv Petersen til at skaffe kontakter i progressive venstreorienterede organisationer.¹³⁰

I en treårsplan for, hvordan KGB skulle penetrere den danske statsadministration forklarede residenten i København, Mikhail Ljubimov, at dette blandt andet skulle ske ved at benytte Herløv Petersen til at ”samle oplysninger om Statsministeriets aktiviteter og om Udenrigsministeriet, også med henblik på at opnå forbindelse til ansatte ved disse organer”.¹³¹ Hvordan den danske forfatter, der vel næppe havde vigtige kontakter i Statsministeriet og Udenrigsministeriet, kunne være KGB behjælpelig i denne sammenhæng, fremgår ikke af oplysningerne.

Et bilag til Gordijevskijs rapporter af 18.-20. november 1976 anfører, at Herløv Petersen havde nægtet at modtage penge for sit skrivearbejde for KGB, ”men

127 PET, operationsdag: Notat vedr. MF Gert Verner Petersen, Soc. Folkeparti, 24. maj 1985. Det fremgår ikke, hvem notatet var udarbejdet til, muligvis var det til statsministeren.

128 Ibid.: Telegram til Severov [kodenavn for Grusjko] indeholdende rapport om PR-linjen i København, 11. december 1975. Gordijevskij forklarede i en anden rapport fra juni 1977, at man allerede i 1976 havde forsøgt at sende Herløv Petersen til Kina som en del af et udvidet og ambitiøst K-linje program. K stod for indhentning af efterretninger om Kina og iværksættelse af Service A operationer (Active Measures), som kunne promovere Sovjet på Kinas bekostning. Det var ikke muligt at komme videre med dette projekt, idet Herløv Petersen ifølge Gordijevskij var blevet nægtet visum. Ibid.: Rapport vedr. Linje K-arbejde i 1976/1977, dateret 1. juni 1977.

129 Ibid.: Telegram til Severov [kodenavn for Grusjko] indeholdende rapport om PR-linjen i København, 11. december 1975.

130 Ibid.: Rapport fra april 1977 indeholdende brev af 15. september 1976 fra residenten, Ljubimov, til Sjisjkin vedr. residenturets treårsplan for arbejdet mod amerikanske mål.

131 Ibid.: Rapport fra april 1977 indeholdende dokument af 13. oktober 1976 vedr. Arbejdsplan for arbejdet mod Statsministeriet og Udenrigsministeriet for en tre-årig periode.

[han] vil skrive artikler efter KGB's ønsker".¹³² Centret oplyste i en kommentar til residenturets årsrapport for 1976, at Herløv Petersen havde publiceret en pamflet, der i virkeligheden var forfattet i Centret. Titlen på Centrets tekst var "Terror, internal espionage and the power of money in the USA".¹³³ At denne sovjetiske tekst skulle være udgivet via den danske forfatter, fremgår imidlertid hverken af Herløv Petersens egen offentliggjorte bibliografi eller af de bibliografiske søgninger, som Kommissionen har foretaget.¹³⁴ Centret oplyste videre, at KGB's forbindelse til Herløv Petersen var blevet "betydeligt styrket", og at han nu var begyndt at modtage økonomisk kompensation og dækning af udgifter, som var forbundet med hans arbejde for residenturet.¹³⁵ Samtidig betonedes Centret "den brede effekt", som disse "aktive foranstaltninger" havde haft. Centret udtrykte dog skepsis og bekymring over, at Herløv Petersen stod i forbindelse med det nordkoreanske regimes ledere, hvilket nødvendiggjorde, at KGB var særlig påpasselig i arbejdet med den danske forfatter.¹³⁶

Gordijevskijs personlige kommentarer til KGB's rapporter tydeliggør, hvad den sovjetiske skepsis og bekymring dækkede over. Såvel Centret som residenturet fandt det betænkeligt, at forfatteren offentligt havde forsvaret de nordkoreanske diplomaters ulovlige salg af narkotika og toldfrie cigaretter.¹³⁷ Bekymringen, som førte til overvejelser om at afbryde samarbejdet, synes dog at have måttet vige for et andet og mere overordnet hensyn, nemlig at en afbrydelse af samarbejdet ville bringe de sovjetiske kontakter i Danmark ned på et endog meget beskedent niveau.

Beslutningen om at fortsætte samarbejdet med Herløv Petersen skal givet ses i sammenhæng med, at Centret i samme periode insisterede på en markant øget efterretningsindsats fra residenturets side.¹³⁸ Centret, som nød helt særlige økonomiske privilegier, var nemlig under pres fra partitoppen i Kreml og skulle

132 Citeret efter *ibid.*, rapport vedr. KGB-residenturet, 18.-20. november 1976.

133 PET, operationssag: Grusjko til Ljubimov, 17. januar 1977.

134 Jf. bibliografi på forfatterens egen hjemmeside: www.herlov.dk (set 1. februar 2007) eller Det kgl. Bibliotek. Heller ikke en søgning alene på titlen, eller dele heraf, har givet resultat. Forfatterens egen bibliografi medtager ellers de to andre pamfletter, *True Blues* og *Cold Warriors*, som PET i 1981 hævdede var bestilt arbejde fra KGB.

135 PET, operationssag: Grusjko til Ljubimov, 17. januar 1977.

136 *Ibid.*

137 PET, operationssag: *Information* fra 13.-15. januar 1977 samt kommentarer til rapport.

138 *Ibid.*: Centret til Ljubimov, 17. januar 1977. Dansk oversættelse i PET's materiale.

konstant vise, at det levede op til de fastsatte mål for efterretningstjenesten.¹³⁹ Centret indskærpede, at Tjebotok, som var den KGB-officer, der varetog forbindelsen til Herløv Petersen, ”skulle spille en noget mere aktiv rolle i residenturets efterretningsarbejde”, ligesom Centret få dage senere, i slutningen af januar 1977, anmodede residenturet om at iværksætte nye initiativer, som involverede Herløv Petersen. Residenten forsvarede de manglende initiativer med, at Tjebotok havde været fraværende på grund af orlov.¹⁴⁰

Som en konsekvens af Centrets indskærpelse blev agentnettet i Danmark markant udvidet i de kommende måneder: To navngivne danskere blev forfremmet fra ”fortrolig kontakt” til ”agent”, hvilket ifølge Gordijevskijs oplysninger ellers kun skete i helt specielle tilfælde. Dertil kom en række nye politiske ”efterretningskontakter” blandt embedsmænd og politikere.¹⁴¹

Det sovjetiske bureaukratiske system opmuntrede således til at fortsætte et samarbejde med personer, som residenturet og Centret i princippet anså for uheldigt og måske ligefrem en sikkerhedsrisiko. I det konkrete tilfælde så KGB sig nødsaget til at fortsætte samarbejdet med Herløv Petersen, hvis navn ifølge KGB var blevet kompromitteret efter, at han havde taget den nordkoreanske ambassade i forsvar. Forfatteren blev efterfølgende udset til at medvirke i en række ambitiøse påvirkningsoperationer.¹⁴² Residenturet i København modtog til formålet et antal sovjetiske ”teser”, eller tekstforlæg, fra Centret, som Herløv Petersen skulle ”fødres” med.¹⁴³

Mitrokhin har pointeret manglen på betydningsfulde agenter inden for aktive foranstaltninger i Storbritannien som en årsag til, at KGB var nødsaget til at satse på Herløv Petersen. Den danske forfatter udgav, som det vil fremgå nedenfor, en engelsksproget pamflet kaldet *True Blues*, der kritiserer Margaret Thatcher.¹⁴⁴

139 Om de særlige økonomiske privilegier se eksempelvis Oleg Gordijevskij *Next Stop Execution*, s. 154-155.

140 PET, operationssag: Centret til Ljubimov, 17. januar 1977. Dansk oversættelse i PET's materiale. Desuden notitser vedr. korrespondance mellem Centret og residenturet i København, 27. januar og 4. februar 1977.

141 Ibid., rapport af 8. februar 1978 indeholdende KGB-årsrapport, dateret 8. december 1977, vedr. residenturets arbejde på det politiske område i 1977.

142 Ibid., rapport af 3. december 1977 vedr. anvendelse af Herløv Petersen i Active Measures-operationer i perioden maj-august 1977.

143 Ibid.

144 Christopher Andrew & Vasili Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive*, s. 558.

Herløv Petersen og den sovjetiske påvirkning

De KGB-rapporter, som Gordijevskij udsmyglede, indeholdt præcise oplysninger om, hvordan den sovjetiske påvirkning af den offentlige opinion i Danmark skulle foregå. I et brev til residenten i København, dateret 23. maj 1977, forklarede afdelingschefen i Centret, Viktor Grusjko:

”Vi har sammen med tjenestens ansvarlige underafdeling studeret Jeres forslag til aktive foranstaltninger gennem PALLE [Herløv Petersen].... De [brochurerne] skal baseres på materiale forberedt i Centret og skal omhandle væksten i den vesttyske politiske og økonomiske indflydelse på Danmark, støtten til modstanderne af Fællesmarkedet og NATO og støtten til afspændingsprocessen, [og være] skrevet ud fra en repræsentant for den vestlige arbejderbevægelses synspunkt.... Såfremt residenturet skulle finde det formålstjenstligt at tildele PALLE en fast sum penge for arbejdet med at opfylde vores krav, send os da venligst Jeres forslag i god tid.”¹⁴⁵

Brevet vidner om, at KGB agtede at anvende Herløv Petersens skribentvirksomhed til at øge den danske befolknings skepsis over for NATO og EF samt styrke tilhængerne af afspændingslinjen. Den 20. juni og 2. august 1977 skrev Centret videre, at Moskva gerne ville orienteres om arbejdet med pamfletterne, ligesom det oplyste, at der til ambassaden i København var blevet fremsendt forskellige tekstforlæg og presseudklip, som kritiserede detente-modstanderne.¹⁴⁶ Som det vil fremgå nedenfor, er det sandsynligt, at dette materiale havde en lighed med det, som stod at læse i Herløv Petersens pamfletter.

Som følge af Centrets indskærpelser intensiveredes kontakten til Herløv Petersen i løbet af 1977.¹⁴⁷ Ifølge årsrapporten fra samme år arbejdede forfatteren på en pamflet, som skulle kritisere detente-modstanderne på baggrund af materiale

145 PET, operationssag, rapport af 3. december 1977 indeholdende brev fra Centret til residenten i København, 23. maj 1977, underbilag til rapport vedr. anvendelse af Herløv Petersen i active measures-operationer i perioden maj-august 1977.

146 Ibid.: Rapport af 3. december 1977 indeholdende brev fra Centret til residenturet, 20. juni 1977, samt brev fra Centret til residenturet, 2. august 1977, begge underbilag til rapport vedr. anvendelse af Herløv Petersen i active measures-operationer i perioden maj-august 1977.

147 Det fremgår også af en anden skrivelse, at Arne Herløv Petersen sammen med en række filmproducenter i april 1977 havde været i Sovjetunionen. Formålet var angiveligt at diskutere mulige locationer til en film om Sovjetunionen, som Arne Herløv skulle skrive manuskriptet til. Det lykkedes ikke KGB at skabe direkte kontakt til ”Palle” på grund af, at han konstant var i selskab med andre deltagere i den danske delegation. PET, operationssag: Rapport af 3. december 1977 indeholdende

fra Centret. Pamfletten var planlagt til at udkomme i 1978.¹⁴⁸ Efterfølgende skulle pamfletten spredes til flere nordiske lande.¹⁴⁹ På baggrund af de indsendte oplysninger herom bedømte Centret ”Palle som en disciplineret og pligtopfyldende person”. Centret fremkom følgelig med en yderst positiv vurdering af Herløv Petersens nytteværdi eller ”intelligence dividend”.¹⁵⁰ Hovedkvarteret i Moskva holdtes dermed i uvidenhed om eller ignorerede blot, at residenturet havde problemer med at føre Herløv Petersen som ”fortrolig kontakt”. Denne gang var det ikke på grund af forbindelsen til Nordkorea, men skyldtes omstændigheder i forfatterens privatliv. Det forklarede Gordijevskij i en rapport til en vesteuropæisk tjeneste, som videreformidlede oplysningerne til PET:

”Residenturet er løbet ind i problemer med deres forhold til den fortrolige kontakt Arne H Petersen @ PALLE (en dansk journalist). Han blev overdraget af S I Tjebotok @ LEON til V I Tjernyj @ Tjerkasov i sommeren 1977, og Tjernyj har kæmpet lige siden med at få iværksat en påvirkningsoperation gennem ham i form af udgivelse af en pamflet, der angriber den kolde krigs formodede hovedpersoner i Vesten. PALLE har kun oversat omtrent halvdelen af det ikke kildeangivne materiale som han har fået af Centret, og er nu tilsyneladende gået over gevind.... Derudover er både Centret og residenturet blevet opmærksom på hans stadig tættere kontakt til nordkoreanerne. Tjernyjs protest i denne sag har ikke båret frugt, med det resultat, at [residenten] MP LJUBIMOV, mener at kontakten til PALLE måske bør afbrydes”.¹⁵¹

brev fra Centret til residenturet, 20. juni 1977, underbilag til rapport vedr. anvendelse af Herløv Petersen i active measures-operationer i perioden maj-august 1977.

148 Ibid.: Rapport af 8. februar 1978 indeholdende KGB-residenturets årsrapport for arbejdet på det politiske område, dateret 8. december 1977.

149 Ibid.: Rapport af 8. februar 1978 indeholdende rapport vedr. residenturets PR-linje- arbejde i 1978.

150 Ibid., rapport indeholdende brev fra Centret (Grusjko) til residenten (Ljubimov), 16. januar 1978.

151 Ibid.: Rapport fra april 1978.

Residenturet betalte med andre ord prisen for at have fortsat samarbejdet med Herløv Petersen, som principielt vurderedes som uegnet. Centret fortsatte dog ufortrødent med at rose residenturets samarbejde med den danske forfatter.¹⁵²

PET's vurdering af Gordijevskij-materialet

Der foreligger flere oplysninger om, hvordan PET tolkede Gordijevskijs efterretninger om Herløv Petersen. I begyndelsen synes oplysningerne ikke at have afstedkommet en intensiveret overvågning. En PET-medarbejder foretog i januar 1977 en sammenligning mellem Gordijevskij-materialet og, hvad tjenesten ellers havde lagt på akterne om den danske forfatter i årenes løb. Sagsbehandleren kom frem til den konklusion, at ”Bortset fra artiklerne om ZAKHAROV-høringen er der ikke konstateret nogen spredning af sovjetisk propaganda fra AHP [Arne Herløv Petersen] efter de kendte møder med Tjebotok, og han skriver i øvrigt mest om almene socialistiske forhold samt rejsebeskrivelser fra de lande, som han har besøgt”.¹⁵³

I perioden 1977-1979 ændredes opfattelsen i PET. Til grund for den ændrede vurdering lå givet, at PET i denne periode kunne konstatere, at forfatteren udgav pamfletten, som i form og indhold svarede til de beskrivelser af KGB's propaganda-materiale, der findes i Gordijevskij-materialet. Det er overvejende sandsynligt, selv om det ikke umiddelbart kan ses af PET's akter, at dette forhold medvirkede til, at der i 1979 blev truffet beslutning om at iværksætte en overvågning af Herløv Petersen. En anden væsentlig grund var, at Gordijevskij havde forladt København i 1978, hvorved det blev mindre risikabelt for den danske tjeneste at gennemføre en overvågningsoperation. Der var ikke længere fare for, at operationen, hvis den blev opdaget af KGB, kunne føre til en afsløring af PET's forbindelse til Gordijevskij.

Notitser udarbejdet af ledelsen og af de involverede medarbejdere i Centralafdelingen og i Region IV viser, at PET betegnede Herløv Petersen enten som ”påvirkningsagent” eller ”agent”. Denne betegnelse var sandsynligvis ikke korrekt, i hvert tilfælde ikke, hvis man lægger den samtidige sovjetiske efterret-

152 Ibid: Rapport af 17. december 1978 indeholdende brev fra Centret (Grusjko) til residenturet (Ljubimov), 10. april 1978, påhæftet Centrets skriftlige vurdering af residenturets fremskridt i arbejdet mod amerikanske mål.

153 Ibid.: ”Vedr. Arne Herløv Petersen”, 6. januar 1977.

ningsterminologi til grund for vurderingen. Som tidligere nævnt fremgår det af det hemmelige KGB-leksikon, som PET modtog fra Mitrokhin-arkivet i 1996, at KGB ikke betegnede ”fortrolige kontakter”, der udøvede meningspåvirkning, som ”påvirkningsagenter”, men derimod som ”fortrolige indflydelseskontakter”, der i hemmelighed skulle anvendes til ”øve den nødvendige indflydelse på regeringsorganer og det offentlige og politiske liv i mål-landet”.¹⁵⁴ Det må på baggrund af disse nye oplysninger antages, at Herløv Petersen alene var registreret i Centret som en ”fortrolig indflydelseskontakt” for KGB. ”Fortrolige kontakter” indgik som nævnt i indledningen i det såkaldte ”agent-indeks”, dog primært af statistiske årsager.

154 PET, operationssag, rapport, 16. januar 1996: Leksikon. Mitrokhin har som tidligere nævnt udgivet dette leksikon som bog: Vasili Mitrokhin, *KGB Lexicon*.

3. PET'S OVERVÅGNING 1979-1981

Ved kendelse af 10. maj 1979 fra retten i Rudkøbing blev det bestemt, at politiet var berettiget til at aflytte Arne Herløv Petersens telefon. Af hensyn til den videre efterforskning og fordi politiet formodede, at der i Arne Herløv Petersens hjem "førtes forhandlinger og samtaler, som er led i en af de efter straffelovens kap. 12 omhandlede forbrydelser", udbad politiet sig den 11. januar 1980 tilladelse til "ved anvendelse af auditivt udstyr at foretage en hemmelig rumaflytning".¹⁵⁵ Tilladelsen, der blev givet af retten, blev ikke anvendt med det samme på grund af tekniske og operative vanskeligheder, hvorfor politiet den 10. april 1980 anmodede om at opretholde tilladelsen.¹⁵⁶ Tilladelserne til telefon- og rumaflytning blev på baggrund af politiets rapporter om den løbende efterforskning fornyet af retten hver tredje eller sjette måned frem til aflytningsoperationens ophør den 5.-6. november 1981. Politimesteren oplyste ved gentagne lejligheder retten om, at han sigtede Herløv Petersen efter straffelovens § 108, og retten fandt det "godtgjort, at Arne Herløv Petersen har foretaget sig noget, hvorved en fremmed efterretningstjeneste sættes i stand til umiddelbart og middelbart at virke inden for den danske stats område".¹⁵⁷ Den 7. april 1981 nægtede retten i Rudkøbing dog at følge politiets begæring om forlængelse. Denne kendelse blev imidlertid kæret til Østre Landsret, der den 4. maj 1981 med henvisning til politiets mistanke om overtrædelse af § 108 bestemte, at politiet fortsat skulle være berettiget til "at foretage hemmelig aflytning eller optagelse, for så vidt angår Arne Herløv Petersens forbindelse med den sovjetiske efterretningstjeneste".¹⁵⁸ Det kan såle-

155 PET, operationssag: "Vedrørende efterforskning mod: Vladimir Dmitrijevitj Merkulov og Arne Herløv Petersen", 11. januar 1980. Rapport fremlagt i retten i forbindelse med afsigelse af kendelser.

156 Ibid.

157 PET, operationssag: Kendelse, 11. januar 1980.

158 Ibid.: Udskrift af Østre Landsrets Retsbog, 4. maj 1981.

des konstateres, at både by- og landsretten tiltrådte PET's mistanke om, at Arne Herløv Petersen havde overtrådt § 108.¹⁵⁹

I sommeren 1979 påbegyndte Region IV et skriftligt oplæg til etablering af rumaflytning, der var tænkt som et supplement til den igangværende telefonaflytning af Herløv Petersen.¹⁶⁰ Sagen blev den 8. januar 1980 forelagt politiassessor i PET Arne Stevns og politimester Ole Stig Andersen, der godkendte operationen. Derefter blev der afholdt møde med en allieret myndighed, der lovede at undersøge muligheden for at skaffe det fornødne tekniske udstyr.¹⁶¹ Det blev aftalt med den allierede myndighed, at den skulle sende en mand til Danmark den 11. januar 1980, idet det formodedes, at Herløv Petersens hjem i Tryggelev ville stå tomt en af de derpå følgende dage.¹⁶² Da forfatteren imidlertid forblev på sin bopæl, blev operationen foreløbigt udskudt.

Den 6. marts 1980 udarbejdede Region IV en egentlig operationsplan.¹⁶³ Den tidligere leder af regionsafdelingen har forklaret, at PET's ledelse gav tilladelse til, at regionen selv kørte sagen, hvorefter han personligt gennemgik sagsmaterialet om Herløv Petersen i Centralafdelingen. Regionsafdelingen blev af sikkerhedshensyn ikke orienteret om, at det var Gordijevskijs oplysninger, der lå til grund for PET's ønske om en efterforskning.¹⁶⁴ Natten fra søndag til mandag den 13.-14. april 1980 lykkedes det operationsholdet efter flere forgæves forsøg at skaffe sig adgang til Herløv Petersens bopæl, og i løbet af godt to timer foretog holdet en grundig rekognoscering for at finde et velegnet sted at placere senderen.¹⁶⁵ Den 12. juni 1980 forelå den første rapport over en rumaflytning foretaget samme dag i forbindelse med KGB-officeren Merkulovs besøg.¹⁶⁶

Anholdelse og ransagning

Arne Herløv Petersen og dennes hustru blev anholdt på deres bopæl i Tryggelev tirsdag den 3. november 1981. De blev gjort bekendt med, at de begge var sigtet

159 Samtlige dommerkendelser for perioden findes i *ibid.*

160 *Ibid.*: "Vedr.:...etablering af rumaflytning, 2. juni 1980.

161 *Ibid.*: Bilag 1, 8. januar 1980.

162 *Ibid.*: Bilag 2, 9. januar 1980 samt continuationer 10. januar 1980.

163 *Ibid.*: Vedr.:...etablering af rumaflytning, 2. juni 1980.

164 RB, PET-medarbejder, 26. februar 2003.

165 PET, operationsdag: Vedr.:...etablering af rumaflytning, 2. juni 1980.

166 *Ibid.*: "rapport over rumaflytning foretaget torsdag d. 12/6-1980 mellem 18.20 og 22.05".

for overtrædelse af straffelovens § 108 og fik derefter forevist den af retten i Rudkøbing udstedte ransagningskendelse. På politistationen blev Herløv Petersen vejledt med hensyn til advokatbistand og oplyst om, at han som sigtet ikke havde pligt til at udtale sig.¹⁶⁷

Om aftenen den 3. november 1981 blev Herløv Petersen kort præsenteret for nogle af de forhold, der lå til grund for sigtelsen. Forfatteren erkendte indledningsvis at have mødtes med Merkulov, men understregede, at det kun drejede sig om, at de havde aflagt besøg hos hinanden og spist sammen. Sigtede nægtede ifølge kriminalpolitiets rapport at have modtaget penge for de opgaver, han havde udført sammen med Merkulov. Herløv Petersen oplyste desuden, at han ikke var klar over, at Merkulov skulle være KGB-agent, endsige udvist af Danmark. Herløv Petersens samlever nægtede at udtale sig under sagen, før hun havde talt med en forsvarer.¹⁶⁸ Kriminalpolitiet i Svendborg konkluderede på baggrund af det indsamlede materiale, at "AHP er agent for KGB" og opregnede dernæst syv forhold eller kontakter med KGB, der lå til grund for sigtelsen:

- 1) Herløv Petersens møde med Merkulov den 25. august 1979, hvor forfatteren efter politiets opfattelse overdrog KGB en fortegnelse over "progressive" danske journalister. Herløv Petersen ønskede ifølge kriminalpolitiet ikke at udtale sig herom, før han havde talt med sin forsvarer.
- 2) I 1980 fik Herløv Petersen i opdrag at skabe kontakt til Norsk Forfatterforbund. Rejsen skulle betales af KGB, og formålet var at mødes med en tidligere i Danmark stationeret KGB-officer. Herløv Petersen ønskede ifølge kriminalpolitiet ikke at udtale sig.
- 3) I perioden fra august til november 1979 udarbejdede Herløv Petersen pamfletten *Cold Warriors*. En del af oplaget blev af Merkulov videregivet til Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed. Herløv Petersen

167 Herløv Petersen, der gerne ville udtale sig til politiet, underrettede sin advokat Kirsten Bindstrup, og det blev aftalt, at Bindstrup skulle være forsvarer for Herløv Petersens hustru, mens landsretssagfører Hagens skulle repræsentere Arne Herløv Petersen. Senere måtte Herløv Petersen skifte advokat, da politiet protesterede imod Hagens under henvisning til, at denne i en lignende sag angiveligt havde røbet oplysninger, som han havde fået pålæg om ikke at udlevere. Retten imødekom politiets protest den 4. november. Landsretssagfører J. Schultz Lorentzen blev herefter beskikket som forsvarer for Arne Herløv Petersen. Jf. *ibid.*: Udskrift af retsbogen for straffesager for Retten i Rudkøbing, 4. november 1981 samt 8. februar 1982.

168 *Ibid.*: Rapport, Kriminalpolitiet, 3. november 1981, fremlagt i retten den følgende dag.

- erkendte ifølge kriminalpolitiet at have udgivet pjecen og overdraget eksemplarer heraf til Merkulov.
- 4) I april 1980 overgav Arne Herløv Petersen dokumenter til medarbejdere på den koreanske ambassade i København. Koreanerne blev oplyst om, at dokumenterne stammede fra en amerikansk journalist og ikke fra Moskva. Herløv Petersen erkendte ifølge kriminalpolitiet at have overdraget de pågældende dokumenter, men ikke at de stammede fra Moskva.
 - 5) Bestillingsarbejde fra Merkulov angående en pamflet kaldet *True Blues*, der angriber Margaret Thatcher. Manuskriptet blev overdraget af Merkulov, og Herløv Petersen havde kun lavet få rettelser i det, inden han med økonomisk støtte fra Merkulov udgav det i eget navn. Herløv Petersen erkendte ifølge kriminalpolitiet kun at have udgivet det pågældende skrift, men oplyste ikke mere om dets tilblivelse.
 - 6) Efter instruks og aftale med Merkulov sendte Herløv Petersen 400 breve til danske forfattere med en opfordring om at underskrive en appel vedrørende en atomvåbenfri zone i Norden. Ifølge Kriminalpolitiet havde han modtaget 7.000 kr., ni flasker spiritus og et stereoanlæg for ulejligheden. Herløv Petersen erkendte ifølge kriminalpolitiet at have sendt brevene, men ikke at Merkulov skulle være indblandet. Han kunne ej heller erkende at have modtaget 7.000 kr., ni flasker spiritus eller et stereoanlæg.
 - 7) Drøftelse med Merkulov den 1. august 1981 vedrørende udarbejdelse af ny pamflet, der skulle indgå i propagandaen omkring antiatomkampagnen. Herløv Petersen erkendte ifølge kriminalpolitiet at have diskuteret politik med Merkulov, herunder at han havde overvejet at udgive en sådan pamflet.

Sluttelig ønskede Herløv Petersen ifølge kriminalpolitiets rapport at tilføje, at det var ham, der havde ønsket informationer fra Moskva, og ikke omvendt.¹⁶⁹

Herløv Petersens samlever sigtedes for forhold 6). Hun nægtede at udtale sig herom uden advokat. Ved retsmødet næste dag begærede vicepolitimesteren anholdelsen af Herløv Petersen opretholdt i tre gange 24 timer. Begæringen

169 Ibid.: "Rapport vedr. sagen mod forfatter Arne Herløv Petersen og hustru.../ang. anholdelse og afhøring af de to ovennævnte", Kriminalpolitiet, 3. november 1981, fremlagt i retten den følgende dag. Rapporten er underskrevet af en kriminalassistent og ikke attesteret af de sigtede.

blev imødekommet af retten. Herløv Petersens samlever blev ligeledes begæret frihedsberøvet i tre gange 24 timer, men retten løslod hende med pålæg om at opholde sig i Middelfart eller i Odense, således at hun ikke kunne modvirke den igangværende ransagning af bopælen i Tryggelev.¹⁷⁰ Hun fik efter sagens afslutning i 1982 erstatning for uberettiget frihedsberøvelse.¹⁷¹

Den tidligere leder af Region IV har for Kommissionen forklaret, at politimesteren i Svendborg oprindeligt havde besluttet sig til at kræve fængsling i 14 dage i grundlovsforhøret, men lige forinden fortalte politimesteren, at han var blevet ringet op af justitsminister Ole Espersen, hvorefter han kun måtte kræve anholdelse i tre gange 24 timer og surrogatfængsling for Herløv Petersens hustru. Opringningen kan ifølge denne forklaring ”ses som begyndelsen til, at tiltale ikke skulle rejses.”¹⁷² Ifølge daværende vicepolitimester Niels Schmidts forklaring for Kommissionen blev han, mens han opholdt sig i Svendborg, ringet op af Ole Stig Andersen, der meddelte, at Ole Espersen havde bestemt, at der kun måtte nedlægges påstand om opretholdelse af anholdelsen i tre gange 24 timer.¹⁷³

Ole Espersen har over for Kommissionen afvist påstanden om, at han skulle have kontaktet politiet med det formål at hindre, at anklageren krævede Herløv Petersen fængslet i 14 dage. Hans holdning til sagen var dog kendt i departementet. Da anholdelsen havde fundet sted, gav Ole Espersen udtryk for, at dette var i strid med hans tidligere tilkendegivelser. Han bad derfor om en redegørelse for det skete, ligesom han over for departementet tilkendegav, at anholdelsen ikke måtte afløses af en varetægtsfængsling, med mindre der i forbindelse med ransagningen fremkom væsentligt nyt i sagen.¹⁷⁴

Ransagningen af forfatterens hjem blev foretaget den 3.-5. november 1981. Det mest betydningsfulde fund under ransagningen var Herløv Petersens dag- og lommebøger fra perioden 1972 og frem. De indeholdt en lang række oplys-

170 Ibid.: Udskrift af retsbogen for straffesager for Retten i Rudkøbing, 4. november 1981.

171 Ibid.: Justitsministeriet til Advokat Kirsten Bindstrup, 5. juli 1982. Herløv Petersens daværende samlever er at betragte som en marginal skikkelse i det indsamlede bevismateriale og er derfor ikke gjort til genstand for nogen særskilt vurdering i det følgende.

172 RB: PET-medarbejder, 26. februar 2003.

173 RB: Niels Schmidt, 2. marts 2004.

174 ”Ole Espersen afviste at have kontaktet Politiet i Svendborg med det formål at forhindre, at anklageren krævede Arne Herløv Petersen fængslet i 14 dage. Men hans holdning til sagen var jo kendt af Departementet”, notat godkendt og underskrevet af Ole Espersen den 9. januar 2007, Kommissionens arkiv. Se også ”notits vedrørende telefonsamtale den 6. april 2009 med fhv. justitsminister Ole Espersen”, Kommissionens arkiv.

ninger om møder med sovjetiske ambassadefolk. Ved hjælp af denne nye kilde lykkedes det PET at danne sig et overblik over Herløv Petersens østkontakter op gennem 1970'erne. Blandt de mange effekter, der blev beslaglagt, var også et visitkort fra Stanislav Tjebotok, Herløv Petersens tidligere ambassade-kontakt. På kortet var der påført "KGB-agent", og politiet, der foretog en skriftprøve, var af den opfattelse, at teksten var skrevet på Herløv Petersens skrivemaskine.¹⁷⁵

¹⁷⁵ PET, operationssag: Diverse ransagningsrapporter samt "anmodning om undersøgelse af dokumenter", 5. november 1981.

4. BEVISMATERIALET I HERLØV PETERSEN-SAGEN

Dette afsnit gennemgår politiets bevismateriale mod Arne Herløv Petersen. Bevismaterialet byggede typisk på PET's aflytninger, oplysninger fra anden overvågning, forfatterens dagbogsblade samt Gordijevskij-materialet. Politiet var imidlertid tilbageholdende med at anvende dobbeltagentens oplysninger eksplicit i bevisførelsen, hvilket naturligvis svækkede politiets muligheder for at føre sin sag overbevisende.

Konspirativ adfærd

I perioden fra 6. juni 1979 til 1. september 1981 indgik Arne Herløv Petersen ifølge PET's opgørelse 25 ”konspirative aftaler” med Vladimir Merkulov.¹⁷⁶ Som påpeget i Justitsministeriets redegørelse af 17. april 1982 bestod det konspirative i, at Herløv Petersen ikke måtte kontakte ambassaden direkte, og at KGB-officeren altid ringede fra en mønttelefon og aldrig fra ambassaden eller hjemmet.¹⁷⁷ I en kronik i Politiken den 27. april 1982 forsvarede Arne Herløv Petersen sig således:

”Ole Espersen finder det ejendommeligt, at jeg ikke har ringet dem op på deres arbejdspladser, men i stedet sendt et åbent brevkort, om hvornår jeg skulle til København, og de har ringet fra en telefonbox, da ingen af dem havde telefon hjemme. Hvis Ole Espersen spurgte danske virksomheder, ville han sikkert få at vide,

¹⁷⁶ Ibid.: ”Konspirative aftaler om mødesteder”, ikke dateret bilag.

¹⁷⁷ Redegørelse er optrykt som appendiks.

at man de fleste steder ikke ynder, at arbejdspladsens telefoner benyttes til private samtaler, og det er netop private samtaler, det drejer sig om.”¹⁷⁸

Denne argumentation er imidlertid svækket af, at der netop ikke var tale om private samtaler, som postuleret af Arne Herløv Petersen, men derimod om embedsgerninger udført af sovjetiske repræsentanter i kraft af deres officerstatus i KGB-residenturets PR-linje i København. Det kunne derfor ikke komme på tale at anvende den sovjetiske repræsentations telefoner, som KGB givet frygtede blev aflyttet. Transskriptionen af den bandede aflytning den 12. juni 1980, den første rumaflytning i Herløv Petersen-sagen i øvrigt, viser da også klare tegn på konspirativ adfærd, eksempelvis i forbindelse med udvælgelsen af et egnet mødested i København:

”AHP [Arne Herløv Petersen]:...Men hør nu her, meget meget nemmere, vi mødes på Hovedbanegården.

MER [Merkulov]: På hovedbanegården

AHP: I cafeteriet.

MER: Det er ikke så godt, der er så mange politi, der kommer der.

AHP: Så-eh, hvis vi lige går over gaden (...) i Istedgade, så er der en lille beværtning, hvorpå der står et neonskilt med ’ØL’

[Samlever]: Det tror jeg ikke er en god idé, Arne

AHP: Jamen, der kommer aldrig nogen derind. Nej, der er ikke nogen, der har fundet ud af den idé. Det er jeg sgu’ en af de eneste, der har fundet ud af. Man kan stå i kø og puste hinanden i nakken på Hovedbanegården, og så behøver man kun at gå tyve meter.”¹⁷⁹

Arne Herløv Petersen og Merkulov gik desuden langt, om end forgæves, i bestræbelserne på at imødegå aflytninger. Det ses af samme aflytning den 12. juni 1980:

”MER [Merkulov]: Arne, hvad skal vi gøre ved situationen med telefonen, hvad skal vi gøre ved situationen med telefonen?

[Herløv Petersens samlever]: Vi kan afbryde den

MER: ”Ja, men, jeg mener..

178 Arne Herløv Petersen, kronik i *Politiken*, 27. april 1982, cit. i Arne Herløv Petersen, *Spionsigtet* s. 48.

179 PET, operationssag: ”Rapport over rumaflytning foretaget torsdag d. 12/6-1980 mellem 18.20 og 22.05”.

AHP [Arne Herløv Petersen]: ”Ja, et øjeblik!”

[Samlever]: Ja har du ikke hevet den der ud.. (...)

[Samlevers datter]: Hvorfor kan vi ikke komme derind?

[Samlever]: Nej, det er fordi, den sidder i det andet stik....nej den er god nok, sådan der.

MER: Er det langt fra en færdselsvej?

[Samlever]: Nu synes jeg, I gør jer så skræmmende.

De ler [Bemærkning indskudt af PET]

[Samlever]: Jeg mener, det er jo ikke København, vel?

”..(...), det er den samme..(...)

AHP: ”Altså, inden for en radius af 100 meter kan man aflytte fra en lukket telefon.

MER: Hva’?

AHP: Inden for en radius af 100 meter kan man aflytte fra en telefon, selvom røret er på....men nu er telefonen kommet i kommoden.”¹⁸⁰

Et andet sted i samtalen noterede PET, at stemmeføringen blev lav, samtidig med at der blev skruet op for musikken. Politiet i Svendborg fremlagde eksempler på syv sådanne situationer, hvor forholdsregler blev taget imod aflytning,¹⁸¹ og kunne desuden fremvise talrige eksempler på, at KGB-officerer siden midten af 70’erne havde foretaget ”konspirativ kørsel” til og fra Langeland og forsøgt at ryste eventuelle forfølgere af undervejs ved at foretage hasarderet kørsel og pludselige vendinger.¹⁸² Det kunne de sovjetiske agenter nu godt have sparet sig, da de rutinemæssigt blev registreret ved indkørslen til færgeløbet både på Sjællands- og Fynssiden af Storebælt. Arne Herløv Petersen har i et brev til Kommissionen af 22. marts 2009 forklaret, at møderne med sovjetiske diplomater foregik helt åbenlyst: ”Der var intet konspiratorisk eller fordækt over forbindelsen.”¹⁸³

Inden for eller uden for DKP?

Justitsministeriets redegørelse af 17. april 1982 lagde vægt på, at Arne Herløv Petersen bevidst valgte at stå uden for DKP. Det var således kendt, at KGB ikke

¹⁸⁰ Ibid.

¹⁸¹ PET, operationssag: Bilag, ikke dateret: Forholdsregler til imødegåelser af aflytninger samt underbilag med transskriptioner af de pågældende 7 samtaler og situationer.

¹⁸² Ibid.: Bilag, ikke dateret: 16 eksempler på ”konspirativ kørsel til og fra møder”.

¹⁸³ Brevet er bevaret i Kommissionens arkiv.

måtte hverve DKP-medlemmer som agenter, et forbud der med enkelte undtagelser blev nøje overholdt af KGB i Danmark.¹⁸⁴ Til sit forsvar har Herløv Petersen forklaret:

”jeg var medlem af det lille parti Danmarks Socialistiske Parti 1957-58, af SF fra partiets oprettelse til bruddet i 1967 og af VS fra 1967-1969, da blomsterbørnene overtog magten, og jeg meldte mig ud. Siden har jeg ikke synes, der var noget politisk parti i Danmark, jeg kunne støtte helhjertet til at melde mig ind i det, hvilket naturligvis ikke forhindrer mig i at bruge min stemmeret”¹⁸⁵

Under aflytningen af Herløv Petersen 1979-81 fremkom der ved fem lejligheder oplysninger om, at det var efter samråd med Merkulov, at han valgte at stå uden for DKP, selv om han personligt gerne ville melde sig ind. Den 29. oktober 1979 forklarede forfatteren i en samtale med en bekendt, hvorfor han holdt sig på afstand af DKP:

AHP: ja, så har jeg faktisk tænkt på at melde mig ind, ikke
 [Bekendt]: altså, det synes jeg i og for sig vil være en meget korrekt ting at gøre, for
 AHP: så er sagen den, forstår du, at – okay – nu håber jeg ikke, vi bliver aflyttet alt for meget, men jeg samarbejder temmelig meget med den sovjetiske ambassade
 [Bekendt]: ja, ja
 AHP: og de bryder sig ikke så meget om at jeg er medlem
 [Bekendt]: altså, det har sovjetambassaden overhovedet intet med at gøre, altså.”¹⁸⁶

Herløv Petersen lod sig imidlertid overtale til at melde sig ind i partiet. Det varede dog kun indtil, at han senere samme dag fortalte Merkulov i telefonen, at ”jeg har tænkt mig at melde mig ind i DKP”.¹⁸⁷ Merkulov svarede, at det var ”meget nødvendigt”, at Herløv Petersen holdt sig uden for partiet: ”Det er meget nødvendigt for – vor fælles arbejde...”¹⁸⁸ I en samtale med en bekendt, fortalte Arne Herløv Petersen: ”Jeg må ikke blive medlem af DKP, jeg har spurgt den sovjetiske ambassade, de mener, at jeg gør bedst fyldest ved at stå udenfor...de anbefaler, at jeg lader være, ja, og de siger, at de må afbryde forbindelsen med mig, i samme

184 Jf. Kommissionens beretning, bind 6.

185 Arne Herløv Petersen, kronik i *Politiken*, 27. april 1982, cit. i Arne Herløv Petersen, *Spionsigtet*, s. 50.

186 PET, operationsdag: Aflytningsrapport vedr. sagen mod Arne Herløv Petersen, 29. oktober 1979.

187 Ibid.: Samtale med Merkulov, aflytningsrapport.

188 Ibid.

øjeblik jeg melder mig ind”.¹⁸⁹ I en samtale med en journalist fra Land og Folk forklarede Herløv Petersen, at ”jeg er ikke selv medlem, bl.a. må jeg ikke være det, Den sovjetiske Ambassade, de har brug for mig som sympatisør”.¹⁹⁰ Det bemærkes, at den pågældende journalist i begyndelsen af 1970’erne selv var blevet kørt som ”objekt rasrabortki” af KGB-officeren Mironov, dvs. at han blev dyrket af KGB med henblik på senere hvervning. Da journalisten insisterede på at melde sig ind i DKP, afbrød KGB hvervningsforsøget.¹⁹¹

Den 21. juni 1981 fik Herløv Petersen besøg af to ansatte ved den sovjetiske repræsentation. De kom på vegne af Merkulov og overbragte en gave bestående af en kassettebåndoptager/radio samt ni flasker spiritus. Hertil sagde Herløv Petersen til sin samlever, efter at han havde taget afsked med sine gæster: ”Nå, det betyder altså, at jeg stadigvæk er gode venner med den sovjetiske ambassade... Det betyder også, at jeg ikke må melde mig ind i DKP, det havde jeg ellers tænkt mig...”.¹⁹²

De her anførte citater fra PET’s transskription er blevet kontrolleret med den oprindelige lydoptagelse. Kommissionen har ingen diskrepans fundet mellem det sagte på de bandede samtaler og det nedfældede i aflytningsrapporterne. Der høres heller ingen form for ironi eller distancetagen til citaterne, der synes alvorligt ment. Der er heller ikke belæg for at hævde, at citaterne er taget ud af en forkert sammenhæng.¹⁹³

Påvirkning

Et andet forhold, som PET blev opmærksom på som følge af Gordijevskijs oplysninger, var, at KGB forsøgte at påvirke den offentlige opinion ved at få Herløv Petersen til i eget navn at udgive tekster forfattet i Centret. To sådanne eksempler kan nævnes, nemlig pamfletterne *Kolde Krigere* (1978) og *True Blues* (1980).

Kolde krigere var ifølge Arne Herløv Petersens udlægning et forsøg på ”at lade nogle af halvferdernes kolde krigere afsløre deres holdning gennem egne artikler og udtalelser. Alle de citater, der er anvendt hertil, stammer fra vestlige

189 PET, operationssag: Samtale med bekendt, aflytningsrapport, 10. januar 1980.

190 Ibid.: Samtale med journalist, aflytningsrapport, 20. december 1980.

191 Jf. Kommissionens beretning, bind 6.

192 PET, operationssag: Samtale med samlever, aflytningsrapport, 20. juni 1981.

193 PET, operationssag: Kassettebånd.

kilder”.¹⁹⁴ Dette bekræftes af et nødtørftigt kildeapparat, der primært henviser til vestlige aviser og tidsskrifter. Det 48 sider lange hæfte behandler følgende personer: Margaret Thatcher, Lord Chalfont, Henry Jackson, Barry Goldwater, George Meany, Joseph Luns, Axel Springer og Franz Josef Strauss. Hæftet blev i 1979 udgivet på engelsk som *Cold Warriors* på forlaget *Joe Hill Press*, som PET mente var forfatterens eget forlag.

PET’s beviser for en sammenhæng mellem, hvad Arne Herløv Petersen udgav, og hvad KGB havde videregivet af tekstforlæg til den danske forfatter, byggede blandt andre på Gordijevskij, som nu var tilbage i Moskva og således yderst sårbar over for en hvilken som helst eksponering. Et af Gordijevskijs udsmyggede dokumenter var et brev af 20. juni 1977 fra Centret i Moskva til residenten i København:

”I henhold til Deres anmodning sender vi den første samling af materiale til brochurerne, som skal afsløre reaktionære vestlige politikeres aktiviteter. Materialet består af udkast til politisk-psykologiske karikaturer af Goldwater og Jackson. Der vedlægges også presseudklip, bibliografi, som kan være til nytte for at kunne skrive brochurerne.

Ekstra materiale vil blive fremsendt så snart det foreligger – om Meany, Strauss, Springer, Thatcher og andre.

Hold os venligst orienteret om fremskridtet i arbejdet med brochurerne og om yderligere fornødenheder.

Vedlagt: 11 sider russisk tekst om tesarne.

12 siders engelsk oversættelse.

Udvalg af presseudklip i en særskilt pakke.”¹⁹⁵

Den 2. august 1977 skrev Centret:

”Der er vedlagt en samling af materiale til brochurerne, som skal afsløre afspændingsmodstandernes aktiviteter.

Materialet består af rapporter/teser om Springer og Chalfont, og også af et udvalg af presseklip, som kan være til hjælp til at skrive brochurerne.

Hold os venligst orienteret om fremskridtet i arbejdet med brochurerne og om yderligere fornødenheder.

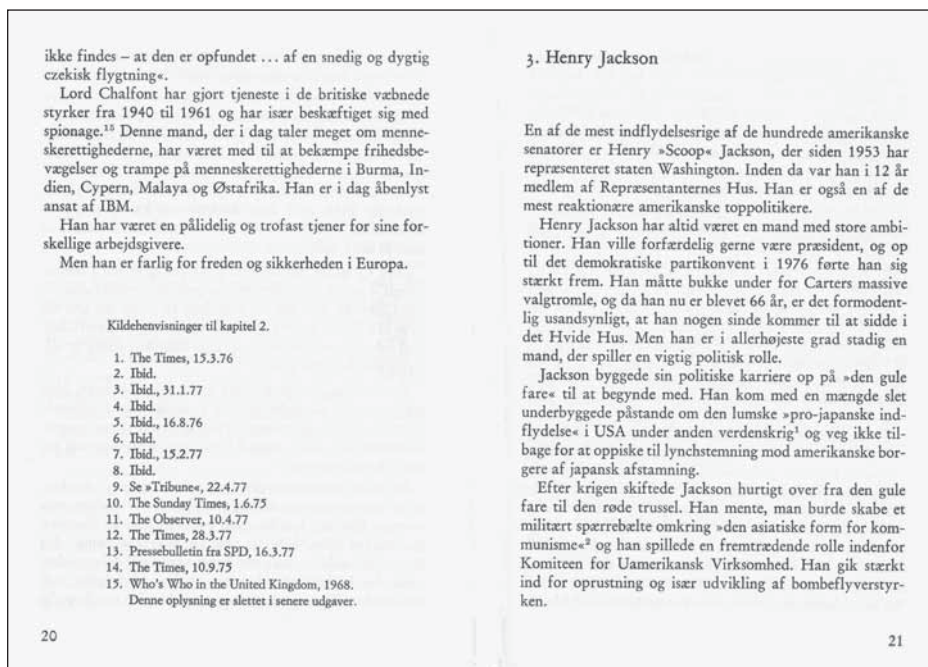
194 Arne Herløv Petersen, *Kolde krigere*, særnummer af *Clarté*, nr. 6, 1977 (udgivet 1978), s. 7.

195 PET, operationsdag, rapport af 3. december 1977: Brev fra Centret til residenturet, 20. juni 1977, underbilag til rapport vedr. anvendelse af Herløv Petersen i active measures-operationer, maj-august 1977.

Vedlagt: 14 sider russisk tekst om teserne.

16 siders engelsk oversættelse og et udvalg af presseudklip i en særskilt pakke. Så snart der ikke længere er brug for materialet, skal det destrueres.¹⁹⁶

Gordijevskij-materialet viser, at KGB leverede materiale til Herløv Petersen med henblik på udgivelse. Det bemærkes, at både Springer og Chalfont, som nævnes i KGB's teser, begge optræder i *Kolde krigere*. KGB tilbød angiveligt Herløv Petersen økonomisk kompensation for denne indsats. Pålideligheden af Gordijevskij-materialet støttes af Arne Herløv Petersens dagbogsblade.

Kolde krigere. Billedet viser side 20 og 21 i Arne Herløv Petersens pamflet *Kolde krigere* fra 1978. Højre side viser kapitlet om den amerikanske senator Henry Jackson, mens venstre side omhandler den konservative britiske politiker Lord Chalfont. Slutnoterne på venstre side refererer alene til britisk litteratur, men PET bemærkede, at KGB-Centret i en skrivelse til residenturet i København af 2. august 1977 havde vedlagt en tekst om netop Chalfont til brug for en påvirkningsoperation (PET's arkiv).

196 Ibid.

Herløv Petersen har imidlertid sat spørgsmålstegn ved troværdigheden af de dagbogsblade, som han selv har forfattet:

”Derfor må jeg i øvrigt som historiker advare mod at betragte dem [dagbogsbladene] som beskrivelser af faktiske forhold. De er særdeles subjektive, og desuden er alle forfattere som bekendt lystløgnere. Ellers skrev de ikke romaner og digte.”¹⁹⁷

Rigsadvokaten var af den opfattelse, at dagbøgerne udgjorde et skrøbeligt bevismateriale, men ud fra en anden betragtning: Siderne var nok datoangivne, men ikke årstalsangivne. Rigsadvokaten blev siden oplyst om, at der var flere beviser, men at dette ”mere” ikke kunne afsløres. I denne formulering lå der en hentydning til Gordijevskij-materialet, som PET anvendte til at verificere oplysningerne i dagbogsmaterialet, og som gjorde det muligt at sætte årstal på de forskellige dagbogslæg.¹⁹⁸ Denne kilde ville PET ikke afsløre over for Rigsadvokaten.

Dagbogsbladene bekræfter flere af Gordijevskijs oplysninger om møder med KGB-officerer. Ydermere omtaler dagbogsbladene en lang række møder med ambassadefolk i perioden før 1975, som det ikke er muligt at kontrollere umiddelbart, men som må anses for troværdige ud fra den betragtning, at PET havde konstateret, at der var kontakt mellem Herløv Petersen og de pågældende ambassadefolk på daværende tidspunkt.

Ifølge dagbogsblad side 3274 af 1. maj 1976¹⁹⁹ omtalte Arne Herløv Petersen under et møde med Tjebotok arbejdet med en ”russisk pjecce”.²⁰⁰ På dagbogsblad side 3400 af 5. september 1977²⁰¹ ses følgende noteret:

”Om formiddagen ind til frederiksberg rådhus, hvor jeg mødte vadim tjernyj. gik over til restaurant i nærheden & spiste frokost der, øl & snaps til. fik mit pas med transitvisum. han giv mig en del materiale til en brochure med citater fra forskellige reaktionære politikere. lovede den færdig til nytår. jeg fik også en flaske whisky & en karton cigaretter.”²⁰²

197 Brev til justitsminister Ole Espersen, 6. november 1981, gengivet i Arne Herløv Petersen, *Spionsigtet*, s. 16.

198 Rigsadvokaten, j. nr. 668/81: Notat fra Rigsadvokaten, udateret.

199 Årstallet er angivet af PET.

200 PET, operationssag: Dagbogsblad 3274.

201 Årstallet er angivet af PET.

202 PET, operationssag: Dagbogsblad 3400.

Pjecen omtales også i dagbogsblad 3429 af 29. november 1977²⁰³:

”vadim [Tjernyj] kom & hentede mig kl. 11. vi kørte indtil petersborg i bredgade, hvor vi spiste frokost. preben møller hansen sad sammen med en del andre & spiste...hentede vadims kone på vejen. i jægersgade gav han mig en hel kasse med to kartoner prince, to kartoner cecil, to flasker armagnac, fire flasker whisky & tre flasker vodka. men det skulle osse betragtes som en julegave, sagde han. vi aftalte at mødes lige efter nytår, hvor jeg gerne skulle have pjecen om de kolde krigere færdig. Op til...[her nævnes navnene på to bekendte]. Aftalte pjecen osse denne gang skal komme på clarté.”²⁰⁴

Det fremgår, at Herløv Petersen den 4. januar 1978²⁰⁵ var begyndt ”så småt på pjecen om de kolde krigere, som jeg havde lovet vadim færdig til nytår”²⁰⁶ Den 6. marts 1978²⁰⁷ spiste han frokost med Tjernyj og måtte ved den lejlighed beklage, at han ”ikke som lovet havde gjort pjecen færdig, men sagde jeg snart ville gøre det”²⁰⁸ Den 2. april anførtes i dagbogen: ”så i gang med pjecen til vadim, som jeg nåede tre kapitler af”²⁰⁹ Næste dag afleverede Arne Herløv Petersen udkast til pjecen til Tjernyj med en bemærkning om, ”den nok ikke blev længere”²¹⁰ Den 20. maj anføres i dagbogen: ”til møde med vadim [Tjernyj] på ny renæssance om formiddagen. han var sur over at jeg ikke havde lavet den pjece færdig. der var heller ingen gaver dennegang.”²¹¹ Dagbogsblad 3487 angiver, at *Kolde Krigere* udkom den 10. november 1978.²¹² Den blev ifølge oplysninger, som PET indhentede hos trykkeren, trykt i 300 eksemplarer.

Beskrivelsen i dagbogsbladene er samstemmende med de oplysninger, som Gordijevskij kom med i samme periode. Gordijevskij berettede om de problemer, som Tjernyj havde med Herløv Petersen, som var ”gået over gevind” og konstant var forsinket i arbejdet med at publicere det tekstmateriale, som Cen-

203 Årstallet er angivet af PET.

204 PET, operationssag: Dagbogsblad 3429 i PET.

205 Årstallet er angivet af PET.

206 PET, operationssag: Dagbogsblad.

207 Årstallet er angivet af PET.

208 PET, operationssag: Dagbogsblad 3453.

209 Ibid.: Dagbogsblad 3459.

210 Ibid.: Dagbogsblad 3459-60.

211 Ibid.: Dagbogsblad 3478.

212 Ibid.: Dagbogsblad 3459. Særnummeret af Clarté udkom forsinket, hvilket kan forklare, at det blev registreret som særnummer 6, 1977, på trods af at trykkedatoen var 1978.

tret havde forfattet. Der er med andre ord klart belæg for, at dagbogsbladene er en brugbar kilde til forfatterens forbindelse til den sovjetiske repræsentation i denne periode.

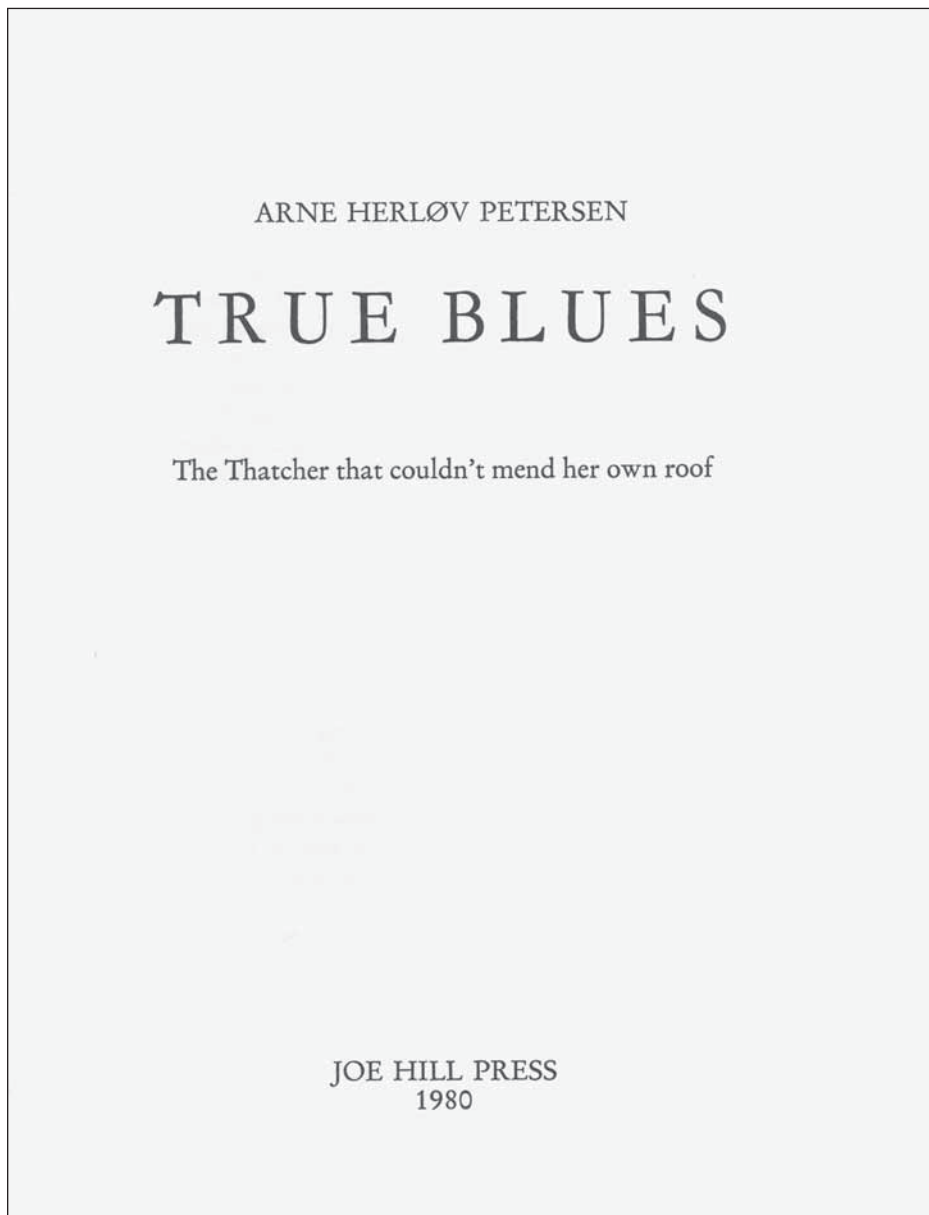
Også aflytningsmaterialet underbyggede PET's formodning. Den 11. oktober 1979 fik Herløv Petersen en opringning fra Vladimir Merkulov, der havde overtaget hvervet som forfatterens føringsofficer efter Tjernyj. Merkulov spurgte, om han havde oversat og redigeret den engelske udgave af kolde krigere, *Cold Warriors*. I en senere samtale den 29. oktober 1979 oplyste Herløv Petersen til Merkulov, at bogtrykkeren kunne levere den færdigtrykte pjece inden den 20. november 1979. Den 20. november 1979 oplyste trykkeriet, at virksomheden havde afsendt 325 eksemplarer til forfatteren. Den eneste større forskel mellem den dansk- og engelsksprogede pjece var, at i sidstnævnte udgave var afsnittet om den amerikanske fagforeningsleder George Meany blevet sløjftet.²¹³

I en telefonsamtale den 26. november 1979 takkede Merkulov for det udførte arbejde. Merkulov bad ligeledes Arne Herløv Petersen om at sende to eksemplarer af *Cold Warriors* til Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed. Ved et møde på restaurant Kulkælderen den 30. november 1979 fik Herløv Petersen ifølge PET's overvågningsrapport en flaske spiritus og et karton cigaretter. Til gengæld fik Merkulov overdraget ca. 15 hæfter af, hvad PET formodede var *Cold Warriors*. Den 29. februar 1980 fik Merkulov under et besøg i Herløv Petersens hjem overdraget "et par hundrede stk. eksemplarer af *Cold Warriors*". Til gengæld fik Herløv Petersen to flasker whisky, to flasker vodka, en flaske snaps, en flaske daiquiri samt tre kartoner cigaretter.²¹⁴

En anden pamflet, som PET mente var et bestillingsarbejde fra KGB, hed *True Blues. The Thatcher that couldn't mend her own roof*. Den udkom på Joe Hill Press i 1980. Pjecen er et frontalangreb på Storbritanniens premierminister Margaret Thatcher og det konservative parti i Storbritannien. Titlen hentyder til, at "thatcher" på engelsk betyder "tækker". Pjecen er mere international i stilen, og der ses ingen referencer til specifikke danske forhold. Herløv Petersens arbejde med denne udgivelse foregik, mens hans hjem blev overvåget af PET.

213 Jf. PET, operationssag: "Rapport ang. kolde krigere (*Cold Warriors*)", ikke dateret, samt underliggende afskrifter af telefonaflytninger.

214 Ibid.

True Blues. Billedet viser titelbladet til Arne Herløv Petersens kritiske skrift om Margaret Thatcher. Dets ironiske undertitel er The Thatcher that couldn't mend her own roof. Ifølge PET var pamfletten et eksempel på "Active Measures", dvs. et sovjetisk forsøg på meningspåvirkning i Danmark (PET's arkiv).

Den 13. maj 1980 fortalte Herløv Petersen Merkulov: ”den pjece vi har talt om... den er mere nødvendig end nogensinde”.²¹⁵ Ifølge PET’s resumé af en samtale mellem de to fra 12. juni 1980 taltes der lavmælt om Margaret Thatcher. Der var derfor ifølge PET en vis usikkerhed forbundet med afskriften, men ifølge PET var essensen af samtalen, at Arne Herløv Petersen ikke skulle oversætte materialet, ”men nærmere behandle stoffet [herefter en indskudt bemærkning om, at der var lidt sprogvanskeligheder imellem dem]...og de taler om størrelsen af pjecen”.²¹⁶ Den 27. august 1980 ringede Merkulov til Herløv Petersen, som fortalte, ”at den tekst jeg fik, var så god, at jeg behøvede kun lave om på nogen grammatikfejl, og rette sådan hist og her”. Dette udsagn indikerer, at Arne Herløv Petersens tekst var mere end blot inspireret af det materiale, han modtog fra Merkulov. Det var ellers den modsatte opfattelse, som Arne Herløv Petersen bibragte offentligheden i en kronik i *Politiken* den 27. april 1982:

”Jeg har benyttet mig af hjælp fra den sovjetiske ambassade for at få fremskaffet avisudklip og andre facts, jeg kunne bruge til artikler eller pjecer, jeg var i gang med. Jeg har også benyttet den amerikanske ambassades bibliotek, Ritzaus Bureaus arkiv, Hovedbiblioteket i København, Tidsskriftsbiblioteket i Dronningensgade, og en mængde andre kilder. Det er faktisk vanskeligt at skrive artikler med hold i virkeligheden, hvis man ikke prøver at finde frem til de tilgængelige oplysninger”.²¹⁷

Det sovjetiske engagement i brochuren ses også ved, at Merkulov (M) og Arne Herløv Petersen (AHP) diskuterede finansieringen af pamfletten:

M: ”AHP: ja og jeg kan også sige, jeg har lavet det arbejde, jeg skal lave.

M: ja, men jeg mener at pengene, som skal bruges til pjecen

AHP: ja, ja, men ja, ja, buu, det varer et par uger, før det er nødvendigt, men jeg kunne låne pengene så længe, altså jeg har virkelig brug for penge nu,

M: ja

(...)

M: ja, men du kan sende manuskriptet til det bogtrykkeri

AHP: ja, trykkorrektoren

215 PET, operationsdag: Telefonsamtale Herløv Petersen-Merkulov, aflytningsrapport, 13. maj 1980.

216 Ibid.: Rumaflytning Herløv Petersen-Merkulov, aflytningsrapport, 12. juni 1980.

217 Arne Herløv Petersen, ”atter en kronik”, *Politiken*, 27. april 1982 cit. i Arne Herløv Petersen, *Spion-sigtet*, s. 48. Synspunktet er gentaget i forfatterens brev til Kommissionen af 22. marts 2009, hvori det anføres, at ”Pjecen om Margaret Thatcher har jeg selv skrevet på grundlag af oplysninger fra vesteuropæiske og amerikanske aviser.” Kommissionens arkiv.

M: ja, ja, har du sendt, det er fint

AHP: ja, ja, det er sendt, og nu har de trykt korrekturen, og jeg har lige rettet korrekturen,

M: ja, ja, ja

AHP: så det er alt sammen i orden

M: så vi kan få det færdige resultat i midten af september

AHP: ja, det går jeg ud fra

M: ja, hvis vi sender penge, ja okay

AHP: ja,

M: så ringer jeg til dig, måske i aften

AHP: okay

M: ja, tak, farvel.²¹⁸

Den 19. september 1980 fortalte Arne Herløv Petersen sin samlever, at han havde skrevet adresser på 250 konvolutter samt købt frimærker til brug for afsendelse af pamfletten: ”nu skal vi s’gu have sendt lortet...ellers bliver Volodief [Merkulov] meget ked af det”.²¹⁹ Merkulov nævnte efterfølgende i en telefonsamtale den 13. november 1980, at han var interesseret i, at pjecen blev omtalt i aviserne. På et møde 5. december 1980 i København nævnte Herløv Petersen over for Merkulov, at han havde modtaget adskillige takkebreve fra USA, England, Skotland og Australien for tilsendelsen af *True Blues*.²²⁰

Evakuering til Sovjetunionen

I bogen *Spionsigtet* forklarer Arne Herløv Petersen, at PET ikke havde forstået hans udsagn korrekt, når justitsministeren på baggrund af PET’s indsamlede materiale citerede ham for at have en aftale med Moskva om, at han kunne blive evakueret i en krigstruende situation:

”Det er direkte komisk. Hvis der kommer krig i Europa, bliver vi formentlig alle sammen evakueret til stratosfæren. Jeg tror faktisk ikke man kan forestille sig en

218 PET, operationssag: Telefonsamtale Arne Herløv Petersen – Merkulov, 27. august 1980, aflytningsrapport.

219 Ibid.: Telefonsamtale Arne Herløv Petersen – samlever, 19. september 1980, aflytningsrapport.

220 Ibid.: Telefonsamtale Arne Herløv Petersen – Merkulov, 13. november 1980, aflytningsrapport; overvågning af møde mellem Herløv Petersen og Merkulov i København på ”Ny Renæssance”, overvågningsrapport, 5. december 1980.

sovjetisk u-båd lægger ind ved Langelandsfortet eller ved Tryggelev Nor for at hente min kone, vores datter og mig. Hvis jeg har sagt noget i telefonen i den retning er det en slags galgenhumor, som jeg ikke forventer, politifolk kan forstå. Men det er jo heller ikke dem, jeg har sagt det til.”²²¹

Kommissionen har gennemgået afskrifterne fra aflytningerne fra den 31. august 1980, 1. september 1980 og 30. marts 1981. Der er tillige foretaget en sammenligning med den originale lydoptagelse.²²² På denne baggrund kan Kommissionen ikke dele Arne Herløv Petersens udlægning. På båndoptagelsen høres ingen form for ironi eller distancetagen til citaterne, der synes alvorligt ment.²²³ Hvor usandsynligt det end måtte forekomme, at Sovjetunionen ville evakuere den på Langeland boende danske forfatter i tilfælde af krig, synes både Herløv Petersen og dennes samlever at have været af den overbevisning, at noget sådant ville ske. Det viser rumaflytningen af deres indbyrdes samtale efter, at familien Merkulov havde været på besøg i privaten den 31. august 1980:

”AHP [Arne Herløv Petersen]: Hør her, hvad Volodia [Merkulov] i øvrigt sagde: Det er muligt, at der bliver lagt op til en akut krigssituation.

”[Samlever]: Ja det ved jeg godt.

AHP: I det øjeblik skal vi sørge for, at vi kommer til Sovjetunionen øjeblikkelig, i sikkerhed (...)

[Samlever]: Jeg siger, at der er sikkert også bedre end...

AHP: Nå, altså, det er s’gu ikke sådan, at der er en farlig situation, men...

[Samlever]: Men det er rigtigt nok. Det har jeg i øvrigt hele tiden regnet med, det nok skulle gå(...) Jeg tror nemlig, at Volodia tror meget på dig(...)

AHP:-[citerer her, hvad Merkulov har fortalt ham]...du er den bedste ven, jeg har truffet, ikke bare i Danmark, men i hele Sovjetunionen har jeg aldrig truffet nogen så trofast, så god en ven som dig, Jeg ved, at du er en ægte ven af det sovjetiske folk o.s.v., o.s.v, o.s.v, ikke?

(...)

AHP: Jamen, jeg har skam et udmærket forhold til Volodia [Merkulov], det er der da ikke nogen mulig tvivl om.

[Samlever]: Jamen, jeg synes da, det er rart at vide, at i tilfælde af et eller andet (...) til Sovjetunionen.

AHP: Det er rart. – Han siger, at ...

221 Arne Herløv Petersen, ”Atter en kronik”, *Politiken*, 27. april 1982, cit. i Arne Herløv Petersen, *Spion-sigtet*, s. 51.

222 PET, operationssag: Kassettebånd.

223 Ibid.: Kassettebånd.

[Samlever]: Så kan vi også tillade os mere, vi kan være mere frække, end nogen der ikke har...”²²⁴

Den 1. september 1980 ringede Herløv Petersen til et familiemedlem, som blev orienteret om Merkulov-familiens besøg dagen før. Herløv Petersen fortalte ifølge PET i et ”fortroligt og lavmælt tonefald, at M [Merkulov] havde taget sin kone med, fordi han nu fuldstændig har tillid til... [Herløv Petersens samlever]”.²²⁵ Endvidere skulle Merkulov ifølge aflytningsprotokollen have sagt: ”at så snart der er en krigstrussel, bliver AHP [og dennes familie] evakueret i sikkerhed til et sted i Sovjet”. I en telefonsamtale den 30. marts 1981 fortalte Herløv Petersen:

”AHP [Arne Herløv Petersen]: altså som sagt, du ved, jeg har en aftale om, at vi kommer over på den anden side af Uralbjergene, ikke

[Familiemedlem]: ja

AHP: lynhurtigt

[Familiemedlem]: ja

AHP: så det er sådan set ikke personligt, men på den måde

[Familiemedlem]: nej

AHP: jeg skal nu nok klare mig

[Familiemedlem]: ja

AHP: og jeg kan få... [navne på to familiemedlemmer] med.”²²⁶

Hvad historien derimod vidner om, er, at Merkulov havde en vis succes med en bevidst påvirkningsstrategi, der gik ud på konstant at komplimentere Herløv Petersen og lade ham forstå igen og igen, hvor betydningsfuld en person, Moskva regnede ham for. Så betydningsfuld, at han ville blive evakueret i tilfælde af en atomkrig.

Norden som atomfri zone

PET's efterforskning viste, at KGB interesserede sig for Herløv Petersens underskriftindsamling for en appel om en atomfri zone i Norden. Fra den 5. maj og frem til den 5. august 1981 lyttede PET med på en række samtaler, der omhand-

224 PET, operationssag: Rapport ang. evakuering til Sovjet. Rumafllytning, 31. august 1980.

225 Ibid.: Rapport ang. evakuering til Sovjet. Telefonaflytning, 1. september 1980.

226 Ibid.: Rapport ang. evakuering til Sovjet. Telefonaflytning, 30. marts 1981.

lede dette initiativ. Den 5. maj 1981 fortalte Herløv Petersen et familiemedlem, at han var i færd med at skrive adresser på ca. 500 kuverter, der skulle distribueres blandt forfattere og billedkunstnere, og i en samtale den 8. maj 1981, fortalte han en bekendt, at deres fælles ”gode ven” Merkulov så velvilligt på initiativet.²²⁷ Den 12. maj 1981 orienterede han et familiemedlem om, at han indtil videre havde modtaget 99 ”positive underskrifter”. Samme dag ringede han til en journalist på Land og Folk, som bad ham kontakte en person i Fredskomiteén, der var i gang med at forberede en større fredskonference. Herløv Petersen drøftede dernæst situationen med fredskomiteemedlemmet:

”AHP: du, jeg har med mine venner, det kan vi godt sige, jeg håber ikke, at jeg bliver aflyttet, den sovjetiske ambassade er involveret i sagen, men vi har lavet en appel, som hedder: ATOMFRI ZONE I NORDEN...den skal trykkes som annonce om en 10 dages tid.

[Fredskomiteemedlemmet]: vi, hvem er det, er det dig eller...er det

AHP: Det er mig og en ambassade

[Fredskomiteemedlemmet]: na, ja

AHP: og du kan jo gætte dig til, hvad for en

[Fredskomiteemedlemmet]: ja, det kan jeg godt.”

Herefter læste Herløv Petersen annonceteksten højt i telefonen.²²⁸ Den derpå følgende samtale viser, at Herløv Petersen havde valgt ikke at orientere appelunderskriverne om den sovjetiske ambassades involvering:

227 Ibid.: Rapport ang. atomvåbenfri zone i Norden, 5. maj og 8. maj 1981.

228 Teksten lød: ”I disse år kappes flere og flere lande om at komme med i ”atom-klubben”. Om at udvikle deres egne atomvåben. Lande som Israel, Sydafrika og Pakistan er i den seneste tid kommet i søgelyset. Et land som Indien, der plages af sult og nød, mener at have råd til at udvikle atomvåben. I denne situation må vi være solidariske med de milliarder af mennesker i verden, der ønsker at afskaffe alle atomvåben og bruge de summer, der nu i bedste fald smides ud af vinduet og i værste fald kan føre til udslættelse af alt liv på Jorden, til konstruktive formål. I en verden, der er præget af stadig større ulighed mellem de rige og de fattige lande.

De nordiske lande kan vise et godt eksempel ved at indføre en atomfri zone i Norden. Hidtil har de nordiske lande klogt nægtet at lade sig inddrage i atomvåben-kapløbet. Men faren er hele tiden til stede.

Vi har en mulighed for at vise, at talen om nordisk samarbejde og sammenhold ikke er hule fraser. Vi har mulighed for at vise, at vi endnu kan tage et initiativ selv. Vi appellerer til hele det danske folk om at støtte tanken om en atomfri zone i Norden. Vi appellerer til regering og Folketing om at tage konkrete initiativer for at fremme denne sag”. Ibid.: Rapport ang. atomvåbenfri zone i Norden, 12. maj og 8. maj 1981, samt udklippet annonce i *Information*, 30.-31. maj 1981.

” [Fredskomiteemedlemmet]: det var fandeme imponerende hvad, og du har fået Ribbjerg og alle de intellektuelle

AHP: hele bundtet

[Fredskomiteemedlemmet]: ja

AHP: hele bundtet

[Fredskomiteemedlemmet]: fint du, ja, men hvad kan man sige andet end hurra for det

AHP: næh, hvad fanden, jeg har lavet arbejdet, og tjah – mellem venner – kan jeg godt fortælle dig, det er Sovjetunionens ambassade, der betaler

[Fredskomiteemedlemmet]: ja, det ved de godt, alle dem der skriver under, eller hvad,

AHP: næh

[Fredskomiteemedlemmet]: nej, – (begge griner) – det er det vi skal passe på med, ja nogle af dem ville s’gu godt være med til at betale, tror du ikke

AHP: jo

[Fredskomiteemedlemmet]: ikke alle sammen, men nogle af dem

AHP: ja, det er også det, du ved, jeg tænkte på bagefter, jeg skulle egentlig, det havde været taktisk rigtigt at skrive, send nogle penge til annoncen, ikke

[Fredskomiteemedlemmet]: ja,

AHP: altså ikke fordi jeg har brug for dem, men

[Fredskomiteemedlemmet]: de vil jo spørge, hvem der har betalt den, jo, nogle af dem.”²²⁹

Den 14. maj 1981 fortalte Herløv Petersen Merkulov, at han havde fået tilsagn fra ”alle de allerkendteste” kunstnere, men også, at det nok ville koste mere end 3.000 kr. at få annoncen trykt i Socialistisk Dagblad, Information og Land og Folk. Desuden anførte Herløv Petersen en række udgifter til breve og konvolutter. Forfatteren havde imidlertid ikke midler til selv at betale for indrykningen af annoncerne, hvorfor han lod det være op til Merkulov, der ønskede at aftale et nyt møde om det finansielle grundlag. Samtidig henstillede Merkulov, at man undgik Land og Folk: ”Arne, hvis det koster dyrt, vi kan sætte den først i Information”.²³⁰ Mødet fastsattes til søndag den 24. maj 1981 på Hotel Astoria, idet Herløv Petersen skulle videre med tog fra Hovedbanen til DDR.²³¹

229 PET, operationssag: Rapport ang. Atomvåben fri zone i norden, 8. og 12. maj 1981.

230 Ibid.: Rapport 14. maj og 8. maj 1981.

231 Mødetidspunktet fremgår af en samtale af 14. maj 1981 med Herløv Petersens samlever, som også blev oplyst om, at Merkulov skulle betale annonceudgifterne. Ibid.: Rapport ang. Atomvåben fri zone i norden, 14. maj 1981.

Annoncen, der blev trykt i dagbladene i slutningen af maj, var en kilde til frustration for Herløv Petersen, der ikke havde fået de penge, som Merkulov havde stillet i udsigt. I en samtale med et familiemedlem blev Merkulov omtalt i negative vendinger, fordi ambassadesekretæren kun ville betale 1.500 kr. Herløv Petersen var så oprørt, at han overvejede helt at droppe forbindelsen til den sovjetiske repræsentation i Danmark: ”Det han betaler, dækker ikke annoncen i Land & Folk... Ja noget jeg burde have tænkt på men det er altid, jeg havde jo regnet med, at de [russerne] betalte, ikke, det plejer de jo at gøre, ikke.”²³²

Aflytningsprotokollen fra en telefonsamtale mellem Herløv Petersen og journalisten på Land og Folk viser, at appellen skulle bruges i en videre europæisk sammenhæng. Herløv Petersen havde angiveligt sendt en anmodning til en bekendt om at duplikere ”appellen om en atomfrizone i Norden” i 200 eksemplarer til uddeling blandt deltagerne i ”fredsmarchen 1981, København-Paris”. Desuden skulle der kopieres et yderligere antal på engelsk, der sammen med et følgebrev skulle sendes til 60-65 partier/fredsorganisationer og forfatterorganisationer. Følgebrevet på engelsk beskrev kampagnens hovedmål og opfordrede til, at ”Hvis I kunne arrangere en lignende kampagne, ville det i høj grad gavne fredssagen i Europa.”²³³

Den 20. juli 1981 aflyttede PET en samtale mellem Herløv Petersen og et familiemedlem, hvoraf det fremgik at et medlem af ”Plum-fonden” kun havde givet 1.500 kr. til dækning af annonceudgifterne, og ikke som Herløv Petersen oprindelig havde forstået, 5.000 kr. Herløv Petersen fortalte, at han derfor havde ”et underskud på disse annoncer på hen ved 3.500 kr...Jeg fik også 1.500 kr. af den sovjetiske ambassade, men det skal du s’gu ikke fortælle til nogen. Jeg håber ikke, at denne telefon bliver aflyttet.”²³⁴ Den følgende dag aftalte Herløv Petersen telefonisk, at Merkulov skulle komme til Langeland den 1. august 1981.²³⁵ PET lyttede følgelig med, da Merkulov i selskab med en anden sovjetisk repræsentant, som PET ikke kunne identificere nærmere, ankom til Herløv Petersens hjem i Tryggelev den pågældende dag. På mødet aftaltes en fremtidig mødeform, som kunne opfattes som konspirativ:

232 Ibid.: Rapport ang. Atomvåben fri zone i norden, 1. juni 1981.

233 Ibid.: Rapport ang. Atomvåben fri zone i norden, 28. juni 1981.

234 Ibid.: Rapport ang. Atomvåben fri zone i norden, 20. juli 1981. Arne Herløv Petersen har ved brev til Kommissionen af 22. marts 2009 oplyst, at han modtog 1.500 kr. fra Plum-fonden, men at han selv dækkede resten af beløbet på 3.827,75 kr. for annoncen. Kommissionens arkiv.

235 Ibid.: Rapport vedr. sagen mod Arne Herløv Petersen, 21. juli 1981.

”AHP [Arne Herløv Petersen]: Volodia [Merkulov], hvad så. Jeg må ikke ringe til dig. Jeg må heller ikke skrive til dig.

M [Merkulov]: Du kan skrive, hvornår det er bedst, hvornår jeg kan træffe dig, så jeg kan ringe til dig.

AHP: Lad os lige aftale noget.

...

AHP: Lad os lige aftale for fremtiden, hvis der er noget, så skriver jeg. Og det er hermed vedtaget, at jeg skriver ’kære Volodia, eller kære Hr. Merkulov’ til din privatadresse.

M: Det vil være bedst, hvis du sender det til ambassaden.

AHP: Hellere til ambassaden?

M: Ja, der er så mange breve, som kommer til ambassaden, at ?

AHP: Ja, ja, okay, ’jeg er i gang med et forskningsprojekt om Sovjetunionen. Vil du være så venlig at sætte dig i kontakt med mig, ikke?’

M: Ja, det er okay. Det betyder, at jeg skal ringe til dig.

AHP: Okay, det er aftalt, at det er vores metode for fremtiden.”²³⁶

Herløv Petersen foreslog efterfølgende, at han skulle anvende en kodeskrift, når han henvendte sig til Merkulov, hvilket KGB-officeren afviste: ”nej, nej, nej, du skal skrive som almindeligt.”²³⁷ Aflytningsrapportens resterende del efterlader tillige det indtryk, at Herløv Petersen og Merkulov diskuterede et nyt bogprojekt, som skulle omhandle Christian Rovsings og Niels Bohrs advarsler mod udvikling og anvendelse af atomvåben.²³⁸

Transskriptionen af det pågældende møde giver ikke noget indtryk af, hvorvidt Merkulov overrakte de penge, som han angiveligt havde stillet Herløv Petersen i udsigt til delvis dækning af annoncekampagnen for Norden som atomfri zone. PET kunne imidlertid i en aflytningsrapport af 5. august 1981 konkludere, at dette måtte have været tilfældet. I en telefonsamtale fortalte Arne Herløv Petersen ifølge PET, ”at han lørdag den 1. august 1981 havde haft besøg af den sovjetiske ambassade, og at han ved den lejlighed havde modtaget 7.000 kr. som betaling for de annoncer, han havde ladet indrykke i dagblade med ’appel om en atomfri zone i Norden”.”²³⁹

Det bemærkes, at PET ikke transskriberede den pågældende samtale, men blot foretog et resumé af, hvad der var blevet talt om. Det kan således konsta-

²³⁶ Ibid.: Rapport vedr. sagen mod Arne Herløv Petersen, rumaflytning.

²³⁷ Ibid.

²³⁸ Ibid.

²³⁹ PET, operationssag: Rapport ang. atomvåben fri zone i Norden, 5. august 1981.

teres, at et centralt punkt i bevismaterialet (der hvor Herløv Petersen angiveligt indrømmer at have modtaget penge fra KGB), ikke er transskriberet. Hvad der ligger til grund for den manglende akkuratelse på dette centrale bevispunkt i PET's bevismateriale, har Kommissionen ikke kunnet indkredse nærmere. Der foreligger således reelt kun dokumentation for, at Merkulov ved en given lejlighed angiveligt dækkede 1.500 kr. af udgifterne. Det bemærkes, at anklagemyndigheden, trods materialets usikre karakter, anvendte udsagnet om, at Arne Herløv Petersen havde modtaget 7.000 kr. til at få forfatteren varetægtsfængslet den 3. november 1981. Justitsministeriet, der må have været opmærksom på det utilstrækkelige bevismateriale på dette punkt, anvendte i sin afgørelse i sagen fra april 1982 en mere forsigtig formulering i forbindelse med tiltalefrafaldet:

”Som et enkeltstående, men markant, eksempel kan nævnes et *tilsagn* fra den sovjetiske ambassade i sommeren 1981 om økonomisk bidrag til dækning af udgifterne ved nogle annoncer, hvori et antal danske kunstnere gav udtryk for støtte til et initiativ for atomfri zone i Norden.”²⁴⁰

Justitsministeriet vurderede, at bevismaterialet kun rakte til, at der var tale om et ”tilsagn”. Herløv Petersen har ikke efterfølgende benægtet at have modtaget et sovjetisk tilsagn om penge, og i Politiken ironiserede forfatteren i stedet over det forhold, at økonomisk støtte fra fremmede magter til udgivelse af politiske skrifter oprindeligt havde været en del af Steinckes lovforslag til en ”femtekolonnelov”, men var blevet taget af bordet i 1951, øjensynligt af hensyn til ”den modtagne støtte fra deres atlantiske meningsfæller.”²⁴¹

Forsøg på infiltration? Herløv Petersens interesse for hjemmeværnet, EF og Energiministeriet

PET var ligeledes opmærksom på, at Arne Herløv Petersen forsøgte at melde sig ind i organisationer og søgte stillinger i institutioner, som ikke umiddelbart faldt i tråd med hverken forfatterens politiske holdninger eller hidtidige arbejdsliv. PET var af den opfattelse, at der bag ved disse handlinger var et ønske om at infil-

²⁴⁰ Understregning og kursivering ved Kommissionen.

²⁴¹ Arne Herløv Petersen, ”Atter en kronik”, *Politiken*, 27. april 1982, cit. i Arne Herløv Petersen, *Spion sigtet*, s. 47.

trere de pågældende institutioner og indhente fortrolige oplysninger, som skulle videregives til Merkulov. En overvåget samtale mellem Arne Herløv Petersen og en bekendt af 11. juni 1980, viser, at Herløv Petersens havde søgt om optagelse i hjemmevernet samme dag. Forfatteren oplyste sin bekendte om, at undervisningen foregik på Langelandsfortet. Sidstnævnte svarede dernæst: ”så skal du til at lure dem af”, hvortil Herløv Petersen replicerede: ”ja, det kan du eddermaneme tro”. Den bekendte var dog skeptisk med hensyn til, om Herløv Petersen ville blive optaget, ”...de har s’gu alle registre og kartoteker...Jeg vil æde min hat på, du kommer kraftstøjme ikke ind”.²⁴² Herløv sluttede samtalen med en bemærkning om, at, hvis han ikke kom ind, var det bevis på, at der var ”Berufsverbot” i Danmark.²⁴³ I en samtale en lille uges tid senere omtalte han et andet projekt, nemlig at søge en stilling som tolk i EF: ”tænk på alle de oplysninger, man kunne få”.²⁴⁴ Den 27. august 1980 udtrykte Merkulov tilfredshed med, at Herløv Petersen havde søgt ansættelse som tolk i EF.²⁴⁵ Under et efterfølgende møde med Merkulov den 31. august 1980 forekom følgende replikskifte:

”AHP [Arne Herløv Petersen]: En tolk skal også oversætte fortroligt materiale-
M [Merkulov]: (...)Men hvad får du lejlighed til (!!!.)
AHP: Nå, ja, men en tolk får adgang til alle materialer, fordi de skal oversætte dem.
Nogen af dem er strengt stemplet ”confidential”.
M: Og det er meget interessant for mig”.²⁴⁶

Det fremgik af de derpå følgende telefonaflytninger (31. oktober og 1. november 1980), at Herløv Petersen ikke havde bestået prøven som tolk.²⁴⁷ Andre aflytninger fra 1981 viser, at han forgæves forsøgte at komme ind i Energiministeriet samt at blive optaget i diplomatiet som kultur- og presseattaché ved den danske ambassade i Paris.²⁴⁸

242 PET, operationssag: Rapport ang.: Hjemmevernet, 11. juni 1980.

243 Ibid.

244 PET, operationssag: Samtale med bekendt, rapport ang.: EF, 17. juni 1980.

245 Ibid.: Rapport: Sagen mod AHP, 27. august 1980.

246 Ibid.: Rapport: Sagen mod AHP, 31. august 1980.

247 Ibid.: Rapport: EF, 31. oktober og 1. november 1980.

248 Ibid.: Rapport: Energiministeriet, 28. januar 1981; rapport: Ansøgning om stilling som kultur- og presseattaché ved den danske ambassade i Paris, 13. juli 1981.

KGB's desinformationskampagne imod Nordkorea

Herløv Petersen stod i tæt forbindelse med den nordkoreanske ambassade. Han havde efter eget udsagn oversat tusindvis af sider tekst for ambassaden og aktivt støttet oplysningsarbejdet for den nordkoreanske sag. Alligevel var PET af den opfattelse, at forfatteren havde deltaget i en sovjetisk desinformationskampagne rettet mod den nordkoreanske ambassade. Kampagnen gik ud på at skade forholdet mellem Nordkorea og Kina.

Ifølge PET havde Herløv Petersen i april 1980 sendt en pakke hemmelige dokumenter til den nordkoreanske ambassade i København. Dokumenterne omhandlede angiveligt USA's og Kinas stilling i det koreanske spørgsmål, og betonedede politiet i dets gennemgang af bevismaterialet, ”det skal bemærkes, at ambassaden ikke kender AHPs forbindelser til russerne”.²⁴⁹ Ifølge PET havde Herløv Petersen fortalt nordkoreanerne, at de pågældende dokumenter stammede fra en amerikansk journalist, og at oplysningerne vedrørte en hemmelig mission til USA foretaget af den kinesiske viceudenrigsminister Zhao Wenjin i marts 1980. Kineserne skulle angiveligt have ytret sig om, at nordkoreanerne ikke havde forstået situationen på den koreanske halvø, og at de regnede med at kunne lave en hurtig genforening. Kineserne havde ydermere foreslået, at USA skulle tage diplomatisk kontakt til Nordkorea, og at Peking skulle indlede et økonomisk samarbejde med Seoul. PET tilføjede, at oplysningerne ikke hidrørte fra en amerikansk journalist, som oplyst af Herløv Petersen, men fra KGB.²⁵⁰ Ved den første afhøring den 3. november 1981 indrømmede Herløv Petersen kun at have videregivet oplysninger fra en amerikansk journalist til den nordkoreanske ambassade, ikke at det var desinformation produceret i Moskva.²⁵¹ Herløv Petersen har senere afvist at have vildledt den nordkoreanske ambassade og tillige påpeget, at den nordkoreanske ambassade over for ham har oplyst, at den ikke havde modtaget de pågældende ”falske dokumenter”.²⁵²

Det underliggende kildemateriale tyder på, at PET kun havde få pålidelige oplysninger vedrørende en sådan desinformationskampagne rettet mod den

249 Ibid.: Rapport: Sagen mod Arne Herløv Petersen, torsdag den 4. februar 1982.

250 Ibid.

251 PET, operationssag: ”Rapport vedr. sagen mod forfatter Arne Herløv Petersen og hustru.../ang. anholdelse og afhøring af de to ovennævnte”. Kriminalpolitiet, 3. november 1981, fremlagt i retten den følgende dag.

252 Kronik i *Politiken*, 27. april 1982, citeret efter Arne Herløv Petersen, *Spionsigtet*, s. 51. Synspunktet er gentaget i forfatterens brev til Kommissionen af 22. marts 2009. Kommissionens arkiv.

nordkoreanske ambassade. Det fremgår af PET's overvågning reelt kun, at forfatteren på et tidspunkt i april 1980 sendte et brev til den nordkoreanske ambassade i København. Nordkoreanerne kontaktede efterfølgende Herløv Petersen og bekræftede, at brevet var ”vigtigt”, og at ambassaden ville sende indholdet videre til den nordkoreanske regering. Herløv Petersen oplyste til gengæld, at han havde oplysningerne fra en amerikansk journalist.²⁵³

Hvordan kunne PET vide, at der var tale om, at Herløv Petersen plantede sovjetisk desinformationsmateriale hos den nordkoreanske ambassade? For at forstå dette, er det nødvendigt at se på, hvad der skete den følgende måned. Forskelligt aflytningsmateriale, som kun er gengivet i resumé-form, viser, at Herløv Petersen i maj måned 1980 forsøgte at videregive oplysninger om de påståede hemmelige kinesiske forhandlinger til dagspressen, blandt andre til Aktuelt chefredaktør Bent Hansen. Til chefredaktøren fortalte han den 14. maj 1980 hele historien om den hemmelige mission og indrømmede samtidig, at oplysningerne i virkeligheden stammede fra en sovjetisk kilde. Bent Hansen spurgte, hvor ”russerne får sådan noget fra”, hvortil Arne Herløv Petersen svarede, at han skulle lade være med at ”spørge dumt”.²⁵⁴ Aktuelt afstod imidlertid fra at bringe oplysningerne. Samme dag ringede Herløv Petersen til Land og Folk, som han oplyste om, at materialet ”stammede fra venligtsindede mennesker”.²⁵⁵ Herløv Petersen forsøgte sig også med Politiken, hvor journalisten afviste ham.²⁵⁶ På dagbladet Information traf han ingen journalister, men han lagde i stedet en besked på telefonsvareren. Det samme gjorde han hos Ritzau.²⁵⁷ Senere samme dag fortalte Herløv Petersen sin samlever i telefonen, at han havde ringet til forskellige avisredaktioner vedrørende den hemmelige kinesiske mission i USA, men at han selvfølgelig ikke havde fortalt, at han havde oplysningen fra Merkulov.²⁵⁸

PET sluttede tilsyneladende på denne baggrund, at der måtte være tale om den samme historie, som Herløv Petersen havde forsøgt at afsætte til den nordkoreanske ambassade en måned tidligere og med en påstået amerikansk journalist som kilde. Dertil kom endnu en oplysning. Den 12. juni besøgte Merkulov Herløv Petersen, og i løbet af samtalen skulle Merkulov have sagt, ”men nord-

253 PET, operationssag: Rapport, 22. april 1980, bilag 52.

254 Ibid.: Vedr. Arne Herløv Petersen, aflytningsrapport, 14. maj 1980.

255 Ibid.

256 Ibid.

257 Ibid.

258 Ibid.

koreanerne skal ikke kende om vores...”, hvortil Arne Herløv svarede, ”at det var OK, det har de heller aldrig gjort”.²⁵⁹

Der var med andre ord tale om en formodning fra PET's side om, at Herløv Petersen bevidst havde vildledt den nordkoreanske ambassade ved at overdrage denne sovjetisk desinformationsmateriale. Alligevel beskrev PET det i sin resumérapport som et faktum, at ambassaden havde modtaget en pakke ”yderst hemmelige dokumenter”, ligesom den i detaljer beskrev de oplysninger, som den nordkoreanske ambassade var blevet overdraget. Indholdsbeskrivelsen er imidlertid en næsten ordret gengivelse af de oplysninger, som Herløv Petersen måned efter videregav telefonisk til Aktuelt's Bent Hansen, og som PET aflyttede og transskriberede. Det er således sandsynligt, at PET, uden at angive den implicite slutningsmåde, anvendte oplysningerne fra samtalen med Bent Hansen til at forstå indholdet af den tidligere førte samtale og brevudveksling mellem Herløv Petersen og den nordkoreanske ambassade. Derved kom det, som bestemt var en oplagt tolkning af det foreliggende materiale, til at fremstå som et faktum. En anden mulighed er, at PET lå inde med oplysninger fra andre operationer, som af hensyn til PET's fremtidige muligheder for at operere ikke kunne medtages direkte i det underliggende bevismateriale.

Talentspejdning

Et andet forhold, som PET forsøgte at dokumentere, var KGB's brug af Herløv Petersen som ”talentspejder”. PET henviste i denne forbindelse til, at forfatteren videregav oplysninger til KGB om journalister, medlemmer af VS og af diverse ungdomsorganisationer, der potentielt kunne hverves. Der var således tale om personer, der stod uden for DKP, og som dermed levede op til KGB's krav om, at agenter ikke måtte være medlem af partiet. Her viste dagbogsmaterialet sig at være en særlig god kilde for PET, idet Herløv Petersen nedfældede sådanne oplysninger i sin dagbog, eksempelvis den 22. marts 1973, hvor det er anført,

259 PET, operationsdag: Rapport: Sagen mod Arne Herløv Petersen, torsdag den 4. februar 1982. Det pågældende underbilag, som skulle dokumentere aflytningsresumeet, er imidlertid ikke vedlagt. Det samme gør sig gældende for en aflytningsrapport fra den 31. august 1980, der skulle referere til en samtale med Merkulov, hvor Arne Herløv forsikrer, at nordkoreanerne ikke kender KGB-kontakten. Det pågældende underbilag er ligeledes bortkommet. Dog er der en præcis henvisning til et båndnummer, som imidlertid ikke er blevet fundet. Ibid.: Vedr. Arne Herløv Petersen, 31. august 1980.

at han afleverede en rapport over maoistiske grupper i Danmark. Inden mødet med Makarov samme dag lavede han rapporten, og han viste derpå fortegnelsen til en bekendt, der imidlertid ”ikke mente man skulle udlevere den slags til russerne. det gjorde jeg nu alligevel”.²⁶⁰ Den 25. august 1979 overvågede PET et møde mellem Merkulov og Herløv Petersen på en kinesisk restaurant på Trianglen i København. Merkulov viste ved den lejlighed en avisartikel med titlen ”Nej til atomkraft i NATO”. Herpå fulgte angiveligt følgende ordveksling:

”M [Merkulov]: kender du journalisten til denne artikel?

AHP [Arne Herløv Petersen]: Ja, den er skrevet af min personlige ven... Han kan godt være svært at komme ind på, idet han har nogle meget faste standpunkter. Han ville f.eks. ikke være medlem af den lokale soldaterforening, fordi den var konservativt domineret.

Jeg prøvede i sin tid at få ham til at melde sig ind i ”Socialistisk forfattersammenlutning”, men han vil ikke knytte sig til nogen organisation-

M: Er han medlem af DKP?

AHP: Nej. Jeg vil skrive nogle navne op på journalister, som det vil kunne betale sig for dig at invitere. – Jeg har i øvrigt givet dig dem engang før.

M: Det kan jeg ikke huske, hvornår var det?

AHP: Det kan jeg ikke huske. Disse journalister er alle sammen kendt for at være progressive (AHP giver M en seddel)

M: Er nogen af dem medlem af DKP?

AHP: Nej, ingen af dem”.²⁶¹

Det fremgik således af samtalen, at Herløv Petersen var KGB-officeren behjælpelig med at finde ”emner”, der kunne gavne prosovjetiske synspunkter, og som stod uden for DKP.

Gaver og rejser

PET dokumenterede via aflytningsoperationen og den efterfølgende ransagning, at Arne Herløv Petersen havde modtaget et anseeligt antal flasker spiritus og kartoner med cigaretter i løbet af 1970'erne. Aflytningen dokumenterede flere sådanne forhold i perioden fra november 1979 til august 1981. Den 20. juni 1981 modtog Arne Herløv Petersen en båndoptager/kassetteradio samt ni flasker spi-

²⁶⁰ Ibid.: Dagbogsblad 3032.

²⁶¹ Ibid.: Rapport vedr. sagen mod AHP, aflytning, 25. august 1979.

ritus i bryllupsgave fra den sovjetiske ambassade.²⁶² Arne Herløv Petersens dagbogsblade viste, at forfatteren ved 47 lejligheder i perioden 15/9-1972 til 23/6-1981 havde modtaget gaver, typisk spiritus og cigaretter.²⁶³

PET dokumenterede ligeledes Herløv Petersens rejseaktivitet fra maj 1973 til september 1981. I PET's materiale var der på baggrund af overvågning, aflytning eller dagbogsoptegnelser optalt 24 østkontakter, væsentligst med sovjetambassaden.²⁶⁴ Typisk handlede indberetningerne om aftaler mellem forfatteren og skiftende KGB-officerer om muligheden for at få visum til Sovjetunionen. Eksempelvis fremgik det af dagbogsoptegnelserne for 6. februar 1974, at Herløv Petersen havde mødtes med Tjebotok. På mødet havde sidstnævnte oplyst, at det principielt var i orden med forfatterens rejse til Sovjet (Armenien), eftersom Inturist agtede at betale udgifterne til ophold og Aeroflot for flyrejsen.²⁶⁵

Kontakter til KGB i Norge

Aflytningsmaterialet viser, at Herløv Petersen forsøgte at efterkomme Merkulovs ønske om, at han skaffede kontakter til Norsk Forfatterforening. Den sovjetiske ambassade ville til gengæld betale for forfatterens ophold i Norge.²⁶⁶ På et af PET's underbilag er disse oplysninger anført samt sætningen ”nærmere vides ikke” uden nogen form for kildeangivelse. Muligvis stammede disse oplysninger fra Gordijevskij, der var tilbage i Moskva på det pågældende tidspunkt. Gordijevskij havde med de skandinaviske residenturer at gøre i denne periode, men der findes ingen henvisninger i Gordijevskij-materialet om den planlagte Norgesrejse. PET's oplysning støttes dog af andet og mere gennemskueligt bevismateriale, bl.a. af telefonaflytninger af Herløv Petersen-familiens samtaler med

262 ”[Samlever]: Er du klar over, hvor meget der er.

AHP [Arne Herløv Petersen]: Ja, 9

S: 9 flasker af 169,- kr. stykket

AHP: Og så en radio, og det er ikke nogen helt, radio og båndoptager, det er fandeme ikke nogen billig radio og båndoptager, det her, er du sindssyg”. PET, operationssag: Rapport ang. gaver, aflytning 20. juni 1981.

263 Ibid.: Rapport: sagen mod Arne Herløv Petersen, opgørelse over gaver samt underliggende dagbogsblade.

264 Ibid.: ”Rejser”.

265 Ibid.: Rapport samt dagbogsbilag.

266 PET, Rapport: Sagen mod Arne Herløv Petersen, udateret.

Merkulov og med venner og bekendte (7. november 1979, 17. november 1979, 30. december 1979, 2. januar 1980, 22. januar 1980 og 23. januar 1980). En norsk journalist lovede i en samtale med Herløv Petersen at formidle kontakter til blandt andet den norske forfatterforening. Herløv Petersen agtede også aktivt at opsøge Tjebotok, der nu var ved KGB-residenturet i Oslo. Ved at aktivere sine norske kontakter, fortalte Herløv Petersen til den norske journalist den 17. november 1979, gjorde han også ”russerne” en tjeneste: ”det er noget den sovjetiske ambassade lægger vægt på...de vil godt have lidt RESULTATER ud af det...derved at jeg undersøger forholdene i Norge...”.²⁶⁷ Det fremgik af samme samtale, at den sovjetiske ambassade skulle betale for opholdet, hvilket tillige bekræftedes af et andet familiemedlems telefonsamtale med en veninde.²⁶⁸ Det planlagte besøg blev ikke gennemført, da ambassaden hellere så, at Arne Herløv Petersen rejste til Afghanistan.²⁶⁹

Opsamling

Ovenstående gennemgang af materialet i Herløv Petersen-sagen viser, at den danske forfatter i perioden 1972-1981 havde hyppige kontakter med diplomater fra den sovjetiske repræsentation i København, der alle arbejdede for KGB. PET indsamlede et omfangsrigt materiale, der dokumenterede såvel hyppigheden som indholdet af de gentagne KGB-kontakter, der gennemgående havde en ”konspirativ” karakter, idet forbindelsen blev forsøgt skjult. Skiftende KGB-officerer begavede Herløv Petersen med et stereoanlæg og en anseelig mængde spiritus og cigaretter. Herløv Petersen var i samme periode den sovjetiske ambassade behjælpelig i forskellige sammenhænge. Eksempelvis leverede KGB forskellige tekstforlæg til Herløv Petersen, som indgik i forfatterens to pamfletter *True Blues* og *Cold Warriors*. To forhold, at Herløv Petersen skulle have modtaget 7.000 kr., samt at han skulle have vildledt den nordkoreanske ambassade, forekommer ikke at være tilstrækkeligt dokumenteret. I det første tilfælde mangler der en transskription af den pågældende samtale, og i det andet tilfælde synes der, uden at der er gjort opmærksom herpå, at være tale om en tolkning på baggrund

267 Ibid.: Rapport: ang. forbindelsen til en norsk journalist, aflyttet telefonsamtale 17. november 1979.

268 Ibid.: Rapport: Sagen mod Arne Herløv Petersen, 7. november 1979.

269 Ibid.: Dagbogsblad fra medio januar 1980, side 3518.

af en række senere telefonsamtaler, som Herløv Petersen førte med blandt andre Aktuelt's chefredaktør. Tolkningen er dog mulig.

Under afhøringen den 3. november 1981 konkluderede politiet i Herløv Petersens påhør, at forfatteren var ”agent for KGB”.²⁷⁰ Det hører dog med til det samlede billede, at PET i interne notater understregede, at Herløv Petersen var ”en ualmindelig ’dårlig’ agent”, idet han ofte talte over sig og omtalte sin forbindelse til ambassaden for venner og bekendte.²⁷¹ Omvendt viser Gordijevskij-materialet, at den til tider slet skjulte måde at kontakte ambassaden på kan have været en ”dæk-historie”, som KGB havde udarbejdet for at give samarbejdet med Herløv Petersen et tilforladeligt præg. Desuden var det noget diffust, hvad PET egentlig mente med begrebet ”agent”, idet Herløv Petersen intetsteds i Gordijevskij-materialet, optræder som andet og mere end ”fortrolig kontakt”.

Et væsentligt spørgsmål, som stod tilbage efter anholdelsen af Herløv Petersen, var, om den aktivitet, som PET definerede som ”agent”-virksomhed, var ulovlig og dermed strafbar. Dette spørgsmål undersøgte myndighederne i løbet af vinteren 1981-1982.

270 Ibid.: Rapport vedr. sagen mod forfatter Arne Herløv Petersen og hustru...ang. anholdelse og afhøring af de to ovennævnte, Kriminalpolitiet, 3. november 1981, fremlagt i retten den følgende dag. Rapporten er underskrevet af en kriminalassistent, og ikke attesteret af de sigtede.

271 PET, Merkulovs personsag; Notat af 7. januar 1981, Arne Stevns til Ole Stig Andersen.

5. UDVISNINGEN AF MERKULOV

Den 21. oktober 1981 indkaldte Udenrigsministeriet den sovjetiske ambassadør til et møde samme dag. På mødet blev ambassadøren overbragt et notat om, at Merkulov havde begået handlinger, der var strafbare ifølge den danske straffelovs §108. Udenrigsministeriet bad dernæst ambassadøren om at sørge for, at Merkulov forlod landet senest den 4. november 1981.²⁷² Merkulov udrejste fra Danmark den 30. oktober 1981.²⁷³ Baggrunden for udvisningen var, at ambassadesekretæren angiveligt havde fungeret som føringsofficer for Herløv Petersen og Meta Ditzel samt deltaget i efterretningsoperationer, der havde til hensigt at påvirke den politiske meningsdannelse i Danmark. På et møde i Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg den 2. oktober 1981 understregede PET's chef Ole Stig Andersen, at Merkulovs aktiviteter "efter Politiets Efterretningstjenestes opfattelse lå uden for Wienerkonventionens rammer og efter Politiets vurdering var så farlig, at man måtte lægge vægt på, at den pågældende ambassadesekretær blev anmodet om at forlade Danmark".²⁷⁴ Udvalgsmedlemmerne aftalte dernæst, at sagen med det udleverede bevismateriale skulle forelægges de respektive ministre.²⁷⁵ Det fremgår af et notat af 11. maj 1982, som justitsminister Ole Espersen modtog fra PET via departementschefen, at det var statsminister Anker Jørgensen, som resolverede udvisningen. Statsministeren bestemte ifølge samme notat ligeledes, at der ikke skulle foretages noget over for Herløv Petersen.²⁷⁶ Statsministerens rolle i Merkulov-sagen bekræftes af et ikke tidligere offentliggjort dagbogsnotat

272 Ibid.: Telex fra Udenrigsministeriet til PET, 21. oktober 1981.

273 Ibid.: "Vedr.: Udvisningen af 2. sekretær ved den sovjetiske ambassade i København, Vladimir Merkulov (M)".

274 ESU: Referat af møde, 2. oktober 1981. Ekstrakt i Merkulovs personsag. Meta Ditzel er omtalt i Kommissionens beretning, bind 7.

275 Ibid.

276 Notatet er citeret *in extenso* nedenfor. Ole Espersen har hertil bemærket, at Anker Jørgensen først blev inddraget i processen vedr. Arne Herløv Petersen efter anholdelsen. Påtalekompetencen lå hos justitsministeren. Se Ole Espersens høringssvar, optrykt i bind 1.

skrevet af Anker Jørgensen selv. Dagbogsnotatet viser, at statsministeren resolve-rede udvisningen natten inden en afrejse til Kina, som påbegyndtes lørdag den 17. oktober 1981:

”Jeg fik ordnet nogle sager, skrev under på breve. En russer vil vi udvise for ’indblanding i danske forhold’. Reelt er sagen, at de har finansieret en annoncekam-pagne, som en mængde ’kulturpersonligheder’ med Ribbjerg i spidsen har under-skrevet, om atomfri zone. Forfatteren Arne Herløv Petersen har stået for den – og har selvfølgelig ikke fortalt underskriverne det. Sagen den atomfri zone er god nok, men sovjetisk misbrug noget andet”²⁷⁷

Justitsminister Ole Espersen, havde ifølge egen udlægning givet instruks til PET om, at Herløv Petersen ikke måtte anholdes. Der er således særlig grund til at undersøge spørgsmålet om, hvorfor PET alligevel skred til anholdelse af Herløv Petersen knap tre uger senere, når regeringen var imod. Ole Espersen har for Kommissionen forklaret, at han

”husker sagen vedrørende Arne Herløv Petersen fra 1981. Sagen var meget ubeha-gelig. Departementschefen eller muligt Ole Stig Andersen oplyste, at PET havde telefonaflyttet og rumaflyttet Arne Herløv Petersen, og vidnet blev bedt om at er-klære sig enig i, at Arne Herløv Petersen burde anholdes og tiltales. Sagen var ubehagelig, fordi han fik indblik i rent personlige oplysninger særligt på grund af rumaflytningen, og vidnet kunne konstatere, at Arne Herløv Petersen var modta-gelig for gaver, dog aldrig i kontanter. Arne Herløv Petersen holdt møder med en sovjetisk ambassadeansat forskellige steder, men vidnet fandt på trods af materia-let ikke, at der var grundlag for at benytte straffelovens § 108. Vidnet bestemte, at Arne Herløv Petersen ikke skulle anholdes, og han fandt ikke, at der på dette tids-punkt var grundlag for tiltalerejsning. Dette var også Rigsadvokatens holdning, men vidnet tror ikke, at Rigsadvokaten havde givet udtryk herfor inden vidnets resolution. Adspurgt tør vidnet ikke sige, om sagens forelæggelse for ham skete på baggrund af hans virke som juridisk professor. Sagen blev efter hans opfattelse forelagt ham som politiker og ikke som juridisk ekspert. Han drøftede anholdel-ses- og tiltalespørgsmålet med Niels Madsen og Ole Stig Andersen, og han gav en

277 ABA, Anker Jørgensens Arkiv, ks. 22, dagslæg (røde): Anker Jørgensens dagbogsoptegninger, ma-skinskrevne ark, 17. oktober 1981, upubliceret manuskript. Det vides ikke, hvornår statsministeren første gang blev orienteret om efterforskningen mod Merkulov. Forskellige bilag i Merkulovs per-sonssag viser, at justitsministeren først blev orienteret af PET den 24. juni 1981. PET, Merkulovs personssag: Eksemplar 1 af et PET-notat om Merkulov fra denne dato var således stilet til ”justitsmi-nister Ole Espersen”.

instruks som anført. På et tidspunkt skred politiet til anholdelse af Arne Herløv Petersen, og Niels Madsen forklarede vidnet, at Niels Madsen af PET havde fået det indtryk, at der var kommet nye oplysninger, hvorfor man var skredet til anholdelse. Anholdelsen fandt sted omkring 3 uger efter vidnets første instruks, og vidnet undrede sig stærkt over, at man alligevel havde foretaget anholdelse, hvorfor han bad om en samtale med Niels Madsen og Ole Stig Andersen. Han ønskede en redegørelse for, hvorfor man var skredet til anholdelse på trods af hans instruks, særligt da det, som vidnet havde kendskab til, efter vidnets opfattelse ikke kunne føre til tiltale. Ved en sådan (ubegrundet) anholdelse var vidnet blevet sårbar for politisk angreb, og han ønskede en drøftelse af, hvorledes man kunne komme ud af sagen på en rimelig måde.... Ole Stig Andersens redegørelse var en forklaring, der ikke virkede overbevisende. Ole Stig Andersen var imidlertid i en svær situation, og departementschefen var jo en indflydelsesrig person i forhold til ansatte indenfor politi- og anklagemyndighed. Sagen blev nævnt i Regeringens Sikkerhedsudvalg. Sagen gav ikke anledning til at overveje forholdet til FE. Det overraskede vidnet, at store dagblade i udlandet, særligt USA, skrev om sagen, og han antog, at der herved skulle tilkendes en advarsel. Det var som om der havde været skabt forventninger om en stor spionafsløring. De oplysninger, der førte til anholdelsen af Arne Herløv Petersen, (en telefonsamtale om en ”kode”) var oplysninger, man havde haft hele tiden. Ole Stig Andersen beklagede i sin redegørelse, at man havde antaget, at dette forhold ikke betød noget for vidnets [Ole Espersens] vurdering. Niels Madsen havde oplyst, at han havde fået en opringning fra PET, nok fra en anden end Ole Stig Andersen, og fået det indtryk, at der var tale om nye oplysninger. Bortset fra denne sag fik han en upåklagelig service af Niels Madsen.”²⁷⁸

Ole Stig Andersen har hertil forklaret, at han ikke mener at have forfattet en sådan redegørelse, som nævnt af Ole Espersen. Den tidligere PET-chef har tillige forklaret, at han ikke kan huske en instruks om, at politiet ikke måtte anholde Herløv Petersen, men at han ”i øvrigt [*ville*] have sikret sig, at Niels Madsen blev underrettet om en beslutning om anholdelse”.²⁷⁹ Desuden har han forklaret, at den omtalte ”kode”, den nye oplysning i sagen, der førte til anholdelsen, ”nok [*var*] en henvisning til Arne Herløv Petersens opringning til føringsofficeren, der som nævnt meddelte, at der skulle ringes fra en anden telefon. Dette er koden”.²⁸⁰

Kommissionen har siden afhøringen af Ole Stig Andersen i 2001 fundet det af Ole Espersen nævnte brev i PET’s arkiv, ligesom Kommissionen har modtaget Ole Espersens kopi af samme. Det kan på denne baggrund konstateres, at der

278 RB, Ole Espersen, 5. december 2000.

279 RB, Ole Stig Andersen, 9. september 2003.

280 Ibid.

som forklaret af den tidligere justitsminister var tale om en beklagelse fra PET's side. Brevet er udformet som et notat og er dateret den 11. maj 1982. Det bringes her *in extenso*:

"I forbindelse med sagen om Merkulov blev jeg orienteret om, at statsministeren inden afrejsen til Kina havde resolveret, at Merkulov skulle udvises, at udvisningen skulle offentliggøres uden nærmere begrundelse, og at der ikke skulle foretages noget over for Arne Herløv Petersen. Denne resolution opfyldte fuldt ud Politets Efterretningstjenestes ønsker, idet vi, blandt andet for yderligere at dokumentere A.H.P.s onde tro, på denne måde skabte sikkerhed for, at han – uden at kende baggrunden – blev gjort bekendt med udvisningen og dermed, at Merkulov er KGB-officer. Vi ville også få lejlighed til at studere, på hvilken måde en ny KGB-officer ville overtage forbindelsen til A.H.P.

Jeg fik også at vide, at der var visse planer om, at der skulle ske en udsivning af historien til pressen. Jeg fik dog ikke besked om, hvorledes udsivningen skulle finde sted, og hvor meget af Merkulov-komplekset der skulle sive ud til pressen.

Journalist...[navn udeladt] rettede kort efter henvendelse til en medarbejder i Politets Efterretningstjeneste, idet han var kommet under vejr med, at en russisk diplomat var blevet udvist. Han ønskede nærmere oplysninger herom, men han blev afvist, idet vi samtidig fik ham til at undlade at bringe historien. Det er min opfattelse, at man i Politets Efterretningstjeneste – bl.a. for at undgå at komme i et afhængighedsforhold til journalister – normalt ikke bør medvirke til at "plante" historier i pressen.

Senere kontaktede...[*journalisten*] os igen og fortalte, at også andre journalister nu var på sporet af sagen, som sivede på Christiansborg, og at...[*journalisten*] nu måtte bringe historien....

Herefter overvejede jeg med mine medarbejdere, om vi burde forsøge at få tilladelse til at foretage en ransagning hos A.H.P. allerede samme dag for at sikre os eventuelt kompromitterende materiale, inden A.H.P. næste dag i avisen blev advaret.

Herunder spurgte jeg mine medarbejdere om, hvad de forventede, at vi ved en sådan ransagning kunne håbe at finde, og de omtalte nu over for mig den famøse "kode i glansbilledalbummet". Jeg udbad mig nærmere oplysninger herom, og de fortalte, at følgende replikskifte den 1. august 1981 havde fundet sted mellem Merkulov og A.H.P. i dennes hjem i Tryggelev:

'AHP: Jeg har min egen kodeskrift, som det er meget svært at finde ud af.

M.: Hvad er det?

[Samlever]: Det er en kodeskrift.

AHP: Jeg har min egen kodeskrift; den er meget svær at finde ud af.

M.: Nej, nej, nej, – du skal skrive som almindeligt.

AHP: Men jeg bruger den...

[Samlever]: Ja, ja, men det er bare...

M.: Ingen opgave.

AHP: Ved du hvad, du – jeg lægger den ind i et album med gamle glansbilleder. Husk lige det, [her nævnes navn på samlever].

[Samlever]: Ja, ja.

AHP: Der er ingen, der vil søge efter den der.

Min opfattelse af, at man burde ransage hos A.H.P., blev yderligere bestyrket af disse oplysninger, og jeg var faktisk af den opfattelse, at politiet ville forsøme sine forpligtelser efter retsplejelovens § 108, såfremt man undlod at foretage ransagning.

Derfor kontaktede jeg telefonisk departementschefen, idet jeg på grund af diverse resolutioner og aftaler, der var truffet i sagen, var af den opfattelse, at justitsministeren burde orienteres om vores ønsker i den videre efterforskning. Jeg forklarede departementschefen, hvorfor vi ønskede at ransage, og da departementschefen ikke havde hørt om ”koden” tidligere, har han – som det nu viser sig – naturligt opfattet samtalen derhen, at der var tale om en ny oplysning i sagen. Jeg kan nu forstå, at også justitsministeren af samme grund måtte betragte oplysningen som værende helt ny.

Da tilladelsen til at foretage ransagningen herefter blev meddelt mig af departementschefen, indledte vi samme aften denne, idet vi anholdt A.H.P., da vi var klar over, at en efterretningsmæssig ransagning af hans meget rodede bolig med bibliotek og omfattende avismateriale ville vare flere dage.

Jeg beklager den opståede misforståelse, men for mig var det ikke afgørende, da jeg overvejede spørgsmålet om ransagning, hvornår ”koden” var omtalt af A.H.P. Det afgørende var at finde koden.”²⁸¹

Ved en ny afhøring i 2008 blev Ole Stig Andersen foreholdt en kopi af dette notat af 11. maj 1982. Ole Stig Andersen har om notatet forklaret, at det må være forfattet af Ejgil Dalsgaard, der i efteråret 1981 blev konstitueret i stillingen som operativ chef i PET:

”Vidnet forklarede, at det ikke er ham, der har udarbejdet notatet. Vidnet vil derimod tro, at det er udarbejdet af Dalsgaard. Vidnet ville i sammenhængen aldrig have brugt udtryk som, at han ”fik besked” eller ”blev orienteret” eller lign. Oplysningen om udsivningen giver i forhold til vidnet heller ingen mening. Det er Dalsgaard, der beklager i notatet og ikke vidnet. Problemet var, at Dalsgaard ikke kunne styres. Han kaldte, har vidnet hørt, f.eks. Niels Madsen for stationslederen....Vidnet forklarede hertil, at han er sikker på, at det er det føromtalte notat, der er den skriftlige redegørelse, men vidnet må fastholde, at han ikke har skrevet denne, og han kan se nu, at det er Dalsgaard, der har ringet til Niels Madsen.

281 PET, operationssag: Notat, 11. maj 1982.

Vidnet har utvivlsomt været hos ministeren. Dalsgaard har fået grønt lys af vidnet til operationen, men vidnet vil ikke kendes ved det spil, der fremgår af bilagene. Det forhold, at der i bilag 16 [notatet af 11. maj 1982] ikke er anført en reference til chefen for PET, skyldes at Dalsgaard var helt ligeglad med vidnet.”²⁸²

Ejgil Dalsgaard har imidlertid for Kommissionen forklaret, at notatet ikke er forfattet af ham:

”Vidnet forklarede hertil, at han ikke genkender notatet, og at det ikke er ham, der har udarbejdet dette. Vidnet finder ikke, at det kan være andre end Ole Stig Andersen, der har skrevet notatet. Notatet fremstår for vidnet som et dokument fra PET, men han har aldrig set et dokument uden medarbejder-nummer.

Vidnet tilføjede, at ingen i PET turde ringe til Justitsministeriets departementschef uden om Ole Stig Andersen. Det er ’helt ude i hampen’ at forestille sig, at vidnet skulle have skrevet notatet. Vidnet havde ikke kontakt til departementschefen og justitsministeren. Vidnet har ikke haft tjenstlige samtaler med Niels Madsen bortset fra et tilfælde i forbindelse med, at vidnet skulle forlade PET. Niels Madsen bød på en kop kaffe for at glatte ud, og de fik en kop kaffe i al venskabelighed.”²⁸³

Kommissionen har rettet henvendelse til den tidligere leder af Region IV, som kørte operationen mod Herløv Petersen på Fyn. Han er af den opfattelse, at notatet må være udarbejdet af en jurist i Centralafdelingen (og dermed ikke af Dalsgaard, der er politiuddannet), idet ”henvendelser til Justitsministeriet af nævnte alvorlige karakter ikke ville blive overladt til en politiuddannet.”²⁸⁴ Daværende vicepolitimester Niels Schmidt og jurist i PET Poul Mose Hansen har via deres advokat udtalt til Kommissionen, ”at de med sikkerhed ikke har udarbejdet notatet, og at de intet overhovedet har haft med udarbejdelsen at gøre. Niels Schmidt tilføjer, at han formoder, at notatet er udarbejdet af den daværende kriminalinspektør til Ole Stig Andersen.”²⁸⁵ Niels Schmidt har i et høringssvar uddybet sit synspunkt om, at notatet af 11. maj 1982 må være skrevet af Dalsgaard. Det er Schmidts opfattelse, at Dalsgaard havde væsentlig indflydelse på forløbet i Herløv Petersen-sagen. Ifølge Schmidt arbejdede Dalsgaard *de facto* i PET allerede i oktober måned 1981, ligesom Dalsgaard i forbindelse med en nyordning af

282 RB, Ole Stig Andersen, 25. juni 2008.

283 RB, Ejgil Dalsgaard, 27. august 2008.

284 Ibid.: Brev til Kommissionen, 11. september 2008.

285 Ibid.: Brev til Kommissionen, 15. september 2008.

tjenesten fik vidtgående beføjelser med øjeblikkelig virkning. Ole Stig Andersen har i et hørings svar oplyst, at Dalsgaard, selv om han først tiltrådte den 1. november, var involveret i anholdelsesprocessen. Det er fortsat Ole Stig Andersens opfattelse, at Dalsgaard har skrevet det pågældende notat af 11. maj 1982. Ole Stig Andersens synspunkt bygger bl.a. på den antagelse, at Merkulov først udrejste den 7. november 1981. Kommissionens undersøgelser viser dog, at Merkulov allerede udrejste den 30. oktober 1981.²⁸⁶

Om sin rolle i Herløv Petersen-sagen har Dalsgaard tidligere forklaret:

”Vedr. Arne Herløv Petersen-sagen forklarede vidnet, at han få dage efter sin tiltræden af Ole Stig Andersen blev anmodet om at tage til Svendborg i forbindelse med sagen. Han havde hørt lidt om baggrunden for sagen, men kendte den ellers ikke. Han har ikke haft noget med anholdelsesbeslutningen at gøre. Sagen var langt fremme, da han fik med den at gøre. Han mener, at det var Odense afdelingen..., der kørte den.”

”Vidnet forklarede, at han begyndte i PET den 1. november 1981... Adspurgt forklarede vidnet, at han ikke var orienteret om Arne Herløv Petersen-sagen forud for sin tiltræden i PET. Han var således helt ukendt med denne sag, da han af politimester Ole Stig Andersen, et par dage efter sin tiltræden i PET, blev bedt om at tage til Svendborg i forbindelse med sagen.”²⁸⁷

Dalsgaard har via sin bisidder efterfølgende meddelt Kommissionen, at han formentlig først blev introduceret i tjenesten den 10. november 1981.²⁸⁸ Antagelsen bygger på en oplysning i Dalsgaards kalender. Efter en nærmere undersøgelse kan Kommissionen dog fastslå, at henvisningen i Dalsgaards kalender er til en anden PET-medarbejder, der skulle begynde i tjenesten den pågældende dag.²⁸⁹ Kommissionen har konsulteret Dalsgaards kalender, personalemapper i PET og Rigspolitiet, ligesom den har gennemgået PET's korrespondancearkiv. Kommissionen har ikke fundet holdepunkter for, at Dalsgaard er tiltrådt før den 1. november 1981. Det undersøgte materiale sandsynliggør, at tiltrædelsen skete mandag den 2. november 1981.²⁹⁰ Kommissionens undersøgelser synes dermed

286 Se hertil Kommissionens bemærkninger til Ole Stig Andersens hørings svar, optrykt i bind 1.

287 RB: 9. april 2002 og 26. august 2008.

288 Brev af 27. februar 2009, Kommissionens arkiv.

289 Jf. PET-Kommissionens notat af 3. marts 2009, Kommissionens arkiv.

290 Ibid.

at bekræfte Dalsgaards oprindelige vidneforklaring med hensyn til ansættelsestidspunktet.

Kommissionen tillægger ikke tiltrædelsesdatoen afgørende betydning, men har derimod lagt vægt på, at anholdelsen må være sket med ledelsens godkendelse. At ledelsen godkendte anholdelsen bestrides ikke af Ole Stig Andersen, som da også ses at have været af den opfattelse, at Herløv Petersens aktiviteter var omfattet af straffelovens § 108 (se nedenfor). Anholdelsen skete på baggrund af en toårig overvågningsoperation, der var godkendt af Ole Stig Andersen, og navnlig som et resultat af de operative skridt, som indledtes i samarbejde med en udenlandsk efterretningstjeneste fra marts 1981 (se nedenfor).

Det er Kommissionens opfattelse, at notatet af 11. maj 1982 under alle omstændigheder må ses som et udtryk for PET-ledelsens holdning til anholdelses-spørgsmålet og ikke kan være forelagt for departementet og efterfølgende for ministeren uden Ole Stig Andersens vidende og accept. Det kan således dokumenteres, at justitsminister Ole Espersen via departementschefen havde bedt PET om en redegørelse, og at han i den forbindelse fik overrakt notatet af 11. maj 1982. Notatet, der indeholder en beklagelse af hændelsesforløbet i Herløv Petersen-sagen, er af den tidligere justitsminister naturligt blevet opfattet som et udtryk for PET-ledelsens holdning. Ole Stig Andersen har herom forklaret:

”Vidnet tror ikke, at han tidligere har set bilag 16 [notatet af 11. maj 1982], men han vil ikke bestride, at det kan være tilfældet. Vidnet erindrer således ikke, om han har drøftet bilaget med Dalsgaard eller Niels Madsen. Vidnet kan som før nævnt se, at han ikke har skrevet det. Adspurgt, om det kan tænkes, at Dalsgaard har konciperet bilaget, og at vidnet har godkendt og videresendt det på embedets vegne, forklarede vidnet, at han er sikker på, at det ikke er foregået på den måde. Skulle tjenesten udarbejde en redegørelse, ville den være formuleret på en anden måde, og han ville have underskrevet den. Vidnet vil ikke udelukke et forløb, hvor han efter at være blevet klar over situationen kan have meddelt Dalsgaard, at han selv måtte redde sig ud af situationen.”²⁹¹

Sidstnævnte bemærkning om, at Ole Stig Andersen kan have meddelt Dalsgaard, at han ”selv måtte redde sig ud af situationen” forekommer ikke umiddelbart sandsynlig, idet beslutningen om at anholde Arne Herløv Petersen som nævnt må være godkendt af Ole Stig Andersen.

²⁹¹ RB: Ole Stig Andersen, 25. juni 2008.

Beklagelsen i notatet af 11. maj 1982 går på, at den såkaldte ”nye oplysning” i sagen, også kaldet ”koden”, i virkeligheden var en gammel oplysning. Det drejede sig ikke om en opringning, sådan som Ole Stig Andersen har forklaret for Kommissionen, men om en ”kodeskrift”, som Herløv Petersen havde nævnt i en samtale med Merkulov den 1. august 1981. I notatet beklager PET ”den opståede misforståelse”. Det forklares dog ikke, hvorfor det var ”afgørende” at finde Herløv Petersens hjemmelavede kode, når Merkulov havde afvist at anvende en sådan kommunikationsform.²⁹² Oplysningen om ”koden” er blot et blandt flere eksempler på konspirativ opførsel, som PET havde indsamlet i sommeren 1981. Det bemærkes, at ransagningspapirerne fra primo november 1981 ikke nævnte, at man havde fundet denne kode, endstige bemærkede, at man ikke havde fundet den. ”Koden” indgik heller ikke de syv forhold, som kriminalpolitiet i Svendborg udspurgte Herløv Petersen om umiddelbart efter anholdelsen.²⁹³ Da Ole Stig Andersen forklarede om baggrunden for anholdelsen i Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg den 24. november 1981, nævnte han ifølge det detaljerede referat heller ikke koden. Han nævnte ved den lejlighed alene udvisningen i pressen som en årsag til anholdelsen og ransagningen:

”Det var efter Ole Stig Andersens opfattelse uheldigt, at ’sagen var sluppet ud’ i pressen...idet der i forvejen – med urette – i visse journalistkredse hersker den opfattelse, at Politiets efterretningstjeneste ’planter sine historier’...Da man fra PET’s side var blevet klar over, at [*den pågældende journalist*] var bekendt med sagen, og at han ville bringe historien..., havde PET følt sig presset til at iværksætte en ransagning”.²⁹⁴

At ”koden” skulle have været et centralt element i beslutningen om at anholde Herløv Petersen, fremgår alene af notatet af 11. maj 1982. De undersøgte kilder, inklusive PET-chefens egne forklaringer, fra perioden omkring anholdelsen i november 1981 nævner den slet ikke. Det må på denne baggrund konstateres, at PET’s ledelse støttede sig til oplysninger, der ikke kan vurderes som centrale for bevisførelsen mod Herløv Petersen, da den over for ministeren skulle begrunde,

292 PET, operationssag; Notat, 11. maj 1982.

293 Ibid.: Diverse ransagningspapirer og afhøringsrapporter.

294 ESU: Referat af møde, 24. november 1981.

hvorfor politiet havde skredet til anholdelse. Ole Espersen var af den opfattelse, at PET's notat af 11. maj 1982 ”ikke virkede overbevisende”.²⁹⁵

Ifølge notatet orienterede PET Niels Madsen om anholdelsen forud for dens iværksættelse. Hvad der umiddelbart herefter skete i Justitsministeriet, har Kommissionen ikke kunnet afklare nærmere. Afdøde Niels Madsen (departementschef 1968-1986) afgav følgende forklaring til Kommissionen om sagsbehandlingen i ministeriet og om justitsminister Ole Espersens rolle i sagen:

”Vidnet forklarede..., at han ikke kan huske enkeltheder i forløbet. Vidnet husker sagen således, at ministeren blev orienteret om, at en ransagning skulle foretages, og efter vidnets erindring har politiet efterforsket sagen på sædvanlig måde. Ransagningen gav anledning til anholdelsen. Vidnet husker, at ministeren var utilfreds med anholdelsen, men vidnet husker ikke, om det var vidnet selv, Ole Stig Andersen eller begge, der nævnte sagen for ministeren. Vidnet vil ikke tro, at det var almindeligt at nævne ransagninger for ministeren, og han husker ikke, at ransagninger tidligere blev nævnt for Justitsministeriet. Vidnet går ud fra at sagen blev forelagt ministeren, fordi den havde politisk interesse – både indenrigs- og udenrigspolitisk. Vidnets formodning er, at ministeren har givet tilladelse til ransagning, før den fandt sted, og så er sagen kørt. Vidnet har ingen erindring eller formodning om, at Rigsadvokaten skulle have været indblandet i sagen. Vidnet husker ikke forløbet således, som Ole Espersen har forklaret det for Undersøgelseskommissionen.

Vidnet blev videre forelagt Ole Espersens forklaring for Undersøgelseskommissionen....Vidnet forklarede hertil, at det ville have været utænkeligt, at andre end Ole Stig Andersen eller hans næstkommanderende havde talt med vidnet om sagen. Vidnet erindrer ikke noget om nye oplysninger eller om baggrunde for anholdelsen i øvrigt.

Ole Stig Andersens redegørelse om sagen erindrer vidnet ikke. Vidnet husker ikke forløbet efter anholdelsen af Arne Herløv Petersen. Han vil tro, at han ville være blevet orienteret, hvis ministeren gav instrukser til PET”.²⁹⁶

Vidnets forklaring er således præget af en vis erindringsmæssig usikkerhed. Niels Madsen nævner eksempelvis, at det var ransagningen af Herløv Petersens hjem, der førte til anholdelsen. Anholdelsen gik imidlertid – i alt fald tidsmæssigt – forud for ransagningen. Vidnet kunne endvidere ikke huske Rigsadvokatens centrale rolle i sagen. Tidligere vicepolitimester i PET, Niels Schmidt, har dog forklaret for Kommissionen, at Niels Madsen under forløbet var uenig med

295 RB: Ole Espersen, 5. januar 2000.

296 RB: Niels Madsen, 4. december 2001.

sin minister og efter anholdelsen argumenterede for, at der skulle rejses tiltale mod Arne Herløv Petersen. Niels Madsens dissens med ministeren kom til udtryk på et møde i ministeriet, hvor rigsadvokaten og statsadvokaten foruden Ole Espersen deltog.²⁹⁷

Ole Espersen har for Kommissionen forklaret, at han havde afgivet instruks om, at Herløv Petersen ikke måtte anholdes, og at han på intet tidspunkt forud anholdelsen blev orienteret om politiets beslutning. Det fremgår af dagbogsop-tegnelser samt Justitsministeriets kalender, som Ole Espersen har stillet til rådighed for Kommissionen, at justitsministeren opholdt sig i København både den 2. og 3. november 1981. Den 3. november var han til møde både i Folketinget og med regeringen, hvorfor det må antages, at der var mulighed for at orientere ministeren.²⁹⁸ Ole Espersens forklaring om, at der intet nyt var fremkommet i sagen forud for anholdelsen, må på baggrund af de foretagne undersøgelser i PET's arkiv vurderes som korrekt.

Poul Lundbæk Andersen, der på anholdelsestidspunktet, var afdelingschef i Justitsministeriet, har via sin bisidder henvendt sig til Kommissionen, idet han ønskede at gøre Kommissionen bekendt med en samtale, som han havde ført med departementschef Niels Madsen en eller få dage efter anholdelsen af Arne Herløv Petersen. Niels Madsen var ifølge Lundbæk Andersen frustreret og ked af det, vred og bitter og oplevede det ”som et stød i hjertekulen” at blive beskyldt for at have handlet mod en ordre fra en minister. Under samtalen nævnte Niels Madsen, at sagen om Herløv Petersen havde været nævnt for ministeren, der havde tiltrådt at der kunne foretages ransagning hos forfatteren. Derpå sagde Niels Madsen noget i retning af, at det stod klart – det lå i situationen – at når der gives grønt lys for en ransagning var anholdelse også en mulighed. Niels Madsen mente, at han havde handlet inden for de rammer, som Ole Espersen havde udstukket. Kommissionen har forelagt Lundbæk Andersens forklaring for Ole Espersen, som – om end han selvsagt ikke kan vide, hvad departementschefen har fortalt Lundbæk Andersen – afviser at have godkendt en ransagning forud for anholdelsen af Herløv Petersen. Ole Espersen fastholder i det hele sin tidligere afgivne vidneforklaring – herunder at han havde afgivet instruks om at Herløv Petersen ikke måtte anholdes.

297 RB: Niels Schmidt, 2. marts 2004.

298 Kommissionens arkiv: Kopi af justitsministerens mødeoptegnelser samt notat godkendt og underskrevet af Ole Espersen den 9. januar 2007.

I det følgende foretages en analyse af den videre juridiske sagsbehandling og politiske beslutningsproces. Der er dog grund til først at redegøre kort for PET's internationale efterretningssamarbejde i 1981, idet forklaringen på PET's handlemåde i Herløv Petersen-sagen muligvis også skal findes her.

Herløv Petersen-sagen som en kontraefterretningsoperation

I januar 1981 begyndte PET for alvor at studere de næste operative skridt, som aflytningen kunne give anledning til. Tjenesten havde på dette tidspunkt aflyttet Herløv Petersen i halvandet år, og det kunne forudses, at det ville blive stadig sværere at opnå dommerkendelse til fortsat aflytning, såfremt man ikke var i stand til at indhente mere håndfaste beviser. Hvordan de indsamlede efterretninger bedst kunne anvendes i fremtidige operationer, gjorde politiassessor Arne Stevns sig nogle overvejelser om i et internt notat fra samme periode. Stevns slog fast, at der ikke var tegn på, at Merkulov havde drevet spionage i Danmark eller foretaget efterretningsmæssig indhentning, men at han havde haft ”kontakt til to danske statsborgere [Herløv Petersen og Meta Ditzel], som han har anvendt til udbredelse af skjult sovjetisk propaganda”.²⁹⁹ Ophavssituationen til det pågældende notat var, at en vesteuropæisk tjeneste havde udvist interesse for at udnytte en mulig kommende udvisning af Merkulov. PET havde imidlertid det vigtige hensyn at tage, at aflytningsoperationen var blevet iværksat ved hjælp af teknisk udstyr fra en anden allieret udenlandsk myndighed. Ifølge den såkaldte ”tredjehandsregel” skulle PET først indhente tilladelse hos denne myndighed, før man kunne delagtiggøre en tredje tjeneste i materialet.³⁰⁰

Notatet indeholder derefter en række overvejelser om anvendeligheden af straffelovens § 108. Stevns anså det på dette tidspunkt for tvivlsomt, om en sag imod Herløv Petersen ville føre til domfældelse, ligesom han mente, at der var stor sandsynlighed for, at en forsvarer ville kræve sagen ført som nævninge-

299 PET, Merkulovs personsag: ”Notits vedr. spørgsmålet om eventuel udvisning af den sovjetiske diplomat Merkulov”, 5. januar 1981.

300 ”I henhold til de almindelige anerkendte regler for operationelt samarbejde skal den pågældende tjeneste orienteres om og acceptere eventuelle skridt, der vil berøre tjenestens del af fællesoperationen. Det skal, da en tredje tjeneste har udtrykt interesse for udvisningen af M. og har tilkendegivet, at den agter at følge den op, i den forbindelse understreges, at vor samarbejdspartner i henhold til 3. lands reglen må være indforstået med, om andre tjenester må orienteres om resultatet indhentet ved den fælles operation”. Ibid.

sag under hensyn til, at den kunne beskrives som politisk. Sagen berørte ifølge Stevns det principielle spørgsmål om journalisters ret og pligt til frit at søge oplysninger og beskytte deres kilders identitet. Af denne grund måtte domstolens stillingtagen til strafbarheden af begrebet ”agents of influence” kombineres med ”et sikkert og bevisligt og ikke ganske ubetydeligt forhold af gængs ulovlig efterretningsvirksomhed i håbet om, at et sådant forhold kan bære domfældelse for det andet forhold igennem”.³⁰¹

Et modargument hertil var ifølge politiassessorens notat, at hvis man undlod at rejse tiltale, ville KGB-agenter i fremtidige operationer kunne udnytte, at der intet ulovligt var ved at optræde som indflydelsesagent for en fremmed magt: ”Dette synspunkt fører til, at man må anse offentliggørelse af sagens nærmere omstændigheder for betænkelig”.³⁰² Denne antagelse måtte dog ifølge Stevns vige for et andet hensyn: For PET var den primære opgave at neutralisere skadesvirkningerne af fjendtligsindede tjenesters virke på dansk grund:

”Denne form for efterretningsvirksomhed, hvis væsen er offentlighed og propaganda, kan ikke neutraliseres gennem udvisning af M. [Merkulov], måske oven i købet i al hemmelighed. Tværtimod vil års efterretningsarbejde være gået tabt. Den eneste effektive modforholdsregel vil være offentliggørelse af propagandaens oprindelse kombineret med en sikker og streng domfældelse af AHP. Som ovenfor nævnt skønnes tiden ikke at være inde til at retsforfølge AHP, og en sag vil formentlig propagandamæssigt være direkte skadelig for danske interesser”.³⁰³

I de følgende måneder intensiveredes kontakten dog mellem Herløv Petersen og Merkulov, hvorfor det blev nemmere for PET at indsamle nyt materiale, der kunne øge bevismængden i sagen og dermed skabe grundlag for en sigtelse af Herløv Petersen.

Det fremgår af notatet, at PET på baggrund af efterforskningen mod Merkulov og Herløv Petersen havde indledt et samarbejde med en vesteuropæisk tjeneste om, hvordan man kunne tilrettelægge en ”modoffensiv” i medierne vendt mod Moskva med det formål at afskrække venstrefløjsgrupperinger fra at samarbejde med sovjetiske diplomater.

På et møde mellem Arne Stevns og en repræsentant for en vesteuropæisk tjeneste den 5. marts 1981, dvs. syv måneder inden udvisningen af Merkulov, beslut-

³⁰¹ Ibid.

³⁰² Ibid.

³⁰³ Ibid.

tedes det, ”at man snarest og inden chefens møde med Statsadvokaten for Fyn den 12. marts 1981 ville fremsende en oversigt med alternative forslag fra [*den vesteuropæiske tjeneste*]... for operativt skridt mod MERKULOV og eller ARNE HERLØV PETERSEN”.³⁰⁴ Det operative skridt drejede sig om, hvordan man i medierne bedst kunne udnytte en kommende anholdelse af Herløv Petersen/udvisning af Merkulov. Den 6. marts 1981 fremsendte den pågældende tjeneste et papir med tre forskellige forslag til et samarbejde med betroede journalister i dagspressen.³⁰⁵

Det ene forslag gik ud på at forfatte en artikel om *True Blues*-pamfletten og Merkulovs aktiviteter, for som den vesteuropæiske tjeneste noterede: ”Vi er meget opsatte på og er i stand til at forbinde en afsløring af *True Blues*-pamfletten med Merkulovs aktiviteter i en og samme artikel. Nyhedsværdien og relevansen for vort land gør det muligt for os at anvende en kendt journalist og et respekteret landsdækkende dagblad. En afsløring af ’True Blues’ vil bringe Merkulovs aktiviteter til et stort publikums kendskab. Disse aktiviteter vil styrke den offentlige interesse for afsløringen af ’True Blues.’”³⁰⁶ En anden mulighed, nævnte tjenesten, var kun at omtale *True Blues*-pamfletten, hvilket dog næppe ville skabe megen opmærksomhed i udlandet. Det samme ville gøre sig gældende for en artikel, som kun omhandlede Merkulovs aktiviteter i Danmark.

Den udenlandske tjeneste foretrak den første løsning, for som den skrev til PET, ”Merkulovs aktiviteter vil styrke en hvilken som helst artikel om ’True Blues’ og give den større troværdighed samt påkalde sig større opmærksomhed... Ved at afsløre Arne Herløv Petersens (AHP) rolle er der mulighed for at vise, hvordan russerne (KGB?) manipulerer såkaldte uafhængige forfattere i Danmark til at undergrave danske læsere. Kort sagt, *True Blues*-materialet og Merkulovs aktiviteter styrker hinanden væsentligt”.³⁰⁷ Den udenlandske tjeneste gjorde status over de oplysninger, som den foreløbig lå inde med, blandt andet at et eksemplar af *True Blues* var dukket op i udlandet. Den vesteuropæiske tjeneste spurgte dernæst PET om muligheden for at anvende oplysninger, som kunne peppe avisartiklen lidt op, f.eks. ”kan Herløv Petersen ’udstilles’ som om han praler af sin forbindelse til KGB...?”³⁰⁸

304 PET, administrativ sag: Referat af møde, den 5. marts 1981.

305 PET, operationssag: Notat, 6. marts 1981. Arne Stevns fratrådte sin stilling i PET pr. 31. marts 1981.

306 Ibid.

307 Ibid.

308 Ibid.

I et brev af 21. maj 1981 stilet til Ole Stig Andersen fremlagde den vesteuropæiske tjeneste sit syn på sagen. Først spurgte den udenlandske samarbejdspartner til, hvorvidt det var muligt at udvise Merkulov på grundlag af hans medvirken i ”aktive foranstaltninger”. Dernæst foreslog man igen PET at offentliggøre oplysninger vedrørende *True Blues*, Herløv Petersen og Merkulov ved hjælp af en journalist, som samarbejdede med den udenlandske tjeneste.³⁰⁹

De næste oplysninger om det internationale efterretningssamarbejde er fra den 1. september 1981 og viser, at de to tjenester fandt det formålstjenstligt at iværksatte en form for ”agent provocateur”-aktion. Det besluttedes at ”hjælpe” Herløv Petersen til at sprede sine budskaber i udlandet for derigennem at indhente et bevis på KGB’s aggressive metoder og ”aktive foranstaltninger”. Dette kunne efterfølgende benyttes i den planlagte modoffensiv i medierne i forbindelse med, at man lækkede historien om Merkulov og Herløv Petersen. Den vesteuropæiske tjeneste udarbejdede et udkast til et brev, som man ville få en person i udlandet til at sende til Herløv Petersen.³¹⁰

Den vesteuropæiske tjeneste agtede at sende brevet den 3. september 1981, hvilket accepteredes af PET, idet ”[*Den vesteuropæiske tjeneste*] garanterer at han [afsenderen af brevet] ikke kan forbindes med nogen tjeneste. Angivelig eneboer og original”.³¹¹ Den 28. september 1981 meldte den vesteuropæiske tjeneste tilbage, at Herløv Petersen havde reageret positivt på henvendelsen og sendt 12 eksemplarer af *True Blues*. Samtidig blev PET orienteret om, at den vesteuropæiske tjenestes hovedkontor var ved at undersøge den bedste måde at udnytte de til eneboeren tilsendte pamfletter på. Det oplystes ligeledes, at man havde behov for mindst en uges varsel, inden de danske myndigheder udviste Merkulov, ellers var der næppe tid nok til at plante historien i pressen.³¹² Mellem den 28. september og Merkulovs udvisning fra Danmark den 21. oktober forfattede den vesteuropæiske tjeneste og dennes pressekontakt et forlæg til en artikel, der var skrevet, som om udvisningen allerede var en realitet. Artiklen foregav at være skrevet af en journalist på rejse i Danmark, hvor han havde indsamlet en række fortrolige oplysninger:

309 PET, operationssag: Brev til PET, 1. september 1981.

310 Ibid.

311 Ibid. Håndskreven kommentar påført brev.

312 PET, Merkulovs personsag: Brev til PET, 28. september 1981.

”Jeg har ikke været i stand til at finde ud af, hvad russerne gjorde med deres eksemplarer [af *True Blues*] eller, i hvilket omfang pamfletten blev udbredt i Danmark – hvor den synes at være af ringe interesse. Jeg ved dog, at flere biblioteker og enkeltpersoner i mit eget land har modtaget eksemplarer fra Danmark – om det var fra Petersen eller russerne, står ikke klart.”³¹³

Artiklen anvender, om end i sløret form, oplysningen om de 12 tilsendte pamfletter til eneboeren i udlandet. Det fremgår dog af en påtegning, at udkastet blev forkastet af Ole Stig Andersen, sandsynligvis fordi han på dette tidspunkt var orienteret om, at statsministeren ville resolve, at udvisningen af Merkulov skulle hemmeligholdes.

PET og udsivningen til den danske og udenlandske presse

Regeringens beslutning af 17. oktober 1981 om, at Merkulov skulle udvises i al hemmelighed, var en hindring for den fælles kontraetterretningsoperation, som måtte stilles på *stand by*. Om begrundelsen for, at man havde udvist Merkulov i hemmelighed, meddelte udenrigsminister Kjeld Olesen Det udenrigspolitiske Nævn, at ”hidtidig praksis havde vist, at resultatet heraf ville blive, at en dansk diplomat i Moskva ville blive udvist fra Sovjetunionen”.³¹⁴ PET kunne dermed ikke leve op til den fælles pressestrategi, der var aftalt med den vesteuropæiske tjeneste. På denne baggrund virker det mindre overbevisende, når PET’s ledelse i det omtalte notat til justitsministeren af 11. maj 1982 skriver, at tjenesten i princippet var tilfreds med statsministerens resolvering af sagen: ”Denne resolution opfyldte fuldt ud Politiets Efterretningstjenestes ønsker”.³¹⁵ Dette udsagn stemmer heller ikke overens med, hvad Arne Stevns havde skrevet til netop Ole Stig Andersen i den tidligere citerede notits. Her udtrykte Arne Stevns bekymring for en udvisning i hemmelighed.³¹⁶

I notatet til justitsministeren af 11. maj 1982 forklares det, at der var planer om, at der skulle ske en udsivning af historien til pressen, men at PET ikke vid-

313 Ibid.: ”Udkast til offentliggørelse”, brev til PET, 28. september 1981.

314 Merkulovs personsag: Udenrigsministeriets optegnelser vedr. mødet i Det udenrigspolitiske Nævn den 6. november 1981.

315 PET, operationssag: Notat, 11. maj 1982.

316 ”Den eneste effektive modforholdsregel vil være offentliggørelse af propagandaens oprindelse kombineret med en sikker og streng domfældelse af AHP”, PET, Merkulovs personsag: ”notits vedr. spørgsmålet om eventuel udvisning af den sovjetiske diplomat Merkulov”, 5. januar 1981.

ste besked om, hvorledes udsivningen skulle finde sted, og hvor meget af ”Merkulov-komplekset” der skulle sive til pressen.³¹⁷ Notatet nævner ikke noget om udenlandske tjenesters involvering i den forbindelse. Det omtaler alene en dansk journalist, som var kommet under vejrs med historien, men som var blevet afvist af PET, da han rettede henvendelse i sagen. PET’s forklaring til ministeren er således tvetydig, idet notatet på den ene side fremhæver, at der før anholdelsen eksisterede planer for en udsivning til pressen, som forfatteren til notatet dog ikke kendte nærmere til, og på den anden påpeges det, at PET ikke gerne ser sine historier plantet i pressen. Sidstnævnte argument havde Ole Stig Andersen anvendt i Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg den 24. november 1981.³¹⁸

Notatets oplysning om, at PET ikke var nærmere orienteret om udsivningen til pressen, harmonerer ikke med de påtegninger, som findes på det pressemateriale, der var forfattet af den vesteuropæiske tjeneste. Her ses blandt andet, at et udkast til en fyldig artikel om Merkulov og Arne Herløv Petersen blev ”forkastet af [*kodebetegnelse for Ole Stig Andersen*]”. Det fremgår af en anden skrivelse stilet personligt til Ole Stig Andersen fra en udenlandsk allieret tjeneste af 21. maj 1981, at PET-chefen allerede på dette tidspunkt var fuldt ud orienteret om den pressestrategi, som den vesteuropæiske efterretningstjeneste ønskede at gøre brug af med den danske tjenestes hjælp.³¹⁹ Oplysningen om, at PET ikke planter sine historier i pressen kan således problematiseres, alene ud fra den betragtning, at samarbejde herom blev indledt med en udenlandsk efterretningstjeneste.

I notatet til Ole Espersen anføres, at en navngiven dansk journalist var særlig opsat på at bringe historien om Merkulov, hvilket PET forsøgte at modsætte sig.³²⁰ Hvad notatet til ministeren ikke informerede om, var, at den pågældende journalist var en PET-kontakt, der, som det lød i PET’s kildeoversigt fra 1974 til januar 1979, havde med ”specialopgaver pressen” at gøre.³²¹ Det fremgår af en notits, at journalisten i oktober 1983 stadig var i forbindelse med PET. Ved et møde med PET’s ledelse ”drøftedes” nogle af journalistens artikler, ligesom journalisten ifølge notitsen tilbød at etablere forbindelse til en anden Christiansborg-journalist, ”som kunne tjene til indgang til forskellige politikere”. Endvidere tilbød

317 PET, operationssag: Notat, 11. maj 1982.

318 Ole Stig Andersen afviste, at PET ”planter sine historier” i pressen: Den kilde, som journalisten havde fået historien af, måtte efter politimesterens opfattelse, ”søges uden for efterretningstjenesten”, ESU: Referat af møde, 24. november 1981.

319 PET, emnesag: Brev til Ole Stig Andersen fra udenlandsk allieret efterretningstjeneste, 21. maj 1981.

320 PET, operationssag: Notat, 11. maj 1982.

321 PET, kildesag: Kildeoversigt.

PET-kontakten, at han enten selv, eller den anden Christiansborg-journalist, eller de pågældende politikere kunne ”anvendes til at fremskaffe diverse materiale på upåfaldende vis”.³²² Der foregik med andre ord et samarbejde mellem denne journalist og PET’s ledelse. I perioden efter anholdelsen af Herløv Petersen offentliggjorde den pågældende journalist en historie om Merkulov. Historien var så detaljeret og præcis, at det er nærliggende at antage, at PET, eller en udenlandsk tjeneste, som var involveret i kontraefterretningsoperationen, var kilde til de offentliggjorte oplysninger.³²³

Ifølge PET’s notat af 11. maj 1982 lod departementschef Niels Madsen sig i begyndelsen af november 1981 overbevise om, at der måtte skrives til handling. Det var dette hændelsesforløb, som notatets ophavsmand beklagede over for justitsministeren, men som havde den konsekvens, at PET den 3. november 1981 kunne anholde Arne Herløv Petersen og dermed gennemføre den fælles kontraefterretningsoperation, som var blevet aftalt på et møde med en vesteuropæisk tjeneste allerede den 3. marts 1981. Ministeren orienteredes ikke om, at den danske journalist, der var kommet på sporet af udvisningen af Merkulov, havde tilknytning til PET’s ledelse.

Herhjemme fik spionsagen en omfattende dækning, men også udenlandsk presse, eksempelvis franske, tyske, britiske og amerikanske aviser og nyhedsbureauer, dækkede sagen. Den blev endda brugt som eksempel på sovjetisk meningspåvirkning ved en høring i den amerikanske kongres.³²⁴ Den samarbejdende vesteuropæiske tjeneste rapporterede den 12. november 1981, at pressedækningen i tjenestens hjemland dog ikke havde været så god, som man oprindeligt havde turdet håbe på. Den var ”ret tynd”, men man håbede dog på en ny bølge af artikler, så snart ’True Blues’-artiklen kom, og retssagen mod Arne Herløv Peter-

322 PET, juristernes kopimapper: Notits.

323 Også KGB var i midten af 1970’erne kommet på sporet af, at den pågældende journalist arbejdede for den danske tjeneste. En omtale af sagen i et andet dansk medie udviste en lige så præcis indsigt i Merkulov-komplekset, at også her kan spørgsmålet rejses om, hvorvidt PET/den udenlandske tjeneste selv var kilde til oplysningerne.

324 *Soviet Active Measures. Hearings before the Permanent Select Committee on Intelligence. House of Representatives. Ninety-Seventh Congress. Second Session, July 13, 14 1982* (Washington, 1982). Herløv Petersen-sagen er beskrevet under ”Exhibit IV”. PET modtog en kopi af selvsamme rapport, jf. kopi i PET, operationssag. Se også Chapman Pincher, *The Secret Offensive. Active Measures: a Saga of Deception, Disinformation, Subversion, Terrorism, Sabotage and Assassination* (London, 1985), s. 101.

sen begyndte.³²⁵ Brevet vidner om, at den vesteuropæiske tjeneste havde en klar forventning om, at der skulle føres en retssag mod Herløv Petersen, samt at den nu havde fået PET's godkendelse til at trykke den avisartikel om *True Blues*, som Ole Stig Andersen tidligere havde forkastet. Artiklen blev trykt i en omredigeret udgave i udlandet i slutningen af november 1981.³²⁶ PET og den samarbejdende vesteuropæiske tjeneste havde dermed sikret sig nok omtale af sagen til at skade sovjetiske ambassadefolks generelle omdømme og dermed også KGB's operative muligheder inden for "aktive foranstaltninger" i den nærmeste fremtid.

KGB's psykologiske krigsførelse i Danmark, som også var vendt mod Margaret Thatcher, endte i dette konkrete tilfælde med det stik modsatte resultat: En vestlig kontraetterretningsoperation, der havde sin oprindelse i Gordijevskijs hemmelige herved i København i 1975, blev iværksat i marts 1981 og udmøntede sig i et angreb på den sovjetiske efterretningstjeneste i de danske og vestlige medier i november samme år.

Ole Espersen har over for Kommissionen udtrykt sin overraskelse over, "at store dagblade i udlandet, særligt USA, skrev om sagen, og han antog, at der herved skulle tilkendes en advarsel. Det var som om der havde været skabt forventninger om en stor spionafsløring".³²⁷ Her berørte den tidligere justitsminister, uden at han kendte til den præcise sammenhæng, en mulig forklaring på PET's ageren i denne sag.

325 PET, operationssag: Brev til PET, 12. november 1981.

326 Kommissionen er bekendt med den præcise reference til denne artikel.

327 RB: Ole Espersen, 5. december 2000.

6. DEN RETLIGE SAGSBEHANDLING OG DEN POLITISKE BESLUTNINGSPROCES

De jurister og politikere, der var involveret i Herløv Petersen-sagen, var indbyrdes uenige om, hvorvidt ”aktive foranstaltninger” var omfattet af straffelovens § 108. For at forstå sagsforløbet, og hvorfor det endte med et tiltalefracfald, er det imidlertid vigtigt at gøre sig klart, at de forskellige udlægninger af den eksisterende lovgivning ofte afspejlede institutionelle interesser og personlige holdninger. For PET og den samarbejdende vesteuropæiske tjeneste var det vigtigt, at Merkulov/Arne Herløv Petersen-komplekset blev eksponeret i pressen, og, som nævnt af Arne Stevns, at den danske forfatter blev dømt. Ellers ville den sovjetiske tjeneste i fremtiden kunne hævde over for mulige emner, at påvirkningsoperationer ikke var ulovlig virksomhed.³²⁸ Heroverfor stod justitsministerens synspunkt om, at der ikke var tilstrækkeligt grundlag for at rejse sigtelse, og at hensynet til ytringsfriheden måtte vægtes endog meget højt.

På denne baggrund var det naturligt, at PET udbad sig yderligere juridisk ekspertise til tolkningen af § 108. Den fik man i første omgang i form af et notat, som rigsadvokat Per Lindegaard udarbejdede på departementschef Niels Madsens foranledning i foråret 1981. Notatet ytrede sig skeptisk om muligheden for at anvende § 108.³²⁹ Niels Madsen fik efterfølgende en af ministeriets egne fuldmægtige til at udarbejde et fortroligt notat, der viste sig at være mindre afvisende. Justitsministeriets notat forelå den 8. september 1981, samtidig med at PET's og den samarbejdende vestlige tjenestes fælles kontraspionageaktion

328 PET, Merkulovs personsag; Notits vedr. spørgsmålet om eventuel udvisning af den sovjetiske diplomat Merkulov, 5. januar 1981.

329 Notat om straffelovens § 108, ikke dateret. Det fremgår af et senere brev fra Lindegaard til Ole Stig Andersen, at notatet om § 108 blev sendt til Niels Madsen i foråret 1981. JM 1981-966-304; Rigsadvokaten til Justitsministeriet, 18. marts 1982. Da notatet minder om den endelige indstilling fra Rigsadvokaten af 18. marts 1982, henvises der til diskussionen nedenfor.

gik ind i en afgørende fase.³³⁰ Notatet vurderede på baggrund af det forhold, at 1949-betænkningens forslag til en bestemmelse vedrørende skjult propaganda ikke blev gennemført ved lovændringen i 1952, ”at modtagelsen af økonomisk støtte er straffri, selvom den sker i det skjulte”.³³¹ Dog rejstes der tvivl, ”om dette resultat også gælder i tilfælde, hvor modtageren er i mere fast forbindelse med fremmed efterretningsvæsen og handler efter dettes ordrer. Har forholdet den ovenfor nævnte konspiratoriske karakter, og er der tale om et mere varigt agentforhold, kan det næppe være udelukket at straffe efter § 108, eventuelt jf. § 21.”³³²

Justitsministeriets tolkning af betydningen af den manglende gennemførelse af 1949-betænkningens forslag umuliggjorde med andre ord ikke en sigtelse efter § 108. Spørgsmålet var således åbent, og meget måtte afhænge af den konkrete vurdering, og givet også af, hvad man kunne finde af belastende materiale under en eventuel ransagning af Herløv Petersens bopæl.

Hvad angår PET’s syn på anvendelsen af § 108 efter anholdelsen af Herløv Petersen, var der også her sket en udvikling. På et møde den 5. januar 1982 gennemgik repræsentanter for PET, Svendborg Politi, Statsadvokaten for Fyn samt Rigsadvokaten sagen mod Herløv Petersen. Her fremkom Ole Stig Andersen med følgende vurdering:

”Ole Stig Andersen pegede endvidere på den omst.hed, at sagen repræsenterer en stadig mere aktuel form for efterretningsvirksomhed, såkaldte ’active measures’. Ole Stig Andersen henledte opm. på, at netop aktiviteter af denne karakter i de seneste år har påkaldt sig stadig større interesse blandt de vestlige efterretnings-tjenester på grund af kraftigt accelererende anvendelse af sådanne aktiviteter fra sovjetisk side. Ole Stig Andersen var bekendt med, at spørgsmålet om sådanne aktiviteter strafbarhed i en vis udstrækning kunne influeres af den omstændighed, at en bestemmelse om økonomisk støtte til politisk propagandavirksomhed udgik af lovudkastet fra 1949. Ole Stig Andersen stillede sig imidlertid tvivlende overfor, om denne omst.hed måtte præjudicere fortolkning af § 108 i relation til active measures af lighed med politisk propagandavirksomhed eller politisk påvirkning af opinionsdannelsen, hvor denne virksomhed har efterretningsmæssig karakter. Endvidere henledtes opmærksomheden på at active measures fmlt. er videregående end dækningsområdet for det i 1949-området indeholdte forslag.”³³³

330 Ibid.: ”Notat om ulovlig efterretningsvirksomhed efter gældende dansk ret”, 8. september 1981.

331 Ibid.

332 Ibid.

333 Rigsadvokaten, j. nr. 668/81: ”Gennemgang af sagen mod A.H.P. på politigården i Svendborg den 5. januar 1982”.

Citatet kan nok belyse PET-chefens grundlæggende uenighed med især Rigsadvokaten. Det er dog næppe i den juridiske uenighed, at man alene skal finde baggrunden for, at politiet alligevel valgte at anholde Herløv Petersen. Flere forhold kan have spillet ind. En forklaring kunne være, at PET håbede på, at man under ransagningen af forfatterens bopæl kunne finde så belastende materiale, at dette ville være tilstrækkeligt til at overbevise ministeren om, at en tiltalerejsning var på sin plads. Dertil kom, at en anholdelse og dermed offentliggørelse af sagskomplekset ville gøre det muligt at gennemføre fællesoperationen med den vesteuropæiske tjeneste. Ydermere kan det tænkes, at PET ved at anholde Herløv Petersen og foranstalte en international pressedækning af Herløv Petersen-sagen ville være i stand til at udøve et betydeligt politisk og offentligt pres, som ministeren ikke ville kunne ignorere. Det skal i den forbindelse erindres, at visse ledende medarbejdere i PET havde givet udtryk for betænkelighed ved udsigten til, at Ole Espersen blev udnævnt til justitsminister i januar 1981. Daværende vicepolitimester Niels Schmidt har over for Kommissionen forklaret, at PET betragtede Ole Espersen som en sikkerhedsrisiko på grund af hans østkontakter, hvorfor Niels Madsen aftalte med Anker Jørgensen, at Ole Espersen ikke skulle briefes om Gordijevskij. Antagelig var det den samarbejdende vesteuropæiske tjeneste, der betingede sig dette.³³⁴ Dette bekræftes af, at der i Gordijevskij-materialet er en notits om, at PET havde oplyst den vesteuropæiske tjeneste om, at ”nye ministre” ikke ville blive orienteret om dobbelttagentoperationen.³³⁵ Det er sandsynligt, at PET ved to lejligheder, ved Folketingsvalget i oktober 1979 og ved regeringsrokaden i januar 1981 orienterede statsminister Anker Jørgensen om Ole Espersens østkontakter.³³⁶ PET kan muligvis have haft en forventning om, at Statsministeriet ville lægge pres på den nye justitsminister, såfremt tjenesten kunne fremlægge nye beviser i Herløv Petersen-sagen.

En vis opbakning i regeringen synes PET at have haft. Den 6. november 1981, samme dag som Udenrigspolitisk Nævn orienteredes om udvisningen af Merkulov, udtalte udenrigsminister Kjeld Olesen sig i utvetydige vendinger til pres-

334 RB: Niels Schmidt, 2. marts 2004. Niels Schmidt har i et høringssvar forklaret, at Kommissionen har tillagt hans udtalelser en vægt, de ikke kan bære. Kommissionen har i beretningens bind 7 beskrevet PET's forhold til Ole Espersen. Det er fortsat Kommissionens opfattelse, at PET havde visse sikkerhedsmæssige forbehold over for Ole Espersen.

335 PET, operationssag: Notits, 7. april 1981. Se også Kommissionens beretning, bind 7.

336 Jf. Kommissionens beretning, bind 7.

sen.³³⁷ Udtalelserne understregede tyngden i det indsamlede bevismateriale mod Herløv Petersen, hvilket kunne tolkes som en støtte til politiets handlemåde i sagen. Udenrigsministeren erklærede således til Ritzau, at sagerne om Merkulov og den netop grundstødte sovjetiske ubåd i den svenske skærgård var ”udtryk for en herrefolksmentalitet, som er helt uacceptabel”,³³⁸ hvorefter han til Danmarks Radio omtalte de beviser, der var i sagen.³³⁹ Kjeld Olesens udtalelser til pressen var givet med til at undergrave den holdning, som justitsminister Ole Espersen hidtil havde haft i spørgsmålet, nemlig at der ikke skulle foretages yderligere over for Herløv Petersen. Udtalelserne skal dog også ses i lyset af, at Socialdemokratiet, som i de forløbne måneder havde argumentet for en kernevåbenfri zone i Norden, på grund af de seneste dages begivenheder i den svenske skærgård sandsynligvis havde et behov for at lægge afstand til Sovjetunionen.

Rigsadvokatens vurdering

PET havde i forbindelse med ransagningen i november 1981 indsamlet væsentlige nye oplysninger om Herløv Petersen. Der tænkes i denne forbindelse særligt på de beslaglagte dagbogsblade, der dokumenterer Herløv Petersens kontakter til KGB i perioden efter 1973. På baggrund af det samlede bevismateriale udarbejdede politiet og anklagemyndigheden et anklageskrift og systematiserede de indsamlede oplysninger med henblik på videre behandling i retssystemet. Disse blev forelagt Rigsadvokaten.

Rigsadvokat Per Lindegaards vurdering af mulighederne for at nå en domfældelse harmonerede ikke med Ole Stig Andersens tolkning af § 108. Til brug for Rigsadvokatens vurdering lå en indstilling udarbejdet af politimesteren i Svendborg og Statsadvokaten for Fyn.³⁴⁰ Hvor Justitsministeriets notat ikke afviste, at ”aktive foranstaltninger” kunne være omfattet af § 108, var rigsadvokatens indstilling mere entydig. Rigsadvokaten antog, at der ville kunne føres bevis for, at Herløv Petersen havde samarbejdet med personer, der tilhørte KGB, og at samarbejdet havde været søgt hemmeligholdt. Lindegaard opsummerede den

337 PET; Merkulovs personsag: Udtalelse til Ritzau efter møde i Udenrigspolitisk Nævn, citeret i cifertelegram fra Quaade til ambassadøren i Moskva, 6. november 1981.

338 Ibid.

339 Udtalelse til DR, citeret i ibid.

340 JM, 1981-966-304: Politimesteren til Statsadvokaten for Fyn, sagsfremstilling.

type opgaver, som forfatteren havde påtaget sig efter at have ført samtaler med diverse føringsofficerer. Grundbetingelsen for at pålægge strafansvar efter § 108: Etablering af kontakt med fremmed efterretningsvæsen, var således til stede. Men, fortsatte rigsadvokaten,

”ikke enhver hemmelig fremskaffelse af eller videregivelse af oplysninger til fremmed efterretningsvæsen kan anses som strafbar efter denne bestemmelse.... Efter min opfattelse falder propagandavirksomhed til fordel for en fremmed stat eller til skade for en fremmed stat udenfor området af § 108, jfr. § 102, stk. 2, 4, modsætningsvis og tilblivelsen af straffelovens kapitel 12. Dette gælder, selvom den udføres efter opfordringer eller anvisninger, der gives af personer, der er tilknyttet et fremmed efterretningsvæsen, og selvom forbindelsen til den fremmede stat eller det fremmede efterretningsvæsen holdes hemmelig. Som følge heraf anser jeg ikke de under 2. beskrevne aktiviteter [”udfærdigelse af en pjece, der handlede om forskellige vestlige og amerikanske politikere og pressefolk (Cold Warriors), oversættelse og bearbejdning af en pjece om den engelske premierminister og det konservative parti i England (True Blues), underskriftindsamling vedrørende atomfri zone i Norden”] som strafbare.”³⁴¹

Rigsadvokaten anfører tillige, at hemmelig indsamling af oplysninger om persongrupper i Danmark med henblik på videregivelse til fremmed tjeneste nok var strafbar efter § 108, men næppe i det konkrete tilfælde med Herløv Petersen. De nævnte

”oplysninger kan imidlertid ikke antages at være sket i det øjemed at skade de pågældende persongrupper og ville ikke medføre nogen trussel imod dem. Den har heller ikke haft så konkret en karakter, at den kan bedømmes som hvervning af rekrutter til fremmed efterretningsvirksomhed eller forsøg herpå. Den må antages ses som en imødekommelse af et ønske om identificering af eventuelle sympatisører, der kunne nyttiggøres i propagandavirksomhed... Som følge heraf anser jeg heller ikke denne del for strafbar.”³⁴²

Derimod mente Per Lindegaard, at vildledningsoperationen mod den nordkoreanske ambassade udgjorde et tilstrækkeligt grundlag for tiltale efter § 108: ”Virksomheden består i viderebringelse af oplysninger af efterretningsmæssig karakter. Den har fundet sted på dansk område. At oplysningerne er urigtige

341 Ibid.: Rigsadvokaten til Justitsministeriet, 18. marts 1982.

342 Ibid.

kan ikke antages at bringe dem udenfor området af § 108.³⁴³ Hvad angik Arne Herløv Petersens forsøg på at søge job i ministerier og EU samt optagelse i hjemmevernet var det ifølge rigsadvokaten næppe heller muligt at bevise, at det var sket efter opfordring fra den fremmede tjeneste. Dog mente Lindegaard, at ”Det er imidlertid vanskeligt at se andet formål med disse initiativer end et ønske hos Arne Herløv Petersen om at skaffe sig adgang til oplysninger, der kunne være af efterretningsmæssig interesse. Det må antages, at det vil kunne sandsynliggøres i tilstrækkelig grad, at formålet hermed har været at skaffe sig adgang til oplysninger af efterretningsmæssig interesse med henblik på videregivelse til den sovjetrussiske efterretningstjeneste. Der er således i dette forhold grundlag for tiltalerejsning efter § 108.”³⁴⁴

Rigsadvokaten havde således ikke ændret holdning vedrørende strafbarheden af ”aktive foranstaltninger” i Danmark. Allerede i november 1981 havde rigsadvokaten forfattet en skrivelse til Ole Stig Andersen, hvori han fremførte de samme synspunkter og sluttede af med følgende bemærkning: ”forny et overvejelser har således ikke – heller ikke efter læsningen af [Justitsministeriets] betragtninger – ført mig til en holdning, der kommer din mere i møde”.³⁴⁵ Han gjorde i samme skrivelse opmærksom på, at han allerede i foråret 1981 havde orienteret Niels Madsen om sin principielle holdning til anvendelsen af § 108.

Tiltalefrafald

Justitsminister Ole Espersen, som havde påtalekompetencen i forhold, der mentes omfattet af § 108, befandt sig i foråret 1982 i en vanskelig situation. PET havde sandsynligvis med departementschef Niels Madsens accept anholdt Herløv Petersen den 3. november 1981. Ifølge Ole Espersens forklaring var anholdelsen foretaget i modstrid med justitsministerens instruks. Det bør i den forbindelse understreges, at justitsministeren er både politiets og anklagemyndighedens øverste chef. Dertil kom, at Justitsministeriets departementschef Niels Madsen ifølge Ole Espersens forklaring ikke havde orienteret ham om den forestående anholdelse. Endelig var der en grundlæggende juridisk uenighed med hensyn til tolkningen af § 108. Niels Madsen havde ikke blot set bort fra justitsministerens

343 Ibid.

344 Ibid.

345 JM 1981-966-304; Lindegaard til Ole Stig Andersen, 20. november 1981.

begrundelser, men havde tilsyneladende også udeladt fra sine betragtninger det notat om § 108, som han havde modtaget fra rigsadvokat Per Lindegaard i foråret 1981. Rigsadvokaten gentog sine forbehold over for ministeriet og PET både i november 1981 og igen i den endelige indstilling af 18. marts 1982. Dertil kom, at sagen var blevet et politisk og troværdighedsmæssigt problem for justitsministeren, ikke mindst fordi udenrigsminister Kjeld Olesen havde udtrykt sig i utvetydige vendinger om tyngden i beviserne imod Herløv Petersen. Ydermere var det vigtigt for Justitsministeriet at få ministerens tilkendegivelse af, at der ikke var grundlag for at kritisere politiets interesse for Herløv Petersen og de efterforskningsmæssige skridt i sagen.³⁴⁶ En ministeriel kritik af PET kunne under visse omstændigheder falde tilbage på ministeriet, idet Niels Madsen angiveligt havde godkendt anholdelsen af Herløv Petersen. Samtidig stod det klart, at en forsvarlig juridisk og politisk løsning måtte indebære en tilkendegivelse om, at Herløv Petersen havde opretholdt tætte forbindelser til KGB siden begyndelsen af 1970'erne. En frifindelse eller opgivelse af sagen ville være at betragte som en propagandasejr for KGB, der i fremtiden lettere ville kunne rekruttere nye emner til påvirkningsoperationer. Dertil kom, at ubådsaffæren i den svenske skærgård havde øget både regeringens og den offentlige opinions generelle skepsis over for Sovjetunionens hensigter. Koldkrigs klimaet havde således også betydning for sagens afgørelse.

Det var i denne situation, at en medarbejder i Justitsministeriet fremkom med et forslag til et tiltalefrafald, som Ole Espersen tiltrådte. Ministerens endelige beslutning om tiltalefrafald kan siges at være bemærkelsesværdig, idet forudsætningen herfor som nævnt er, at den sigtede anses for skyldig i den sigtelse, som udgør grundlaget for tiltalefrafaldet. Der må derfor ikke herske tvivl om sigtedes skyld.³⁴⁷ Der findes imidlertid en særlig mulighed for at meddele tiltalefrafald over for en sigtet, som ikke mener sig skyldig. Til retsudvalget, der havde kaldt justitsministeren i samråd den 22. april 1982, fremsendte ministeriet en kopi af Mogens Koktvedgaard og Hans Gammeltoft-Hansens *Lærebog i strafferechtspleje*. Det var med henvisning til følgende passus, at ministeriet begrundede beslutningen om at meddele Herløv Petersen tiltalefrafald:

346 Det sidste punkt støttes af Ole Espersens redegørelse for Kommissionen. Jf. Kommissionens arkiv: Notat godkendt og underskrevet af Ole Espersen den 9. januar 2007.

347 Jf. Eva Schmidt, Jørgen Jochimsen, Michael Kistrup & Jakob Lund Poulsen, *Straffeprocessen* (Forlaget Thomson: Gad Jura, 2008), 4.5.4.

”Et særligt problem – af mere principiel end praktisk betydning – kan knytte sig til tiltalefrafaldet. I lighed med domfældelse indebærer tiltalefrafald, at den pågældende *anses for skyldig* i de påsigtede forhold. Da tiltalefrafaldet ikke kræver noget egentlig samtykke fra den sigtede, kunne det forekomme, at personer, der anser sig for ikke-skyldige, og ønsker dette godtgjort gennem en frifindelse, påtvinges tiltalefrafaldet med den deri liggende skyldformodning. Problemet er dog som nævnt ikke særlig praktisk. Ved tiltalefrafald med vilkår efter § 723 a kræves sigtedes tilståelse; og også i andre tilfælde ville man næppe give frafald uden den sigtedes tilståelse eller i hvert fald hans indforståelse med denne afgørelsesmåde. Situationen kunne imidlertid tænkes at opstå, og under en mere principiel synsvinkel burde der nok indføres hjemmel for, at den sigtede i givet fald kan begære sagen indbragt for domstolene”³⁴⁸

Tiltalefrafald var en løsning, som tilgodeså de hensyn, som ministeren måtte tage, både af juridisk og politisk karakter. Herløv Petersen-sagen endte således med en højst usædvanlig, men ikke uhjemlet afgørelse den 17. april 1982, der blev godkendt med Ole Espersens ministersignatur. Justitsministerens redegørelse argumenterer således:

”Selvom det må forudsættes, at Arne Herløv Petersen har udvist forhold, som i princippet falder ind under beskrivelsen i straffelovens § 108, har Justitsministeriet efter en samlet vurdering af alt foreliggende ikke fundet, at danske interesser er skadet i en sådan grad, at der er fuld tilstrækkelig anledning til at rejse tiltale”³⁴⁹

Ministerens redegørelse viser, at man på den ene side lagde vægt på de af Herløv Petersen foretagne aktiviteter, som efter ministeriets opfattelse i princippet var omfattet af § 108, og at man på den anden side tog tungtvejende hensyn til ytringsfriheden:

”Hovedsynspunktet må her være, at det i et frit samfund som det danske, hvor alle ytringer er tilladt med ganske få begrænsninger som følge af særlige lovbestemmelser, normalt vil være overladt til den enkelte borger at vurdere lødigheden af – og den reelle baggrund for – de synspunkter, der fremføres”³⁵⁰.

348 Mogens Koktvedgaard & Hans Gammeltoft-Hansen, *Lærebog i strafferetspleje* (Juristforbundet, 1978), s. 101-102.

349 PET, operationssag: ”Orientering fra Justitsministeriet”, 17. april 1982.

350 Ibid.

På et møde i Regeringens Sikkerhedsudvalg den 16. april 1982 drøftede og vedtog man oplægget til tiltalefrafald fra Justitsministeriet, som blev offentliggjort i form af pressemeddelelse dagen efter. Der er imidlertid intet nedfældet i det officielle mødereferat om dette punkt på dagsordenen. Det er vanskeligt at vurdere årsagen til denne udeladelse. Det er ikke utænkeligt, at de øvrige ministre ikke ønskede at blive draget til ansvar for justitsministerens beslutning om tiltalefrafald, som de vidste ville blive mødt med kritik. Ved at udelade omtale heraf var det muligt for de øvrige ministre at lægge en vis afstand til beslutningen, hvis dette blev nødvendigt. Omvendt risikerede justitsministeren og regeringens topembedsmænd, som ikke alle var enige i afgørelsen, at sidde alene med ansvaret, hvis beslutningen om tiltalefrafald udløste ministerstorm og pres på ministeriets embedsmænd. Formentlig af denne grund blev der i et den 4. maj 1982 udfærdiget referat af mødet i Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg den 15. april 1982 tilføjet en usædvanlig passus om, at ”den følgende dag fredag den 16. april afholdt Regeringens Sikkerhedsudvalg et møde om sagen, hvor man gennemgik justitsministeriets udkast til orientering i anledning af beslutningen om tiltalefrafald over for Herløv Petersen. Mødet afholdtes i Statsministeriet, og samtlige medlemmer af regeringens sikkerhedsudvalg var til stede”.³⁵¹ Embedsmandsudvalget placerede dermed et medansvar for den trufne beslutning om tiltalefrafald hos regeringens statsminister (Anker Jørgensen), udenrigsminister (Kjeld Olesen) samt forsvarsminister (Poul Søgaard). Hvad der foregik på mødet i Regeringens Sikkerhedsudvalg den 16. april 1982, har Anker Jørgensen noteret sin opfattelse af i et upubliceret dagbogsnotat:

”Kl. 17.00 møde med Ole Espersen, Kjeld Olesen, Poul Søgaard. For anden gang drøftede vi, sammen med 6-7 embedsmænd, om der skulle køres en større retssag mod Arne Herløv Petersen. Ole havde udarbejdet en lang orientering til pressen, der redegør for sagen og dens baggrund, og hvorfor vi trods alt ikke vil rejse sag. Rigsadvokat Per Lindegaards papir i sagen er godt for denne afgørelse. Det viser, at A.H.P. tydeligt har arbejdet for Sovjet – og derfor har bevæget sig indenfor § 108 – men hvad han rent faktisk har gjort, er ikke, eller næppe, strafbart. Han har fremskaffet oplysninger om venstregrupperne, lavede rapporter om maoistgrupper, udleveret lister over ungdomsgrupper på venstrefløjen, skrevet om venstrefløjens udvikling, lavet liste over progressive journalister og forfattere. Han har også samlet underskrifter om Norden som atomfri zone og fået annoncen betalt af den russiske ambassade. Det er bedrageri – politisk – over for underskriverne, men ikke strafbart. Han har også skrevet dagbladsindlæg, pjece om ”koldkrigerne”

351 ESU: Referat af møde 15. april 1982.

– og en om Margaret Thatcher skal være særlig slem (hun er i øvrigt meget vred over den), men ligger altså indenfor de meget, meget vide rammer vi har her i landet for ytringsfrihed. (Godt vi har de vide rammer!). A.H.P. har også søgt stilling som EF tolk, fordi ”det g’r adgang til fortrolige dokumenter’, men da det ikke er sket på opfordring af en fremmed magt, ligger det udenfor. Han har også søgt optagelse i hjemmeværnet. – Kun på et punkt kan han efter Rigsadvokatens vurdering dømmes. Han har plantet oplysninger i Nordkoreas ambassade, som han har fået fra Sovjet, og sagt, at han havde oplysningerne fra USA. Det var oplysninger, som skulle stille Kina i et dårligt lys – som en aggressiv magt. Lindegaard siger, at dette at vildlede Nordkoreas ambassade med oplysninger af efterretningsmæssig karakter må antages at være grundlag for tiltale. Men i øvrigt siger han: Grundbetingelsen – § 108 – er til stede – men ikke enhver hemmelig aktivitet eller enhver hemmelig fremskaffelse af oplysninger til fremmed tjeneste er strafbar. – Kjeld O. var nok lidt betænkelig ved ikke at rejse sag. Poul Søgaard havde efterhånden helt indstillet sig på at følge Ole. Vi var derfor alle 4 nu enige. Jeg er af den opfattelse, at Lindegaards vurdering gør det forsvarligt ikke at rejse sag, men jeg gjorde indvendinger mod nogle formuleringer i den lange redegørelse til offentligheden. Der stod

(her følger 3 blanke linjer)

Der foreslog jeg omredigeret, så

(her følger 3 blanke linjer)

Det var tydeligt, at embedsmændene nok alle var mere eller mindre uenige med os”.³⁵²

Dagbogsbladet bekræfter således, at det lykkedes Ole Espersen med henvisning til Rigsadvokatens vurdering at overbevise de øvrige ministre. Selv Kjeld Olesen, der havde markeret sig i pressen, måtte acceptere afgørelsen. For PET var tiltalefrafaldet ikke nogen dårlig udgang på sagen. Som anført af politiassessor Arne Stevns var det lige så vigtigt, at sagen fik en presseeksponering og en vinkel på historien, der ville skade sovjetiske interesser og handlemuligheder i fremtiden, som at Arne Herløv Petersen blev straffet. Med justitsministerens afgørelse blev begge mål indfriet, selv om tiltalefrafald næppe var så streng en straf, som PET havde håbet på. Den britiske efterretningsekspert Chapman Pincher er inde på et lignende ræsonnement i bogen om *The Secret Offensive*: ”I foråret 1982 beslut-

³⁵² ABA, Anker Jørgensens privatarkiv: Anker Jørgensens dagbog, 16. april 1982, maskinskrevne ark, upubliceret (juli 1981-juli 1982).

tede det danske Justitsministerium at undlade at retsforfølge Petersen med den begrundelse, at danske interesser ikke i tilstrækkeligt omfang var blevet skadet, men det gjorde offentligheden bekendt med hovedanklagerne og beviserne mod Petersen.... Den danske regerings aktion er et eksempel til efterfølgelse for andre vestlige regeringer, som er utilbøjelige til at involvere sig i retssager og, som tidligere har ladet en sådan undergravende opførsel gå ustraffet hen”.³⁵³

353 Chapman Pincher, *The Secret Offensive*, s. 101.

7. KONKLUSION

Den danske forfatter Arne Herløv Petersen havde i perioden 1972-1981 kontakt til sovjetiske diplomater, der alle var KGB-officerer. PET indsamlede et omfattende materiale, der viste såvel hyppigheden som indholdet af Herløv Petersens samtaler med KGB. Hvorvidt Herløv Petersen var klar over de sovjetiske diplomaters virkelige status, er usikkert, idet han intetsteds i aflytningsmaterialet omtaler dem som KGB-officerer. PET havde en formodning om, at forfatteren måtte være vidende herom. Møderne med KGB-officererne skete således under ”konspirative former”.

Et centralt punkt i PET’s materiale vedrører ”aktive foranstaltninger”, det vil sige KGB’s forsøg på via forfattere og intellektuelle i Vesten at påvirke den offentlige debat til fordel for Sovjetunionens udenrigs- og sikkerhedspolitiske mål. Materialet godtgør, at KGB overdrog Herløv Petersen tekstforlæg og andre skrifter, der var udarbejdet i Centret i Moskva, og at disse indgik i forfatterens to pamfletter *True Blues* og *Kolde Krigere/Cold Warriors*. To af de nævnte forhold i PET’s materiale: at Herløv Petersen skulle have modtaget 7.000 kr., samt at han skulle have vildledt den nordkoreanske ambassade, synes ikke tilstrækkeligt dokumenteret. Justitsministerens redegørelse af 17. april 1982 nævnte efterfølgende blot, at Herløv Petersen havde fået ”tilsagn” om penge, men accepterede PET’s antagelse om, at en vildledningsmanøvre havde fundet sted over for den nordkoreanske ambassade. Det er dokumenteret, at Herløv Petersen modtog anseelige mængder af spiritus og cigaretter.

Det fremgår af interne notater, afhøringsrapporter og skrivelser til Rigsadvokaten, at både PET’s ledelse og de involverede medarbejdere udtrykte en opfattelse af, at Herløv Petersen var ”agent for KGB” eller ”påvirkningsagent”. Gordijevskij-materialet, som er den væsentligste kilde til forståelse af KGB’s agentbegreber, nævner dog kun forfatteren som en ”fortrolig kontakt”. Fortrolige kontakter indgik i KGB’s ”agent-indeks”, men primært af statistiske årsager. Den korrekte betegnelse for Herløv Petersens angivelige virke var ifølge KGB’s hemmelige leksikon, som afhopperen Mitrokhin udsmyggede, en ”fortrolig påvirkningskontakt”.

Det hører dog med til det samlede billede, at PET's ledelse i interne notater påpegede, at Herløv Petersen "var en ualmindelig 'dårlig' agent", idet han talte over sig. Over for venner og bekendte omtalte Herløv Petersen ofte sit tætte forhold til ambassaden. Omvendt viser Gordijevskij-materialet, at den til tider slet skjulte måde at holde kontakt til ambassaden på kan have været en del af en "overbevisende dæk-historie", som KGB havde udarbejdet, idet den sovjetiske tjeneste frygtede, at vestlige tjenester var kommet under vejr med, hvad der foregik.

Embedsmænd og ministre var indbyrdes uenige om, hvorvidt "aktive foranstaltninger" var omfattet af straffelovens § 108. PET's chef Ole Stig Andersen forsvarede anvendeligheden af den milde spionageparagraf, og Justitsministeriets notat af 8. september 1981, som var blevet til på departementschef Niels Madsens foranledning, nåede det samme resultat, om end med forbehold. Rigsadvokat Per Lindegaard og justitsminister Ole Espersen var skeptiske, og sidstnævnte har for Kommissionen forklaret, at han gav ordre om, at Herløv Petersen ikke måtte anholdes. Justitsministerens holdning, der betonedede, at ytringsfriheden gav vide rammer for, hvad man måtte foretage sig, afspejlede også statsminister Anker Jørgensens synspunkt. Arne Herløv Petersen blev anholdt den 3. november 1981.

PET beklagede hændelsesforløbet over for justitsministeren i et notat af 11. maj 1982, der anførte to hovedårsager til anholdelsen: 1) PET havde fundet nye oplysninger om en "kode", 2) Pressen var kommet på sporet af Merkulovs udvisning, hvorfor politiet måtte skride til anholdelse og ransage forfatterens hjem, inden vægtige beviser forsvandt. Nærværende analyse har sandsynliggjort, at "koden" var en gammel oplysning, som ikke var central for den samlede bevisførelse. Desuden var PET, eller en samarbejdende udenlandsk tjeneste, muligvis selv kilde til den oplysning i pressen, som angiveligt forårsagede, at politiet var nødt til at skride til anholdelse af Herløv Petersen. Det har ikke været muligt for Kommissionen at fastslå, hvem i PET's ledelse, der har forfattet det pågældende notat.

PET's ageren i denne sag var også bestemt af hensynet til en igangværende kontraetterretningsoperation, som udførtes i samarbejde med en anden vesteuropæisk tjeneste. Operationen måtte indstilles på grund af statsministerens ordre om, at Merkulovs udvisning skulle hemmeligholdes, men kunne genoptages fra det øjeblik Herløv Petersen blev anholdt. Operationen havde til hensigt at skabe opmærksomhed i medierne omkring udvisningen af Merkulov og Herløv Petersens anholdelse. PET og den udenlandske tjeneste samarbejdede omkring udviklingen af tekstforlæg, som journalistkontakter kunne skrive deres artikler på baggrund af. I månederne efter Herløv Petersens anholdelse blev Merkulov/Herløv Petersen en tophistorie i dansk presse, men fik også en betydelig inter-

national dækning, hvad PET og samarbejdende udenlandske tjenester havde en vis indflydelse på. Således blev pamfletterne *True Blues* og *Cold Warriors* omtalt over den ganske verden. Ikke som et skarpt journalistisk portræt af Vestens vederstyggeligheder, sådan som KGB angiveligt havde håbet på, men derimod som et eksempel på Sovjetunionens forsøg på at påvirke opinionen i det demokratiske Vesten.

8. RETLIG VURDERING VEDRØRENDE PET OG JUSTITSMINISTERIETS ROLLE I HERLØV PETERSEN-SAGEN:

Kommissionen finder på baggrund af den historiske rekonstruktion af Herløv Petersen-sagen at kunne udtale følgende:

Statsminister Anker Jørgensen havde ifølge eget dagbogsnotat af 17. oktober 1981 resolveret, at KGB-officeren Merkulov skulle udvises. Endvidere var det ifølge notatet af 11. maj 1982 statsministerens opfattelse, at der ikke måtte foretages yderligere over for Arne Herløv Petersen. Ole Espersen har forklaret, at han i egenskab af justitsminister havde afgivet en ordre om, at Herløv Petersen ikke måtte anholdes. PET's syn på sagen var derimod, at Arne Herløv Petersen burde anholdes og retsforfølges, hvilket også synes at have været departementschef Niels Madsens opfattelse (jf. Niels Schmidts vidneforklaring). Rigsadvokat Per Lindegaard havde derimod en række forbehold, som han både i foråret 1981 (inden anholdelsen) og den 20. november 1981 meddelte Niels Madsen, særligt i spørgsmålet om, hvorvidt "active measures" (spredning af sovjetisk propaganda) var omfattet af den "milde" spionageparagraf, straffelovens § 108. Denne retsopfattelse blev gentaget i Rigsadvokatens endelige indstilling af 18. marts 1982.

Anholdelsen af Arne Herløv Petersen den 3. november 1981 skete mod regeringens ønske, og fhv. justitsminister Ole Espersen har til Kommissionen oplyst, at han ikke blev informeret forud for anholdelsen. Der bestod mulighed for at kontakte justitsministeren i sagen, idet Ole Espersen før anholdelsen opholdt sig på Christiansborg, ligesom han var til rådighed telefonisk for departementet. Det må på baggrund af Ole Espersens forklaring for Kommissionen, der er understøttet bl.a. af Ole Espersens noteringer i sin kalender for perioden, lægges til grund, at der ikke blev rettet henvendelse til ministeren.

Poul Lundbæk Andersen, der på anholdelsestidspunktet var afdelingschef i Justitsministeriet, har forklaret, at Niels Madsen havde den opfattelse, at han af justitsminister Ole Espersen havde fået grønt lys til en ransagning, og at anholdelse i

den forbindelse var en mulighed. Forelagt denne forklaring har Ole Espersen afvist, at han har godkendt en ransagning af Herløv Petersens bopæl forud for anholdelsen. Ole Espersen fortalte derfor departementschefen, at anholdelsen var i strid med hans tidligere tilkendegivelser. Ole Espersen har i det hele fastholdt sin tidligere afgivne vidneforklaring.

Det kan lægges til grund, at PET umiddelbart inden anholdelsen kontaktede Justitsministeriet med henblik på at opnå godkendelse af anholdelsen af Arne Herløv Petersen. Det er sandsynligt, at en sådan godkendelse blev meddelt PET af departementschefen. Det er usikkert, om det var PET's chef eller en anden i PET's ledelse, der i den konkrete sag foretog henvendelsen til ministeriet. Kommissionen finder det overvejende sandsynligt, at henvendelsen til ministeriet var godkendt af PET's chef Ole Stig Andersen, hvilket heller ikke afvises af Ole Stig Andersen (jf. hans høringssvar).

Der kan imidlertid rejses tvivl om grundlaget for PET's anmodning til Justitsministeriet i timerne inden anholdelsen den 3. november 1981. Ole Espersen udbad sig efter anholdelsen en skriftlig forklaring fra PET om hændelsesforløbet og grundlaget for PET's beslutning om at skride til anholdelse af Arne Herløv Petersen. Ministeren modtog en sådan redegørelse fra PET (dateret 11. maj 1982) gennem departementschef Niels Madsen. PET's redegørelse viser, at de nye oplysninger, hvormed PET begrundede anmodningen om tilladelse til anholdelse af Arne Herløv Petersen med, stammede fra august 1981. Disse oplysninger kunne derfor ikke på anholdelsestidspunktet den 3. november 1981 anses for nye i forhold til det grundlag, hvorpå Ole Espersen havde truffet sin beslutning. Hvorvidt PET har svævet i en vildfarelse med hensyn til, om oplysningerne var nye og dermed bibragt Niels Madsen samme opfattelse, eller hvorvidt PET over for departementschefen ikke har oplyst, at der var tale om nye oplysninger, men blot anmodet om tilladelse til at anholde Arne Herløv Petersen, kan være vanskeligt at afgøre. Den manglende afklaring af dette punkt skyldes dels de centrale vidners begrænsede erindring om sagen, dels at ingen i PET's daværende ledelse over for Kommissionen vil vedkende sig at have skrevet eller i øvrigt har nogen erindring om PET's redegørelse til ministeren af 11. maj 1982. Det er Kommissionens opfattelse, at en sådan redegørelse ikke kan være fremsendt til departementschefen uden PET-chef Ole Stig Andersens vidende og accept.

Kommissionen bemærker, at PET's chef havde direkte referat til Justitsministeriet med den konsekvens, at PET's chef normalt kunne henvende sig direkte til Justitsministeriets departementschef uden at inddrage Rigspolitechefen. Det direkte referat indebar imidlertid ikke, at PET's chef kunne henvende sig direkte til ministeren. Det kan derfor alene antages, at PET skulle forelægge sagen vedrørende Arne Herløv Petersen for Justitsministeriet som sådant med henblik på ministerens godkendelse af anholdelsen.

Det har været vanskeligt for Kommissionen at fastslå det nøjagtige hændelsesforløb. Uanset hvilket hændelsesforløb der lægges til grund, finder Kommissionen dog anledning til at understrege, at det har været departementets opgave at påse, at ministeren blev underrettet behørigt om de sager, som PET forelagde for departementet. Dette gælder ikke mindst denne sag, hvor ministeren havde en anden opfattelse end PET.

Kommissionens formand, Leif Aamand, samt kommissionsmedlem Ditlev Tamm tilføjer følgende til ovenstående vurdering:

Vi finder ikke at kunne se bort fra oplysningerne om, at Niels Madsen selv var af den opfattelse, at han ved sin godkendelse af anholdelsen ikke handlede imod en ordre fra justitsministeren. Vi kan derfor heller ikke afvise, at sagen fik et andet forløb end det, Ole Espersen har anført som sit ønske, på grund af en misforståelse.

9. BILAG

Orientering fra
JUSTITSMINISTERIET

Den 17. april 1982

Arne Herløv Petersen-sagen.

- 1) Justitsministeriet har foretaget en gennemgang af resultaterne af den hidtidige efterforskning i en konkret straffesag, hvor forfatteren Arne Herløv Petersen har været sigtet efter straffelovens § 108 for ulovlig forbindelse med fremmed efterretningsvæsen. Det kan i denne forbindelse nævnes, at det kræver justitsministeriets beslutning at rejse tiltale i sager om overtrædelse af straffelovens kapitel 12 (forbrydelser mod statens selvstændighed og sikkerhed).

Justitsministeriet har efter en samlet vurdering af de nu foreliggende oplysninger i sagen fundet det forsvarligt at undlade at efterforske sagen videre, således at der ikke rejses tiltale mod den pågældende.

Justitsministeriet finder det af væsentlig almen interesse kort at redegøre for nogle forhold omkring fremmede efterretningstjenesters generelle virksomhed i Danmark samt for nogle hovedpunkter i den konkrete straffesag.

- 2) Visse fremmede efterretningstjenester udfolder både i Danmark og i andre nationer en betydelig aktivitet for i det skjulte at påvirke den offentlige debat og dermed meningsdannelsen i en retning, som tjener de pågældende udenrigs- og sikkerhedspolitiske område. Det er kendetegnende for denne udefra dirigerede meningspåvirkning, at den egentlige kilde til de synspunkter, som bringes frem i debatten, søges holdt skjult, sikkert ud fra en formodning om, at en afsløring heraf vil indebære en betydelig svækkelse af argumentationens muligheder for at overbevise bredere kredse i den danske offentlighed. Der gøres ved denne form for meningspåvirkning brug af en række virkemidler,

f.eks. påvirkning ved forskellige metoder af pressemedarbejdere eller andre meningsdannende personer, udnyttelse eller ligefrem etablering af tilsyneladende tværpolitiske eller upolitiske kampagner og initiativer, skjulte økonomiske tilskud og udspredding af usandfærdige oplysninger, som har et autentisk præg ("disinformation"). Ofte forekommer en kombination af disse metoder. Danske efterretningstjenester er bekendt med, at disse former for meningspåvirkning spiller en meget væsentlig rolle som led i adskillige fremmede efterretningstjenesters virksomhed, og at de ressourcer, som de pågældende lande har sat ind på denne form for virksomhed, i de senere år tilsyneladende har været voksende.

- 3) Den egentlige efterforskning i den omtalte straffesag begyndte år tilbage, da politiet blev opmærksom på nogle påfaldende forhold i forbindelse med herværende sovjetiske diplomaters kontakt med den danske statsborger Arne Herløv Petersen. Det har herunder været bemærkelsesværdigt, at der fra de fremmede diplomaters side blev udfoldet betydelige bestræbelser for at hemmeligholde kontakten med danskeren, bl.a. for at hindre observationer af møder samt at imødegå eventuel aflytning. Således kan nævnes, at det bl.a. blev tilkendegivet danskeren, at telefonopkald til Sovjet-ambassaden ikke burde finde sted, og at forbindelsen i det hele taget skulle holdes skjult. På et tidspunkt blev der endvidere fastlagt en særlig procedure for aftale af møder.

Forbindelsen blev varetaget af tre sovjetiske diplomater efter hinanden. De kunne alle med en høj grad af sikkerhed identificeres som tjenstgørende for den sovjetiske efterretningstjeneste KGB.

En forbindelse af denne art måtte helt naturligt påkalde sig dansk politimæssig interesse ud fra en nærliggende antagelse om, at der kunne være tale om aktiviteter stridende mod dansk straffelovgivning. Der har derfor af politiet været foretaget en efterforskning, hvorunder der er opnået retskendelse for bl.a. telefonaflytning og ransagning på sigtedes bopæl. Ransagningen fandt sted i november 1981, og sigtedes dagbøger, som indeholder en række optegnelser af betydning for sagen, blev taget i forvaring.

Den foretagne efterforskning har givet et overblik over den nærmere karakter af forbindelsen. Det må således efter det fremkomne materiale lægges til grund, at de sovjetiske efterretningsofficerer i et antal tilfælde har benyttet – eller forsøgt at benytte – Arne Herløv Petersen

som mellemed til meningspåvirkning af den danske offentlighed, bl.a. som forfatter af artikler, læserbreve samt publikationer af forskellig art. Som et enkeltstående, men markant, eksempel kan nævnes et tilsagn fra den sovjetiske ambassade i sommeren 1981 om økonomisk bidrag til dækning af udgifterne ved nogle annoncer, hvori et antal danske kunstnere gav udtryk for støtte til et initiativ for atomfri zone i Norden. Underskriftindsamlingen var arrangeret af Arne Herløv Petersen, som ved flere lejligheder i telefonsamtaler gav udtryk for, at den sovjetiske ambassade var impliceret i sagen, ligesom ambassaden flere gange blev underrettet om sagens forløb.

Efterforskningen har endvidere vist, at den sigtede danske forfatter bl.a.

- har videregivet nogle fra Sovjet hidrørende dokumenter med påstande af udenrigspolitisk karakter til Nordkoreas ambassade på den sovjetiske ambassades foranledning, men med usandfærdig kildeangivelse, idet dokumenterne blev hævdet at hidrøre fra en amerikansk journalist; alt tilsyneladende med det formål at bidrage til spændingen mellem Nordkorea og Kina,
- ved flere lejligheder til den sovjetiske ambassade har leveret oplysninger om forholdene på den danske venstrefløj, og om såkaldt progressive journalister, som dog ikke måtte være DKP-medlemmer.

Arne Herløv Petersen har i tidens løb fra ambassaden modtaget betydelige mængder spiritus, cigaretter og andre gaver, herunder også gratis rejser til Sovjetunionen. Hertil kommer kontante beløb, som dog må antages i hvert fald i en vis udstrækning at have været bestemt til dækning af positive udgifter. Dette gælder således trykningen af en på ambassadens initiativ udgivet pamflet mod den engelske premierminister Margaret Thatcher, indeholdende en fra ambassaden leveret tekst. Arne Herløv Petersen har fra ambassaden fået tilkendegivelser om, at han skulle undlade at indmelde sig i Danmarks kommunistiske Parti, idet ambassaden i modsat fald ville afbryde forbindelsen med ham. Arne Herløv Petersen har ved flere lejligheder givet udtryk for, at han og hans familie havde fået tilsagn fra ambassaden om evakuering til Sovjetunionen i tilfælde af truende krig.

- 4) Den danske straffelovs § 108 hjemler straf for den, der, uden at forholdet falder ind under § 107 om spionage mod danske interesser, ”i øvrigt

foretager noget, hvorved fremmed efterretningsvæsen sættes i stand til eller hjælpes til umiddelbart eller middelbart at virke indenfor den danske stats område.”

Specielt med hensyn til den propagandaformidlende virksomhed, som udgør en del af sigtedes aktiviteter i den foreliggende sag, må det forventes, at domstolene vil anlægge en helt konkret vurdering fra tilfælde til tilfælde, således at der navnlig lægges vægt på, om virksomheden efter en samlet bedømmelse – herunder samarbejdsformer, vederlæggelse, graden af afhængighed mellem parterne – klart har været drevet med det overordnede sigte at sætte den fremmede efterretningstjeneste i stand til at forfølge sine formål, således at bistanden tydeligt adskiller sig fra, hvad der blot med nogen rimelighed kan betegnes som normal virksomhed som journalist eller forfatter her i landet.

Det er samtidig indlysende, at Justitsministeriet ved vurderingen af tiltalespørgsmålet i disse sager vil benytte sin beføjelse til tiltalerejsning med den yderste varsomhed, dels af hensyn til ytringsfriheden, dels fordi andre virkemidler ofte vil kunne være tilstrækkelige.

Hovedsynspunktet må her være, at det i et frit samfund som det danske, hvor alle ytringer er tilladt med ganske få begrænsninger som følge af særlige lovbestemmelser, normalt vil være overladt til den enkelte borger at vurdere lødigheden af – og den reelle baggrund for – de synspunkter, som føres frem i den offentlige debat. Det er den enkelte samfundsborgers egen dømmekraft og kritiske sans, som her sættes på prøve, og anderledes kan forholdene ikke være i et demokrati, hvis fundament er en fri meningsdannelse. Men dette udelukker ikke, at det kan være på sin plads undertiden at reagere mod særligt grove tilfælde af udefra styret påvirkning af den offentlige debat. En sådan indgriben kan – foruden ved strafferetlige reaktioner overfor enkeltpersoners forbindelse med fremmed efterretningsvæsen – ske ved diplomatiske forholdsregler, ved information til befolkningen omkring de pågældende forhold eller ved en kombination af disse virkemidler.

- 5) Selvom det må forudsættes, at Arne Herløv Petersen har udvist forhold, som i princippet falder ind under beskrivelsen i straffelovens § 108, har Justitsministeriet efter en samlet vurdering af alt foreliggende ikke fundet, at danske interesser er skadet i en sådan grad, at der er fuld tilstrækkelig anledning til at rejse tiltale. Justitsministeriet har i denne forbindelse udover de generelle hensyn, som er omtalt foran, lagt vægt

på blandt andet den pågældendes personlige forhold og på, at de sovjetiske diplomater, som må betragtes som sagens hovedpersoner, allerede har forladt Danmark, for den enes vedkommende blandt andet som direkte følge af den aktuelle sag.

Justitsministeriet vil endelig tilføje, at politiet har været ikke blot berettiget, men forpligtet til at foretage en nærmere efterforskning af den forbindelse, som blev konstateret mellem Arne Herløv Petersen og de sovjetiske diplomater. En præcis kortlægning af de aktiviteter, som udfoldes, er naturligvis af afgørende betydning for anklagemyndighedens, herunder Justitsministeriets ofte vanskelige vurderinger af tiltalespørgsmålet i sager af denne art. Det er derfor en selvfølge, at den konkrete afgørelse ikke vil betyde nogen indskrænkning af politiets muligheder for at foretage efterforskning indenfor retsplejelovens rammer under sædvanligt ansvar overfor domstolene og Justitsministeriet.

JUSTITSMINISTERIET, den 17. april 1982

Ole Espersen

10. PET'S OVERVÅGNING AF JØRGEN DRAGSDAHL

Jørgen Dragsdahl var en af 1980'ernes fremtrædende sikkerhedspolitiske debattører. Han iværksatte politiske diskussioner, som var en vigtig inspiration for flere oppositionspolitikere. Tidligere formand for SF Gert Petersen anfører i sine erindringer, at Dragsdahl var den direkte årsag til en forespørgselsdebat om dobbeltbeslutningen i 1979.³⁵⁴ I den såkaldte "fodnoteperiode" (1982/83-1988) forsynede Dragsdahl angiveligt det alternative sikkerhedspolitiske flertal i Folketinget med argumenter og strategiske anvisninger.³⁵⁵ Det kan på denne baggrund næppe undre, at journalister og forskere efter den kolde krigs afslutning har interesseret sig for Oleg Gordijevskijs oplysninger om, at Dragsdahl samarbejdede med KGB-residenturet i København. Var Dragsdahl KGB-agent? Udøvede Sovjetunionen herigennem indflydelse på det alternative sikkerhedspolitiske flertals politik og strategi i 1980'erne? Sådan lyder to forbundne spørgsmål, der er blevet diskuteret i avisernes debatindlæg om Dragsdahls mulige forbindelser til KGB.

Markant står Ekstra Bladets artikelserie fra 1992 om danske KGB-agenter. Med udgangspunkt i oplysninger, der hidrørte fra Gordijevskij, beskrev avisen i detaljer Dragsdahls tilknytning til den sovjetiske tjeneste.³⁵⁶ Ekstra Bladet tilbagekaldte senere beskyldningerne og betalte på grundlag af et indgået forlig

354 Gert Petersen, *Inden for systemet og udenfor* (Aschehoug, 1998), s. 283.

355 To sikkerhedspolitiske forskere har ligefrem betegnet Dragsdahl som "hjernen" bag fodnoteperiodens alternative flertal: "Jørgen Dragsdahl var således i 1979 hovedmanden bag modstanden mod NATOs dobbeltbeslutning og fortsatte op i 1980'erne bag kulissen med at forsyne det alternative flertals politikere som Anker Jørgensen, Lasse Budtz, Kjeld Olesen og Gert Petersen med information, argumenter og formentlig også strategiske dessiner." Jf. Nikolaj Petersen og Ib Faurby, "Det ligner inkvisition", *Weekendavisen*, 19. januar 2007. For et overblik over Dragsdahls skribentvirksomhed se Jørgen Dragsdahl, *Gensyn med den Kolde Krig* (Eirene, 1992).

356 Ekstra Bladets artikelserie om "KGB i Danmark" påbegyndtes 2. januar 1992 og afsluttedes 9. maj 1993.

erstatning til Dragsdahl, der havde sagsøgt avisen. I januar 2007 opstod der på ny polemik, da professor Bent Jensen offentliggjorde en artikel i *Jyllands-Posten*, hvis grundsynspunkt var, at ”Dragsdahl ifølge PET og KGB var KGB-agent”.³⁵⁷ Dertil kom udtalelser til avisen samme dag, hvor Bent Jensen citeredes for følgende udsagn: ”arkiverne har vist, at Dragsdahl var KGB-agent”.³⁵⁸ I de følgende dage og uger bragte alle større danske aviser indlæg for og imod denne udlægning. PET iværksatte samtidig en undersøgelse med henblik på at vurdere, hvorvidt Bent Jensen, der havde offentliggjort en passus fra et PET-referat fra 1986, havde overtrådt de af Statsministeriet fastsatte retningslinjer for anvendelse af materiale fra tjenestens arkiv.

Kommissionens undersøgelse er tilrettelagt således: I kapitel 11 analyseres Dragsdahls forbindelse til KGB, således som den er beskrevet i Gordijevskij-materialet. Kapitel 12 redegør for PET's overvågning af Dragsdahl i perioden 1983-1985. Endelig analyserer kapitel 13 Dragsdahls samtaler med PET, der foregik i 1985-86, ligesom det søges klarlagt, hvorfor der i sidste ende ikke blev rejst tiltale.

Sidstnævnte forhold er relevant, idet Gordijevskij-materialet beskriver Dragsdahl som en ”agent”. Til sammenligning havde forfatteren Arne Herløv Petersen, der blev anholdt og sigtet i 1981, angiveligt en lavere status i KGB's hierarki, nemlig som ”fortrolig kontakt”. Hvordan forklarer man denne tilsyneladende forskel i den retlige vurdering, dvs. at man vælger at anholde en formodet fortrolig kontakt, men undlader at foretage sig yderligere over for en formodet KGB-agent? Den følgende gennemgang af det relevante kildemateriale vil vise, at forklaringen var den enkle, at PET's ledelse efter længere tids efterforskning af Dragsdahls forbindelser til KGB vurderede, at der ikke kunne føres bevis for noget strafbart forhold.

Journalist og sikkerhedspolitisk debattør på venstrefløj

Dragsdahl var i perioden 1969-1977 freelance-medarbejder ved Politisk Revy, Information, Danmarks Radio, Højskolebladet, Ekstra Bladet, Aktuelt og Politiken. I perioden 1977-1995 arbejdede han som udenrigs- og sikkerhedspolitisk medarbejder ved Information. I tre perioder (1976-77, 1980-81 og 1986) var han

³⁵⁷ Bent Jensen, ”De kaldte ham nr. 1”, *Morgenavisen Jyllands-Posten*, 14. januar 2007.

³⁵⁸ ”John Hansen, Jette Elbæk Maressa og Sanne Gram, ”Forsker anklager journalist for KGB-samarbejde”, *Morgenavisen Jyllands-Posten*, 14. januar 2007.

udstationeret som Informations korrespondent i USA. Ydermere lavede Dragsdahl i perioden 1978-1991 adskillige reportager fra Sovjetunionen. Han var tillige medlem af Det Sikkerheds- og Nedrustningspolitiske Udvalg (SNU) 1981-83.³⁵⁹

Det fremgår af et PET-notat fra 1985, at ”D[ragsdahl] er kendt af PET fra 1968, hvor han var tilknyttet partiet VS”.³⁶⁰ Som dokumenteret i delberetningen om de politiske partier (VS) var Dragsdahl i 60’erne i kontakt med amerikanske bevægelser, der var i opposition til det ”imperialistiske” USA. Dragsdahl fattede i denne periode interesse for den militante bevægelse Black Panther Party (BPP) og arbejdede i en tre måneders periode i 1969 i BPP’s hovedkvarter i Californien. Dragsdahls virke i BPP var den væsentligste årsag til, at PET begyndte at interessere sig for ham. Der tilflød således PET oplysninger om, at Dragsdahl havde accepteret en indbydelse fra Panterpartiet. Tjenesten havde mistanke om, at Dragsdahl skulle deltage i kurser og trænes i våbenbrug og sabotage. PET kunne dog efterfølgende konstatere, at mistanken om Dragsdahls deltagelse i sådanne aktiviteter var ubegrundet.³⁶¹

359 Jf. forfatterens CV på www.dragsdahl.dk

360 PET, operationssag: ”Vedr. Jørgen Johannes Dalitz Dragsdahl, f.d. 11/5-1949 journalist på Information”, 1. oktober 1985.

361 PET, emnesag: Korrespondance, 3. juni 1969, 5. september 1969 samt vedlagt rapport, 26. august 1969.

Jørgen Dragsdahl. På billedet ses Jørgen Dragsdahl, mens han studerer forsiden af De Sorte Panteres blad. På bladets forsides ses den fængslede aktivist Bobby Seale. Billedet blev bragt i Land og Folk den 31. august 1969 i forbindelse med et interview med Jørgen Dragsdahl, som netop var vendt tilbage til Danmark efter et fængselsophold i USA. Dragsdahl var blevet fængslet for under en retssag at have hilst Bobby Seale med en oprakt knyttet hånd (Ebbe Wraae/Arbejdermuseet/ABA).

Dragsdahl kom også i PET's søgelys i forbindelse med Kejsergadesagen om FE's aflytningscentral i kælderen til Københavns Universitets bygning i Kejsergade 2. Dragsdahl blev anholdt og sigtet for gadeuorden den 22. oktober 1969, idet han sammen med andre demonstranter angiveligt forsøgte at hindre en bil i at forlade ejendommen. Det fremgår af PET's akter, at Dragsdahl blev løsladt senere samme dag.³⁶²

Dragsdahl iværksatte en række principielle debatter, som udsprang af hans kendskab til amerikanske forhold og sikkerhedspolitiske emner generelt. Dragsdahl var tillige formidler af kritiske amerikanske røster i den danske debat, lige-

³⁶² PET, emnesag: "Vedr. Kejsergade-affæren", 24. oktober 1969.

som han tilbød spalteplads til officielle sovjetiske synspunkter. Den 14. april 1979 skrev Dragsdahl i *Information* om, hvad han opfattede som USA's konfliktsøgende politik og Folketingets ukritiske accept heraf. Han anførte endvidere, at det faktum, at Vesten gjorde sig overvejelser om en mulig atomkrig, i sig selv øgede risikoen for en atomkrig. Dragsdahl formidlede også optagelsen af en artikel af en tidligere amerikansk embedsmand Richard J. Barnet i *Information* (29.-30. september 1979). Barnet kritiserede oprustningen, som han så som det største problem i international politik. Desuden argumenterede den tidligere amerikanske embedsmand for, at det var usandsynligt, at Sovjetunionen ville angribe et NATO-land på grund af frygt for altødelæggende repressalier.³⁶³ *Information* indeholdt den 20. november 1984 en artikel af en sovjetisk general, Tjernov, som Dragsdahl, ifølge PET's oplysninger, havde medvirket til blev optaget i avisen.³⁶⁴

Dragsdahls journalistiske kilder forsynede ham med kontroversielle dokumenter, der blev fremlagt og diskuteret i *Informations* spalter. I en artikel i *Information* den 14. januar 1979 diskuterede Dragsdahl en såkaldt *Field Manual*, hvis tillæg, *FM-30-31B*, angiveligt skulle være forfattet af den amerikanske hærs efterretningstjeneste DIA og oversat til flere sprog. Det pågældende dokument beskriver, hvordan specialstyrker skulle udføre terrorhandlinger i "venligtsindede lande" og dernæst give kommunisterne skylden.³⁶⁵

Dragsdahl deltog også i den såkaldte "danmarkiserings"-debat, som var udløst af den belgiske udenrigsminister Henri Simonet, der i sommeren 1980 omtalte Danmark som et eksempel på en mindre nation, der ønskede at stå under Vestens militære paraply, men som ikke bidrog tilstrækkeligt til det fælles forsvar. Dette angreb blev fulgt op af Berlingske Tidende og Jyllands-Posten, hvis kritik var med til at bringe den socialdemokratiske regering i defensiven. Dragsdahl forsvarede den danske holdning og udtrykte stolthed over, at Danmark via sin

363 *DIIS*, 3, s. 88-90.

364 N. Tchernov, "Nordens militærpolitiske stabilitet nedbrydes", *Information*, 20. november 1984. Se også PET, administrativt sag: Referat af PET's møde med allieret myndighed 28. november 1985.

365 Dragsdahl medgav, at dokumentet kunne være et falsum, og han forelagde det derfor for flere eksperter, som kom med modstridende forklaringer. Håndbogens autenticitet er i dag omdiskuteret blandt historikere, men er fra officielt amerikansk hold beskrevet som et sovjetisk fabrikeret falsum. Eftersom Dragsdahl er blevet beskyldt for at være sovjetisk påvirkningsagent, er en afklaring af de nærmere omstændigheder omkring denne og andre artiklers tilblivelse ikke uden interesse i denne sammenhæng. For en nærmere diskussion af denne *Field Manual*, se nedenfor. Se også Daniele Ganser, *NATO's Secret Armies. Operation Gladio and Terrorism in Western Europe* (Frank Cass, 2005) s. 234-235.

udenrigspolitik kunne være med til ”at få stoppet den uhyggelige udvikling”.³⁶⁶ Dragsdahl engagerede sig også i debatten om det Strategiske Forsvarsinitiativ (Strategic Defense Initiative), i offentligheden kendt som ”stjernekrigsprojektet”. Han beskrev programmet som ”en offensiv trussel” mod Sovjetunionen. Rationalet var, at USA kunne påbegynde en militær konflikt vel vidende, at man kunne forhindre et sovjetisk gengældelsesangreb.³⁶⁷

Endelig kan det nævnes, at Dragsdahl var en af initiativtagerne til ”Nej til Atomvåben”, der betragtede sig selv som politisk uafhængig, og som for det meste bestod af personer, der havde forladt den DKP-dominerede Samarbejdskomité for Fred og Sikkerhed i protest mod, hvad de opfattede som en manglende afstandtagen til Sovjets invasion af Afghanistan i december 1979.³⁶⁸

366 *DIIS*, 3, s. 110.

367 *Ibid.*, 3, s. 134.

368 *Ibid.*, 3, s. 200.

11. DRAGSDAHL'S SAMARBEJDE MED KGB IFØLGE GORDIJEVSKIJ-MATERIALET

Gordijevskijs efterretninger om Dragsdahls formodede samarbejde med KGB er fragmentariske. Nogle dokumenter indikerer, at samarbejdet med Dragsdahl intensiveredes i en periode, mens andre omtaler samarbejdet som afbrudt eller nedtonet. Dette kapitel er at betragte som en sammenfatning af de oplysninger, der findes om Dragsdahl i Gordijevskij-materialet.

Et telegram fra Centret til residenturet viser, at KGB i juli 1976 blev opmærksom på muligheden for at bruge Ekstra Bladet og særlig Information, som Dragsdahl var tilknyttet, i desinformationskampagner.³⁶⁹ Den 12. november samme år modtog KGB-residenten Ljubimov i København en pakke med dokumenter fra Centret i Moskva til brug for påvirkningsoperationen "Operation Crescendo". Gordijevskij fortalte i en debriefingsrapport, at operationen var et forsøg på at få aviserne til at trykke en kopi af, hvad der skulle foregive at være et officielt amerikansk dokument stilet til de amerikanske repræsentationer i udlandet. Brevet indeholdt ifølge Gordijevskij falske afsløringer af, at amerikanske institutioner og firmaer var involveret i efterretningsaktiviteter. Materialet blev afsendt til aviserne efter henstilling fra Centret den 12. november 1976. En rapport fra 18.-20. november 1976 viste, at det endnu ikke var lykkedes at få Information til at trykke artiklen. KGB nærrede dog forhåbninger om, at det nok skulle ske på et eller andet tidspunkt.³⁷⁰

Samme rapport oplyser, at Dragsdahl med kodenavnet "STOT" var i USA for at dække valget for Information, og nævner endvidere, at han var under "dyrking" med henblik på hvervning.³⁷¹ Centret overvejede ifølge rapporten, hvor-

369 PET, operationssag: Rapport af 2.-4. september 1976 indeholdende telegram fra Centret til residenturet, juli 1976.

370 Ibid., rapport, 18.-20. november 1976.

371 Ibid.

vidt Dragsdahl i fremtiden kunne anvendes som "head-agent" eller "recruiter" i arbejdet imod hovedfjenden USA.³⁷² Dragsdahl blev i en rapport fra denne periode defineret som en "Linje PR-kontakt".³⁷³ En anden rapport fra 1977 viser, at et samarbejde med Dragsdahl havde høj prioritet, og at Moskva derfor udbad sig en analyse af Dragsdahls skriftlige produktion.³⁷⁴

Et telegram fra residenturet til Centret den 10. september 1976 forklarer, at man i arbejdet mod hovedfjenden USA nu ville optrappe samarbejdet med Dragsdahl, afslutte det dybe studium og rekruttere ham. KGB-officeren Stanislav Tjebotok fik i opdrag at fuldføre denne mission.³⁷⁵ En rapport fra 17. januar 1977 angiver, at Dragsdahl stadig var under "dybt studium".³⁷⁶ Dragsdahl var angiveligt den eneste lovende PR linje-kontakt, og såfremt det skulle lykkes at hverve ham, ville det ifølge rapporten give nye muligheder for KGB's propagandaarbejde med områder som Mellemøsten, NATO og kinesiske mål.³⁷⁷

I KGB's treårsplan for, hvordan man kunne penetrere det danske udenrigsministerium og statsministerium, figurerer Dragsdahl som en "operationel kontakt".³⁷⁸ Det er svært at vurdere, hvad KGB's penetreringsforsøg mod de nævnte ministerier egentlig indebar. Gordijevskij anfører, at treårsplanen givet tjente til at gøre KGB's arbejde mere fokuseret, idet tjenesten nu opstillede et præcist mål i form af Statsministeriet og Udenrigsministeriet, men at det lige så vel kunne være et forsøg på blot at imponere Centret.³⁷⁹

En rapport udarbejdet af residenturet pegede på muligheden for at gøre brug af tredjelande som Østrig, Finland, Bulgarien og DDR, hvor KGB kunne operere mere frit. Dragsdahl nævnes her som en af de personer, der burde opfordres til at rejse til udlandet, eventuelt Sovjetunionen, for at mødes med KGB.³⁸⁰ En

372 PET, operationssag, rapport indeholdende brev fra Grusjko til Ljubimov, 5. november 1976.

373 Ibid.: Rapport, november 1976.

374 Ibid.: Rapport indeholdende Centrets vurdering af residenturets PR-linje for perioden juni 1976 til april 1977.

375 Ibid.: Rapport indeholdende brev fra residenturet til Centret, 10. September 1976.

376 Ibid.: Rapport indeholdende brev fra Grusjko til Ljubimov, 17. januar 1977.

377 Ibid.

378 PET, operationssag: Rapport indeholdende KGB's treårsplan for arbejdet mod det danske statsministerium og Udenrigsministeriet, oktober 1976.

379 "...Det er muligt at tolke Ljubimovs tiltag som en handling, der udelukkende skal imponere Centret..."; Ibid.

380 PET, operationssag: Rapport indeholdende KGB-residenturets beretning vedr. arbejdet mod lokale amerikanske mål, september 1976. Ljubimov til Sjisjkin.

ledende medarbejder i Centret, Viktor Grusjko, nævnte i en rapport fra marts 1977, at hvervningen af Dragsdahl var planlagt til at ske dette år. Derfor skulle der udarbejdes passende dækhistorier og kontrolforanstaltninger med henblik på at kunne føre Dragsdahl på sikker og forsvarlig vis. Han skulle holdes under konstant opsyn med henblik på at få klarlagt, om han fulgte de anbefalinger, han angiveligt havde modtaget, og som gik på, at han skulle moderere sine anti-amerikanske synspunkter og forsøge at undgå unødigt omgang med venstreorienterede elementer.³⁸¹

Dragsdahl var på et længere ophold i USA i 1976, hvorfor han angiveligt først mødtes med Tjebotok igen den 6. og 7. juli 1977. Ifølge Tjebotoks oplysninger til Gordijevskij var Dragsdahl principielt indstillet på samarbejde, da de mødtes igen. Dog tøvede Dragsdahl med at tage skridtet fuldt ud, idet han angiveligt frygtede, at CIA havde penetreret den sovjetiske ambassade.³⁸² Materialet viser, at KGB heller ikke var tryk ved kontakten. Det skyldtes, at Dragsdahl angiveligt havde fortalt Tjebotok, at hans tidligere hustru var blevet kontaktet af to PET-folk. Residenturet anbefalede Centret, at kontakten blev afbrudt.³⁸³

Hvor oplysningerne om første halvdel af 1977 peger i retning af et samarbejde under afvikling, viser Gordijevskijs efterretninger for andet halvår, at der tilsyneladende var etableret et nyt samarbejde. Den 8. december 1977 meddelte residenturet, at Tjebotok i årets løb havde færdiggjort det dybe studium af Dragsdahl med henblik på at fastslå hans fremtidige potentiale. KGB havde som et bevis på hans samarbejdsvilje angiveligt modtaget en række oplysninger fra Dragsdahl om betydningsfulde amerikanske borgere, herunder journalister, samt navne på danske statsborgere, der havde forbindelse til interessante grupper i USA. Residenten oplyste ligeledes, at man var i færd med at undersøge muligheden for at få et møde i stand ”på neutral grund”.³⁸⁴ Et andet brev anfører, at målet for 1. kvartal 1978 var at reetablere kontakten til Dragsdahl ved hjælp af en ”passen-

381 Ibid.: Rapport med bilag: Telegram af 28. marts 1977 påhæftet dokument vedr. Centrets/1.hoved-direktorats vurdering fra marts 1977 af de opnåede resultater i 1976 samt vejledning med hensyn til kommende større opgaver for 1977.

382 Samme historie er gentaget i anonymiseret form i Oleg Gordievsky, *Next Stop Execution*, s. 223.

383 PET, operationssag: Kilderapport indeholdende notat vedr. residenturets aktiviteter fra januar til august 1977. Samme dokument viser i øvrigt, at KGB også interesserede sig for to af Informations andre journalister (begge ”officielle kontakter”).

384 Ibid.: Rapport indeholdende brev fra Ljubimov til Grusjko vedr. ”hovedfjenden”, 8. december 1977.

de dækhistorie". Det var tillige planen at forlægge et sådant møde til udlandet i 2. kvartal og få en samarbejdsaftale i stand.³⁸⁵

Gordijevskij forklarer i en debriefingsrapport fra begyndelsen af 1978, at KGB på ny havde været i kontakt med Jørgen Dragsdahl, som beskrives som værende under "dybt studium". KGB's fornyede interesse skyldtes angiveligt, at Dragsdahl planlagde at rejse til Moskva for at indsamle materiale til en artikelserie om Øst-Vest relationer. Residenturet ønskede at udnytte opholdet i Moskva til at overvåge Dragsdahl, og man fremsendte derfor en række konkrete forslag til Centret angående udførelsen af en sådan overvågningsoperation.³⁸⁶ Der var dog uenighed i KGB om, hvorvidt kontakten skulle genoptages, og Centret nægtede tilsyneladende at lade Dragsdahl overvåge under besøget i Moskva, idet det vurderedes, at Dragsdahl blev skygget af PET og en amerikansk tjeneste. Lederen af KGB-residenturet i København, Ljubimov, var ifølge Gordijevskij utilfreds med denne afgørelse.³⁸⁷

Oplysningerne om perioden 1976-78 er forholdsvis konsistente vedrørende tre forhold:

- 1) der var kontakt mellem Dragsdahl og KGB, som studerede mulighederne for at hverve den danske journalist til især antiamerikanske påvirkningsoperationer.
- 2) Der var uenighed mellem Centret og residenturet med hensyn til, hvorvidt kontakten skulle afbrydes, opretholdes eller intensiveres.
- 3) En hvervning fandt ikke sted.

Der findes en enkelt oplysning fra denne periode om, at Dragsdahl skulle have modtaget penge fra den sovjetiske tjeneste. En rapport af 8. december 1978 fremhæver, at det var lykkedes Tjebotok at få indført "elementer af hemmeligholdelse" i deres møder, og at Dragsdahl nu modtog penge "for udførelsen af opgaver".³⁸⁸

Herefter er der et hul i Gordijevskij-materialet på næsten fire år, hvilket kan skyldes, at Gordijevskij efterfølgende opholdt sig i Moskva og derfor kun sjæl-

385 Ibid.: Rapport indeholdende brev fra Ljubimov til Grusjko vedr. PR-linjens arbejde for det kommende år, 8. december 1977.

386 Ibid.: Rapport med kommentarer vedr. residenturets 1977-årsrapport for PR-linjen, januar-marts 1978.

387 PET: Rapport vedr. forskellige sovjetiske efterretningsaktiviteter i København, januar-juni 1978.

388 Ibid.: Rapport indeholdende brev fra Ljubimov til Grusjko vedr. residenturets arbejde på det politiske område i 1977, 8. december 1977.

dent havde kontakt til den vesteuropæiske tjeneste, der kørte ham som agent. Gordijevskijs udaterede rapport fra ultimo 1982 viser, at der var sket en markant udvikling siden 1978. Rapporten betegnede Dragsdahl som en ”agent”, der gik under dæknævnet Jersjov. Hvervningen skulle angiveligt være sket ved en blanding af ideologi, gaver og penge. Rapporten forklarer ydermere, at Dragsdahls hvervning var et resultat af en magtkamp inden for KGB:

”En person, som er blevet tilføjet agent-nettet, er Jørgen DRAGSDAHL, som har givet anledning til en disput mellem LJUBIMOV og Dimitrij Andrejevitz SVETANKO, dengang den eneste viceleder i 3. Afdeling, men som blev afskediget i midten af januar 1982 af Gennadij Fjodorovitj TITOV. SVETANKO afviste forslaget om at rekruttere DRAGSDAHL dels af professionelle årsager dels på grund af rivaliseringen med Ljubimov. Sidstnævnte overtalte til sidst Centret til at acceptere Dragsdahl som agent, og han [Dragsdahl] har været en meget produktiv [agent] lige siden.”³⁸⁹

Den danske journalist beskrives som en hårdtarbejdende og dannet ung mand, der var blevet hvervet ved en blanding af ”ideologiske og materielle motiver”. Det anføres, at forbindelsen til Dragsdahl stadig blev hemmeligholdt.³⁹⁰ Det nævnes videre, at residenturet gav Dragsdahl penge til opholdet i Washington som Informations korrespondent, og at han to gange var til *debriefing* i Wien, hvor han fik nye opdrag og penge.³⁹¹ De nævnte møder er ikke nærmere datoangivne, men må ud fra konteksten at bedømme være foregået før juli 1981.³⁹²

Oplysningen om, at Dragsdahl var accepteret som agent, blev indhentet af Gordijevskij i den periode, hvor han havde sin daglige gang i Centret (1978-1982), men blev først videreformidlet til PET's udenlandske søstertjeneste efter Gordijevskijs udstationering på den sovjetiske ambassade i London i 1982. Kildesituationen var således en helt anden, end da Gordijevskij var udstationeret i København, hvor han kunne følge direkte med i Tjebotoks udformning af rapporter om Dragsdahl.

Ifølge Gordijevskij var der begyndt at brede sig en mistanke om, at Dragsdahl i virkeligheden var CIA-agent.³⁹³ Det var MfS (STASI), der på et tidspunkt

389 Ibid.: Rapport vedr. KGB-aktiviteter i Danmark 1978-1982.

390 Ibid.

391 Ibid.

392 Ibid.

393 Ibid.

i 1982 orienterede KGB om sin mistro til Dragsdahl.³⁹⁴ Den sovjetiske tjeneste konkluderede efter en nærmere undersøgelse, at mistanken var ubegrundet.³⁹⁵ Gordijevskij kunne i november 1982 oplyse, at KGB betragtede Dragsdahl som en god og succesfuld agent, der accepterede penge. Hans arbejdsfelt var primært aktive foranstaltninger og ikke at skaffe hemmelige informationer.³⁹⁶ Selv om hans primære aktiviteter angiveligt ikke var at indhente informationer til KGB, giver Gordijevskij-materialet alligevel eksempler på, at han også indhentede oplysninger til brug for KGB:

”Hans bedste kontakter var at finde i det Militær-politiske Forskningscenter i Washington. Han indsamlede ikke hemmelige oplysninger, men han var i stand til at rapportere om amerikansk politik og forsvarspolitiske emner. I København har han nogle velplacerede kontakter, særligt i Det Sikkerheds- og Nedrustnings-politiske Udvalg [SNU], der blev dannet i 1980, og [han er] efterspurgt som en skarpsindig iagttagere.”³⁹⁷

Det fremgår af samme rapport, at KGB-officeren Sjisjkin var involveret i Centrets beslutning om rekruttere Dragsdahl som agent. Sjisjkin havde som nævnt i indledningen tidligere været involveret i en beslutning om at acceptere en ”papir-agent” i Danmark. KGB-officeren var af den opfattelse, at Dragsdahl kunne anvendes til at rekruttere nye agenter. Dette blev imidlertid ikke diskuteret med Dragsdahl, men ”hans amerikanske kontakter blev grundigt studeret, og hans

394 Mistanken om, at Dragsdahl bedrev agentvirksomhed til fordel for CIA, var udbredt i visse venstrefløjskredse, hvilket kan have ligget til grund for STASI's rapport til KGB. PET, der overvågede Verdensfredsrådets møde i København den 8. januar 1982, noterede i en indberetning, at ”Jørgen DRAGSDAHL...forargede alle ved at udspørge inder. Romest CHANDRA...ef. et. br. fra d. am. amb. m. fskl. beskyldn. imod RC, hvilk. medfø. JD bl. betragtet s. CIA-agent.” PET, indberetning 14. januar 1982, PET, emnekartotek, emnekort. Sandsynligvis var STASI blev opmærksom på denne episode. Det var ikke første gang, at der var blevet fremsat beskyldninger om, at Dragsdahl løb CIA's ærinde. En artikel i det svenske kommunistblad *Ny Solidaritet*, 25. november 1974, beskyldte ”nyvänsteragenten” Jørgen Dragsdahl for at anvende materiale ”som tilhandahållits honom av en USA-baserad presskanal för CIA, kallad *Liberation News Service* (LNS), en dottorsvulst innom den ’radikala kontrakulturen’ fra 60-talets CIA-finansierade National Student Organisation.” *Ny Solidaritet*, 25. november 1974. Udklip i Ib Nørlunds Privatarkiv, ABA, ks. 116.

395 PET, operationssag: Kilderapport vedr. KGB's aktiviteter i Danmark 1978-1982.

396 Ibid.: Supplerende oplysninger fra november 1982 vedr. ”KGB-agenten Jørgen Dragsdahl”.

397 Ibid.

kommentarer blev alle videregivet til Afdeling 1 [i Centret]”.³⁹⁸ Vladimir Minin, der omtales som Dragsdahls føringsofficer, overgav nu arbejdet med at føre Informationsjournalist til KGB-officeren Vjatjeslav Katerinkin, der opholdt sig i Moskva. Katerinkin mødtes angiveligt med Dragsdahl, der ”officielt var i Moskva for at samle materiale til artikler” og for at træffes med repræsentanter for en sovjetisk forskningsinstitution.³⁹⁹

En anden rapport indeholder Gordijevskijs vurdering af KGB’s mulige infiltration af Det Sikkerheds- og Nedrustningspolitiske Udvalg (SNU), som blev oprettet i 1981 med henblik på løbende at vurdere Danmark forsvars- og sikkerhedspolitiske situation. Gordijevskij var af den opfattelse, at KGB anså SNU-repræsentanternes holdninger for provestlige. Han havde fra sin tidligere position i Moskva bemærket, at nedsættelsen af SNU ikke havde gjort noget stort indtryk på 3. afdeling i Centret på trods af, at Dragsdahl havde plads i udvalget. Det blev således kun diskuteret på et enkelt møde i Centret, hvorvidt KGB kunne drage fordel af Dragsdahls sæde i udvalget. Gordijevskij anførte, at det var en generel opfattelse i Centret, at Dragsdahl var tættere på amerikanerne end på russerne.⁴⁰⁰ Denne vurdering byggede tillige på oplysninger fra Mfs (STASI), der meddelte KGB, at SNU var dannet af fjendtlige, det vil sige vestlige, efterretningstjenester i et forsøg på at tage brodden af de danske fredsbevægelser. Tilstedeværelsen af Dragsdahl, som blev beskrevet som en ”well-known hostile agent”, var for STASI en bekræftelse herpå.⁴⁰¹

En debriefing af Gordijevskij i februar 1983 førte til oplysninger om en episode, der havde fundet sted i november eller december 1982: Vladimir Minin havde angiveligt fortalt i et brev, som Gordijevskij havde fået indsigt i, at han havde travlt med at forsvare sig over for Centret, der forsøgte at så tvivl om Dragsdahls troværdighed. Minin skulle i brevet have anført, at han for nylig var rejst til Wien for at mødes med Dragsdahl.⁴⁰² Minin oplyste endvidere i brevet, at han havde arbejdet ”meget hårdt” med Dragsdahl for at få informationer fra

398 Ibid.

399 Ibid.

400 PET, operationssag: Rapport vedr. KGB’s holdning til SNU, 1980-1982.

401 Ibid. Der er også tegn på, at KGB-officeren Merkulovs udvisning fra Danmark i oktober 1981 havde konsekvenser for KGB’s muligheder for at kontakte Dragsdahl, idet der blev beordret en ”delvis begrænsning” af de operative aktiviteter for en 6-måneders periode. Jf. PET, operationssag vedr. supplerende oplysninger og KGB’s reaktioner på udvisningen af Merkulov.

402 PET, operationssag: Rapport med supplerende oplysninger vedr. Jørgen Dragsdahl, februar 1983.

ham under mødet i Wien og dermed bevise Dragsdahls troværdighed.⁴⁰³ Gordijevskij oplyste, at Minin igennem længere tid havde brugt betegnelsen "Nummer et" om Dragsdahl i korrespondancen med Centret. Minin anvendte således udtryk som "Nummer et rapporterede" og "Nummer et – Jersjov".⁴⁰⁴ Minin forlod Danmark i juli 1982, hvorefter han vendte tilbage til 3. afdeling i Centret. Mødet med Dragsdahl fandt således sted kort tid efter Minins hjemrejse til Moskva, og Minin måtte ved hjemkomsten arbejde hårdt for at overbevise Centret om Dragsdahls værdi som agent. Minin overlod ved afrejsen angiveligt føringen af Dragsdahl til Katerinkin.

Det var ikke første gang, at Centret havde stillet spørgsmålstegn ved KGB-officerens indberetninger og kildeføring. Centret noterede i 1977, at Minin havde et stort forbrug, og at hans penge fortrinsvis blev lagt på københavnske beværtninger, hvilket ifølge Centret udgjorde en unødigt sikkerhedsrisiko. Dette forhold skal nødvendigvis også tages i betragtning i forbindelse med oplysningen om, at Dragsdahl netop i den periode, hvor Minin forestod kontakten, skulle have modtaget pengebeløb fra KGB. Det var således et velkendt problem, at KGB-officerer selv anvendte de økonomiske midler, som var beregnet til kontakter og agenter.⁴⁰⁵

En årsag til Centrets generelle skepsis var som nævnt oplysninger fra DDR om, at Dragsdahl var CIA-agent:

"Centret rejste uformelt spørgsmålet ved at henlede opmærksomheden på en rapport og udbede sig residenturets vurdering. Sidstnævnte svarede, at den havde analyseret oplysningen, men havde fundet, at den ikke var bevist. Dragsdahl havde været tøvende og var ikke enig i alt vedrørende Sovjetunionen. Ikke desto mindre kunne man stole på ham."⁴⁰⁶

403 Ifølge en anden rapport fandt mødet sted i november 1982. Ibid.: Rapport med supplerende bemærkninger om Jørgen Dragsdahl.

404 Ibid.: Rapport med supplerende oplysninger vedr. Jørgen Dragsdahl, februar 1983.

405 Ibid.: Rapport indeholdende telegram fra 28. marts 1977, påhæftet dokument vedr. Centrets/1.hoveddirektorats vurdering fra marts 1977 af de opnåede resultater i 1976 samt vejledning med hensyn til kommende større opgaver for 1977. I Gordijevskijs erindringer beskrives dette som et generelt problem, der havde eksisteret lige siden 60'erne: "Needless to say, because the system was so deeply flawed, people constantly took advantage of it, inventing meetings and creating fictitious contacts while they pocketed the money". Gordievsky, *Next Stop Execution*, s. 155.

406 PET, operationssag: Rapport med supplerende oplysninger vedr. Jørgen Dragsdahl, februar 1983.

Gordijevskij fandt det usandsynligt, at KGB på noget tidspunkt skulle have konfronteret Dragsdahl med sådanne beskyldninger. For var han uskyldig, lød Gordijevskijs vurdering, ville han være tabt for KGB.⁴⁰⁷ At KGB var gået med til at mødes med Dragsdahl i Wien, betød ifølge Gordijevskij, at residenturet i København stadig tillagde Dragsdahl stor betydning ("great significance"). Meningerne i Centret var muligvis delte:

"De kan ikke være i tvivl om Dragsdahls pålidelighed. Sådanne tvivl kan forekomme i kredsen omkring Aleksandr Georgijevitj Lopatin, chef for det skandinaviske kontor i den 3. Afdeling, men ikke i kredsen omkring Viktor Fjodorovitj Grusjko, stedfortræder for den næstkommanderende i 1. Hoveddirektorat."⁴⁰⁸

Der kan ud fra Gordijevskijs senere oplysninger sås tvivl ved udsagnet om, at Grusjko skulle have været mere overbevist end Lopatin. I sine erindringer fortæller Gordijevskij, at Grusjko generelt var skeptisk over for de rapporter, som residenturet indsendte til Centret. Grusjko læste ikke rapporterne, idet han fandt indholdet utroværdigt og de beskrevne KGB-kontakter ligegyldige ("utterly unimportant").⁴⁰⁹ Uanset at der fandtes forskellige opfattelser i Centret, gav alene eksistensen af kompromitterende oplysninger om Dragsdahl anledning til øget usikkerhed. Ifølge Gordijevskij var der en udbredt fornemmelse af, at der var "ingen røg uden ild".⁴¹⁰

Under et besøg i Centret i juli-august 1983 fik Gordijevskij det indtryk, at residenturets PR-linje i København var i opløsning ("completely disintegrated"). Gordijevskij fortalte PET's udenlandske samarbejdspartner, at KGB ikke længere var i stand til at fortsætte med de to "hovedagenter" Jakob Holdt og Jørgen Dragsdahl. Gordijevskijs omtale af residenturet i København var i denne periode særdeles negativ, hvorfor man ikke kan udelukke, at der også var en personlig animositet forbundet med hans lidet flatterende beskrivelser af residenturets virke.⁴¹¹

Gordijevskij-materialet omtaler ydermere Dragsdahls besøg i Moskva i efteråret 1982, hvor journalisten mødte en sovjetisk kvinde, som han agtede at gifte sig med. Beretningen om dette møde er medtaget her, dels fordi Dragsdahl åbent

407 Ibid.

408 PET, operationssag: Rapport med supplerende bemærkninger om Jørgen Dragsdahl.

409 Gordievsky, *Next Stop Execution*, s. 221.

410 PET, operationssag: Rapport vedr. Residenturets PR-linjes kontakter, juli-august 1983.

411 Ibid.

har fortalt om sit forhold til sin tidligere hustru i pressen, dels fordi den kan forklare, hvorfor KGB måske kom i en ufordelagtig position i forhold til at kunne intensivere kontakten til Dragsdahl.

KGB aflyttede og optog under opholdet i Moskva en samtale mellem Dragsdahl og hans kommende hustru. Samtalen foregik på et hotelværelse. Under samtalen udtrykte den sovjetiske kvinde angiveligt bekymring for, om myndighederne ville lade hende rejse ud af landet. Dragsdahl svarede angiveligt, at hvis de sovjetiske myndigheder gjorde noget sådant, ville han skabe offentlig skandale omkring et åbenlyst sovjetisk brud på Helsinki-aftalen og samtidig sørge for, at de ville fortryde deres handling. Han fortalte, at det dog ikke behøvede at komme så vidt. Han havde nemlig en ven i ambassaden, som hed Katerinkin: ”Så vidt jeg kan bedømme, arbejder han for KGB. Han kan måske hjælpe”.⁴¹² KGB var ifølge Gordijevskij bekymret over udsigten til, at Dragsdahl kunne afpresse residenturet ved at afsløre sine ”konspiratoriske forbindelser”, hvis der opstod forviklinger. Det blev derfor besluttet at afbryde kontakten.⁴¹³

Gordijevskijs sporadiske kommentarer til PET's udenlandske samarbejdspartner i begyndelsen af 80'erne byggede på samtaler med blandt andre KGB-officeren Merkulov (udvist fra Danmark i oktober 1981 på grund af Herløv Petersen-sagen). Merkulov forklarede Gordijevskij, at Centret var nervøs for, at Dragsdahl havde løbet om hjørner med KGB:

”Merkulov gjorde det klart, at Centret var meget skuffet over Dragsdahl og nu mistænkte ham for at spille et dobbeltspil, som kunne føre til en alvorlig skandale, såfremt han valgte at offentliggøre sit hemmelige samarbejde med KGB. Merkulov havde indirekte sagt, at en sådan udvikling kunne være et alvorligt slag for Centret, hvorfor man havde besluttet at afbryde kontakten...Kilden [Gordijevskij] var ikke overrasket over, at det tog Centret mindst to måneder at træffe denne afgørelse... Kilden [Gordijevskij] vidste ikke, hvorvidt bruddet var endeligt. Det vil sikkert vare i lang tid, men hvis DRAGSDAHL's kone kom til Danmark uden problemer, og hvis DRAGSDAHL selv gav tegn til, at han var villig til at mødes igen, kunne forholdet reetableres. KGB ville dog have mindre tiltro til DRAGSDAHL end før i tiden, hvis ikke for andet så på grund af hans sovjetiske hustru. Kilden [Gordijevskij] bekræftede, at Dragsdahl havde en lang række interessante kontakter, og at Centret studerede muligheden for at udnytte hver og en af dem. DRAGSDAHL havde overdraget information [til KGB] fra sine kontakter, men selvom det havde

412 Ibid. Residenturet i København blev efterfølgende orienteret om lydoptagelsen.

413 ”Hvis komplikationer opstod i denne sag, kunne @ JERSJOV [Dragsdahl] afpresse residenturet og afsløre sine konspirative forbindelser til dem. Det blev derfor besluttet at afbryde kontakten.” Ibid.

været nyttig og på flere måder ny information, havde det aldrig været betragtet som fuldstændigt hemmeligt. DRAGSDAHL blev først og fremmest set som en [kontakt til brug for] aktive foranstaltninger mere end en efterretningskontakt.”⁴¹⁴

I februar 1984 blev Gordijevskij udspurgt af en allieret tjeneste om, hvilken betydning man skulle tillægge, at Dragsdahl nu sås i selskab med den ”KGB-koopterede”, dvs. den af KGB hvervede journalist fra nyhedsbureauet APN. Gordijevskij udlagde det således, at kontakten med Dragsdahl nu kun førtes på åben og officiel basis, men at journalisten fra APN givet ville rapportere til KGB om sit møde.⁴¹⁵ En senere oplysning fra 1985, som Gordijevskij havde fra anden hånd, gik på, at Dragsdahl, mens han havde været i USA som korrespondent, i tre tilfælde havde modtaget penge, henholdsvis 10.000, 15.000 og 20.000 kr.⁴¹⁶ Denne oplysning kan imidlertid ikke læses uafhængigt af Gordijevskijs andre informationer om, at KGB-officerer i vid udstrækning stak sådanne midler i egen lomme.⁴¹⁷

Gordijevskij gav i 1984 yderligere oplysninger om de KGB-officerer, der i perioden 1978-1984 havde haft med Dragsdahl at gøre. Oplysningerne såede tvivl om deres troværdighed og personlige integritet. De gik blandt andet på, at en central KGB-officer i residenturets arbejde med Dragsdahl i denne periode var ”patologisk løgner”, at han fortalte historier, ”som var for fantastiske til at man kunne tro på dem”, at han var en ”farlig pralhals” og ”at han ikke kunne regnes for seriøs”.⁴¹⁸ PET’s overvågning af den pågældende KGB-officer bekræftede, at der var tale om en ”meget speciel person.”⁴¹⁹

414 PET, operationssag: Rapport med supplerende bemærkninger vedr. Dragsdahl, ultimo oktober 1983.

415 Ibid.: Rapport med bemærkninger om sovjetiske officerer i Danmark og Finland, herunder KGB-folk, februar 1984.

416 Ibid.: Rapport ”Vedr. Jørgen Dragsdahl...”, 22. oktober 1985.

417 Oleg Gordievsky, *Next Stop Execution*, s. 155.

418 Med til at undergrave den pågældende KGB-officers troværdighed var ydermere, at han fortalte vidt og bredt om en hændelse, han var kommet ud for i London. Da KGB-officeren en dag skulle ringe til en kontakt, fandt han ifølge Gordijevskij et lig i telefonboksen. Føringsofficeren placerede dernæst liget i bagsmækken på bilen, hvorefter han skaffede det af vejen. Som Gordijevskij forklarer: ”De fleste mente, at denne historie var det pure opsind, og at han ikke var helt normal.” PET, operationssag: Rapport vedr. KGB-officer.

419 PET, operationssag: Foredrag om operation.

12. PET'S OVERVÅGNINGSOPERATIONER 1983-1985

I perioden efter 1982 modtog PET som påvist en række efterretninger fra Gordijevskij, der på den ene side var alarmerende og på den anden side lå i forlængelse af dobbeltagentens anbefalinger om at tage forbehold over for residenturets indberetninger. For PET var det derfor oplagt at påbegynde en overvågningsoperation, der kunne udbygge PET's kendskab til Dragsdahls sovjetiske kontakter.

PET oprettede en operationssag på Jørgen Dragsdahl den 12. april 1983.⁴²⁰ En uge senere blev en udenlandsk allieret myndighed orienteret om den i fremtiden benyttede operationsbetegnelse.⁴²¹ PET havde to måneder forinden, den 10. februar 1983, i forbindelse med ”efterforskning vedrørende Vjatjeslav Katerinkin og Jørgen J.D. Dragsdahl” opnået en dommerkendelse til aflytning af en telefon, der var installeret på Dragsdahls private bopæl.⁴²² Kendelsen blev fornyet i flere omgange frem til 30. september 1985. Tjenesten havde gennem flere måneder indhentet fuld dokumentation for Vjatjeslav Aleksandrovitj Katerinkins konspirative opførsel. En PET-rapport fra foråret 1983 viser, at Katerinkin normalt foretog ”store sikkerhedsmæssige foranstaltninger” i forbindelse med de møder, som han holdt ude i byen. PET beskrev dem som ”2-3 timers forsøg på erkendelse og afrytning af eventuel observation mod sig – i samarbejde med residenturets KGB-tekniker m.v.”⁴²³

Overvågningen af Dragsdahl førte til den første og eneste observerede kontakt mellem Dragsdahl og Katerinkin uden for ambassaden. PET overværede et

420 PET, operationssag; Notits, 12. april 1983.

421 Ibid.: Notits til allieret udenlandsk tjeneste, 20. april 1983.

422 Se Kbh. Byret, retsbøger, sagsnr. 2/1983, protokol VIII. PET fik også kendelse til posttilbageholdelse af Jørgen Dragsdahl i perioden 30. juni til 30. september 1983, hvorefter kendelsen ikke blev forlænget. Dertil kom diverse kendelser om rumaflytning af Katerinkin på hoteller rundt om i Danmark.

423 PET, operationssag: ”Ekstrakt fra sammenskrivning om SNU, 25. april 1983”.

møde mellem de to i et S-tog (Farum-linjen) den 7. marts 1983. Katerinkin havde i to timer inden mødet forsøgt at afryste eventuel observation. PET's observationsrapport viser, at Dragsdahl tog en avis frem af inderlommen, og kort efter viste han "noget" i avisartiklerne til Katerinkin. De skiftedes til at kigge i avisen og overrakte denne til hinanden syv til otte gange under turen. PET-medarbejderen bemærkede tillige, at da en ung mand satte sig ved siden af Dragsdahl, ophørte samtalen med Katerinkin, og de to "sad som fremmede over for hinanden".⁴²⁴ Dragsdahl har i forbindelse med DIIS's undersøgelse af Danmark under den kolde krig forklaret det "konspirative" i mødet med, at Katerinkin var meget interesseret i en bestemt artikel, hvorfor avisen skiftede hænder flere gange.⁴²⁵

Bortset fra denne ene begivenhed kastede operationen ikke meget lys over forholdet mellem Dragsdahl og KGB. Til gengæld gav den mulighed for at gennemføre en række foranstaltninger. Dragsdahl havde nemlig forbindelser til nøglepersoner i danske og internationale organisationer, der havde med sikkerhedspolitik og forsvar at gøre. PET foretog derfor en vurdering af, hvorvidt disse personer i kraft af deres forbindelse til Dragsdahl potentielt kunne være en trussel mod statens sikkerhed. Dette forstået således, at de forvarende eller uforvarende udleverede sensitive oplysninger til Dragsdahl, som kunne falde i KGB-residenturets hænder. Som anført i en PET-rapport på baggrund af halvandet års aflytninger: "Det er gennem telefonaflytningen konstateret, at D[ragsdahl] har skaffet sig en mængde kontakter blandt folketingsmedlemmer, progressive akademiske kredse, Forsvaret og NATO – hvorigennem han er i stand til at få adgang til betydningsfulde inside-oplysninger om de forskellige institutioner, enkeltpersoner, politiske begivenheder og mål, samt egentlige militære oplysninger."⁴²⁶

Det Sikkerheds- og Nedrustningspolitiske Udvalg (SNU)

Den socialdemokratiske regering besluttede i 1980 at nedsætte Det Sikkerheds- og Nedrustningspolitiske Udvalg (SNU), som med en bevilling taget fra forsvarsbudgettet fik til opgave løbende at vurdere Danmarks udenrigs- og sikkerhedspolitiske position. Udvalgets medlemmer blev udpeget for en treårig pe-

424 Ibid.: "Vedr.: Observation..."; 7. marts 1983, bilag 7.

425 RA, DIIS, CD-ROM, Rigarkivets læsesal: Interview med Dragsdahl, 29. november 2004.

426 PET, operationsdag: "Vedr.: Jørgen Johannes Dalitz Dragsdahl..."; 10. juni 1985, bilag 10.

riode med virkning fra januar 1981. Dragsdahl var blandt de tre journalister, der fik plads i SNU.

Udvalget kom hurtigt i mediernes og politikernes søgelys. SNU's formandskab besluttede ved konstitueringen i januar 1981, at udvalget skulle undersøge de omdiskuterede forslag om Norden som atomvåbenfri zone. Anker Jørgensen fandt en sådan undersøgelse ”vigtig”, mens Henning Christophersen (V) og Palle Simonsen (K) udtrykte den opfattelse, at det var spild af statens midler. De to borgerlige politikere betragtede beslutningen som et forsøg på at rende ”i hælene på fredsbevægelserne og DKP”.⁴²⁷ Da rapporten udkom, viste den sig at være yderst forsigtig, og politisk placerede den sig et sted mellem Socialdemokratiet, Venstre og Det Konservative Folkepartis holdninger.⁴²⁸

KGB-residenturet udviste ifølge Gordijevskij en vis interesse for SNU's formandskab og udvalgets øvrige medlemmer, der talte repræsentanter for de politiske partier, sikkerhedspolitiske eksperter samt repræsentanter for pressen. PET's ledelse var således klar over, at der måtte gøres en præventiv indsats for at hindre KGB i at indhente sensitive oplysninger og, via Dragsdahl, etablere forbindelser til nøglepersoner i statsadministrationen.

PET, Udenrigsministeriet og Forsvarsministeriet korresponderede indbyrdes med henblik på at klarlægge, hvilken praksis der skulle være gældende med hensyn til SNU-medlemmernes adgang til fortrolige eller hemmelige dokumenter. Som nævnt i et internt notat til Udenrigsministeriets direktør af 23. december 1980, var man ”i både øst og vest om end ud fra forskellige motiver utvivlsomt... interesseret i, i hvilket omfang udvalget har adgang til NATO-klassificerede oplysninger”.⁴²⁹ Myndighederne var bekymrede over muligheden for, at personer, der havde tilknytning til bestemte venstrefløjsmiljøer, frontorganisationer, eller måske endda til KGB, skulle få adgang til klassificeret materiale. SNU's formand, ambassadør Skjold Mellbin, reagerede på denne skepsis ved at påpege, at der ikke ville være behov for adgang til sensitivt materiale, undtagen i særlige situationer, hvor der kunne træffes en beslutning af den kompetente myndighed i hvert enkelt tilfælde.⁴³⁰

427 Citeret efter *DIIS*, 3, s. 153.

428 *Ibid.*, s. 153-54.

429 PET, emnesag: Notat af 23. december 1980 (Udenrigsministeriet).

430 Om Mellbins udmelding se *ibid.*: Brev fra Udenrigsministeriets direktør til Ole Stig Andersen, 28. januar 1981.

PET's ledelse var enig i denne vurdering, men så dog også kontraefterretningsmæssige muligheder i SNU. PET's ledelse oplyste i en indstilling til Justitsministeriet: "En egentlig sikkerhedsundersøgelse med henblik på nægtelse af klassifikation af de pågældende er derfor en "formalitet" for så vidt, som man vil forestille sig, at de pågældende skal nægtes godkendelse. Sikkerhedsundersøgelsen vil dog altid kunne være relevant, hvis vi kan benytte lejligheden til at kigge visse af medlemmerne nærmere efter i kortene med en officiel henvisning til den pågældendes opgaver i SNU!"⁴³¹

Referater og indberetninger i PET's arkiv viser, at ansatte i SNU af egen drift meddelte tjenesten om deres møder med politikere og ambassadefolk fra Warszawa-pagt-landene. PET krydscheckede sådanne personoplysninger med tjeneestens egne lister over mulige efterretningsagenter og fik herigennem indsigt i fremmede tjenesters interesse for udvalget. Derudover havde PET to kilder med tilknytning til miljøet i og omkring SNU, som fortalte om de indre brydninger, både af personlig og af politisk karakter, der prægede SNU i den første udvalgsperiode på tre år.⁴³²

I 1983 fornyedes PET's interesse for SNU primært af to årsager. I første omgang på grund af oplysningerne fra Gordijevskij om, at Dragsdahl, som var medlem af SNU, nu var anført som agent i KGB. En anden grund var regeringsskiftet, som udløste indre brydninger i SNU og offentlig polemik om institutionen. Udenrigsminister Uffe Ellemann-Jensen (V) udskiftede i december 1983 flere medlemmer af SNU og nedlagde pressens repræsentation i udvalget. Dermed var også Jørgen Dragsdahl ude af SNU. I en række artikler i dagspressen udlagde eksponenter for det alternative sikkerhedspolitiske flertal Uffe Ellemann-Jensens dispositioner som en "politisk udrensning", mens udenrigsministeren begrundede afgørelsen med, at der skulle være en mere ligelig repræsentation af forskere fra landets forskellige universiteter, samt at det var naturligt at nedlægge presserepræsentationen i nævnet, da den ikke var repræsentativ. Flere medier havde nemlig ikke ønsket at deltage i, hvad de opfattede som et politisk projekt.⁴³³

PET havde i forbindelse med aflytningsoperationen fundet ud af, at Dragsdahl modtog fortrolige oplysninger fra en navngiven person, der havde adgang

431 Ibid.: Udkast til indstilling, 9. april 1981.

432 Baseret på en læsning af en række dokumenter i emnesagen om SNU samt relevante person- og operationssager.

433 Se eksempelvis Dan Axél, "Store udskiftninger i regeringsudvalg", *Berlingske Tidende*, 6. december 1983 og Reuters Bureau, 6. december 1983.

til militærpolitiske oplysninger. Den pågældende var også repræsenteret i SNU. Oplysningerne blev anvendt i Dragsdahls skribentvirksomhed for Information. PET's efterforskning tyder på, at der for Dragsdahls kildes vedkommende var tale om videregivelse af fortrolige oplysninger i et forsøg på at påvirke regeringens bevillingspolitik til Forsvaret.⁴³⁴ Både Dragsdahl og dennes journalistiske kilde blev forbigået af Udenrigsministeriet i forbindelse med udpegningen af medlemmer til SNU's næste udvalgsperiode, der løb fra januar 1984. Det er derfor nærliggende at undersøge, hvorvidt Udenrigsministeriets dispositioner var en udløber af PET's kontraetterretningsindsats over for Dragsdahl og dennes kilde. Det kan nemlig fastslås, at Udenrigsministeriet havde adgang til PET's oplysninger om Dragsdahl.

Ifølge mødereferatet orienterede PET's chef Ole Stig Andersen Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg om KGB's interesse for SNU den 27. maj 1983.⁴³⁵ På en udateret notits i PET's arkiv er det noteret, at PET tillige orienterede udvalget om Dragsdahl. Den 5. oktober 1983 gav Ole Stig Andersen igen en redegørelse for ”Dragsdahl-sagen, herunder planlagte efterforskningsskridt (telefonaflytninger)”.⁴³⁶ Det var sandsynligvis Dragsdahls forbindelse til Katerinkin, der blev diskuteret på møder i Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg. Der eksisterer nemlig et vidnesbyrd om, at sådanne oplysninger blev videregivet fra embedsmands- til regeringsniveau i denne periode. Uffe Ellemann-Jensen, der som udenrigsminister forestod udpegningen til SNU i december 1983, har for Kommissionen forklaret, at han i begyndelsen af sin ministerkarriere modtog en fortrolig PET-rapport fra en af sine embedsmænd.⁴³⁷ Den indeholdt en beskrivelse af Dragsdahls møde med KGB-officeren Katerinkin i S-toget og kunne meget vel stamme fra sikkerhedsudvalget, hvor Udenrigsministeriet havde formandsposten.

Det kan således konstateres, at Uffe Ellemann-Jensen forud for sin beslutning om, hvem der skulle udpeges til SNU for den næste treårige periode, havde informationer om Dragsdahls KGB-kontakter. Hvorvidt sådanne oplysninger har haft reel indflydelse på udenrigsministerens beslutning eller blot bekræftede det rigtige i en allerede truffen afgørelse, er et forhold, der ikke kan opklares. Ministerens dispositioner kan som offentligt tilkendegivet udmærket have været dik-

434 PET, operationssager: Forskellige notitser i Dragsdahls operationssag.

435 ESU: referat af møde, 27. maj 1983.

436 PET, operationssag: Ekstrakt af referat af møde i ESU, 5. oktober 1983.

437 RB: Uffe Ellemann-Jensen, 9. april 2002.

teret af et reelt ønske om at nedlægge pressens repræsentation i SNU, da denne ikke var repræsentativ. Det bemærkes, at Dragsdahls før omtalte kilde, der også var repræsenteret i SNU, blev gjort til genstand for en selvstændig PET-overvågning i 1983. Han blev heller ikke genudpeget.

PET fulgte via aflytningen med i Dragsdahls og kildens reaktioner på, hvad de opfattede som "udrensningen" af SNU. Dragsdahl oplyste i en samtale den 4. december 1983, at "Jeg fik bl.a. en masse penge til at rejse for gennem dem [SNU]. Og det er en betydningsfuld titel at have til mit arbejde".⁴³⁸ PET konstaterede således, at det var lykkedes at begrænse Dragsdahls muligheder for at udøve sit sikkerhedspolitiske engagement. Det er dog som nævnt vanskeligt at vurdere, hvorvidt PET's orientering til Udenrigsministeriet vitterlig havde indflydelse på ministerens dispositioner.

NATO- og Forsvarsministerielle kontakter

Overvågningen af Dragsdahl gjorde PET opmærksom på, at Dragsdahl havde en kilde i NATO-hovedkvarteret, som angiveligt videregav militære oplysninger. PET orienterede en udenlandsk søstertjeneste, som tog tiltag til at lukke, hvad man opfattede som en sikkerhedsbrist i organisationen. Dragsdahls kilde var nemlig clearret til det højeste sikkerhedsniveau. På et af PET's møder med den pågældende udenlandske tjeneste oplystes det, at Dragsdahl ultimo 1984 havde henvendt sig til NATO-kilden, hvilket havde resulteret i en artikel i Information den 19. december 1984.⁴³⁹

Som en udløber af aflytningsoperationen mod Dragsdahl iværksatte PET i oktober 1983 en efterforskning mod en officer i det danske forsvarsministerium. Den pågældende officer, som angiveligt gav militære og forsvarspolitiske oplysninger til Dragsdahl, var dog primært under mistanke på grund af sine polske forbindelser. Som et resultat af undersøgelsen blev officeren efterfølgende frataget sin sikkerhedsgodkendelse og forflyttet.⁴⁴⁰

438 PET, operationssag: "Vedr. journalist Jørgen Dragsdahls aktiviteter for at skabe politisk storm mod Udenrigsministeren og kompromittere SNU"; 8. december 1983, bilag 7, samt et dokument om "Perspektiver for fremtidigt samarbejde" mellem Dragsdahl og dennes kilde i SNU, 15. december 1983.

439 Ibid.: Mødereferat, 17. januar 1985.

440 PET, operationssag: Diverse dokumenter.

Dragsdahl og fodnotepolitikken

Aflytningen af Dragsdahls telefon gav PET overblik over Dragsdahls forbindelser til fremtrædende politikere, der repræsenterede det alternative sikkerhedspolitiske flertal. Tjenesten udarbejdede på baggrund af aflytningen notitser vedrørende eksempelvis MF for SF Margrethe Auken og MF for Socialdemokratiet Lasse Budtz. Det fremgik af overvågningen, at Auken konsulterede Dragsdahl i sikkerhedspolitiske spørgsmål. Eksempelvis ringede hun til Dragsdahl den 21. juni 1983 for at diskutere indholdet af et brev, som skulle udsendes med en forklaring på flertallets synspunkter i forbindelse med raketdagsordenen i Folketinget.⁴⁴¹

Overvågningen af Dragsdahls politiske kilder havde primært kontraefterretningsmæssig interesse: At undersøge, hvorvidt KGB via Dragsdahls kontakter kunne få fat i oplysninger, der potentielt kunne skade dansk sikkerhed. PET udviste således interesse for en telefonsamtale mellem Dragsdahl og Budtz, idet ”den giver et godt indtryk af den tillid, som Lasse Budtz og i øvrigt flere fremtrædende personer af forskellig politisk tilhørsforhold viser JD”, og tilføjede PET-medarbejderen: ”Samtalen viser, hvad en (potentiel?) agent er i stand til at indhente via sådanne forbindelser, der tilsyneladende helt stoler på både hans diskretion og nationale loyalitet”.⁴⁴² Samtalen mellem Dragsdahl og Budtz drejede sig blandt andet om, hvorvidt socialdemokraterne havde tænkt sig at ”tvinge” regeringen til at stemme for et bestemt lovforslag.

Uffe Ellemann-Jensen har for Kommissionen forklaret, at han i begyndelsen af sin ministerkarriere modtog en aflytningsrapport om Lasse Budtz, som ud fra tidsangivelsen kan være den ovenfor citerede. Udenrigsministeren ønskede ifølge eget udsagn ikke at kunne beskyldes for at have læst rapporter fra efterretningstjenesten vedrørende aflytning af politiske kolleger. Ministersekretæren blev ifølge Ellemann-Jensen forundret over hans reaktion og gav udtryk for, at tidligere minister Kjeld Olesen havde været meget interesseret i sådanne forhold.⁴⁴³ Hvad Ellemann-Jensens udsagn med sikkerhed vidner om er, at overvågningsoperationen mod Dragsdahl, som var påbegyndt af kontraefter-

441 PET, operationssag: ”vedr.: Jørgen Dragsdahl og Margrethe Auken”, 20. juli 1983.

442 Ibid.: ”Telefonsamtale den 21. september 1983 mellem journalist Jørgen Dragsdahl (JD) og Folketingsmand Lasse Budtz (LB)”, 27. september 1983.

443 RB: Uffe Ellemann-Jensen, 9. april 2002.

retningsmæssige årsager, gav en del overskudsinformation om oppositionen i Folketinget, som blev stillet til rådighed for regeringen.

En PET-medarbejders vurdering ultimo 1983

Ved udgangen af oktober 1983 havde PET endnu ikke dannet sig et klart indtryk af betydningen af Dragsdahls KGB-kontakter. En PET-medarbejder, der kom fra en stilling i FE, udarbejdede på baggrund af de første ni måneders overvågning en analyse, som såede tvivl om, hvorvidt Dragsdahl var hvervet. Arbejdsrapporten betonedede samtidig muligheden for, at Dragsdahl i fremtiden kunne rekrutteres af KGB. Det skal understreges, at den pågældende medarbejder tilsyneladende ikke var orienteret om Gordijevskij-materialet:

”Som det fremgår af tidligere rapporter har JD [Jørgen Dragsdahl] i forbindelse med møder med en repræsentant for den sovjetiske efterretningstjeneste ved ambassaden i København optrådt så konspirativt, at der er rejst berettiget mistanke om, at han kan være agent for denne tjeneste.

Endnu uden sikre beviser herfor og med det nærmere kendskab til JD, der er opnået ved længere tids overvågning, kan det ikke afvises, at han alene er gået med til den konspirative mødeteknik, fordi han har syntes, det var sjovt og spændende og/eller fordi han på den måde håbede på at få mange oplysninger til sin skribentvirksomhed.

Til trods for hans åbenbare venstreorienterede politiske indstilling giver han på mange forskellige måder indtryk af at være kritisk overfor sovjetisk/kommunistisk regime, og endnu mere hånligt afvisende er han overfor DKP.

Alt dette kunne naturligvis være et 'spil', han gennemfører for at narre eventuelle telefonaflyttere eller andre iagttagere, men udtalelserne er så mange og forekommer ofte så spontane, at det i givet fald må synes at være næsten for dygtigt gjort. Det spørgsmål, der rejser sig, er så om JD alligevel er en fare for sikkerheden, herunder om han – hvis det endnu ikke er sket – var et emne for hvervning til en sovjetisk tjeneste.

Hertil må svaret være ja.”⁴⁴⁴

444 PET, operationsdag: ”Journalist Jørgen Dragsdahl. En vurdering af JD som emne for hvervning til en sovjetisk tjeneste”, 15. oktober 1983.

På baggrund af en gennemgang af operationsmaterialet vurderede PET-medarbejderen, at følgende kunne lægges til grund for, at Dragsdahl var et attraktivt emne for hvervning:

- ”a) hans generelt venstreorienterede holdning.
- b) hans levende interesse for fredsbevægelserne og tilsyneladende tro på deres mulighed for politisk pression.
- c) hans skarpe kritik af USA's og europæiske landes konservative regeringer.
- d) hans ofte kritiske bemærkninger om SU og fuldstændige afvisning af DKP (hvilket er almindeligt kendt og derfor gør ham ’troværdig’ i ikke-kommunistiske kredse).
- e) hans nære kontakter til militære og til politiske kredse, især SF og Socialdemokratiet, hans medlemskab af SNU m.v.
- f) hans skribentvirksomhed i flere medier i ind- og udland (som regel afbalance-rede, velskrevne og af andre flere gange betegnet som meningsdannende).
- g) hans muligheder for rejser i udlandet under dække af sin journalistvirksomhed. Hvortil kan komme rejser til SU i forbindelse med hans tilkommende hustru.”⁴⁴⁵

PET-medarbejderen noterede, at på baggrund af punkt a, b, og c kunne en dygtig sovjetisk officer hverve Dragsdahl som ”overbevist agent” eller bruge ham som en mere eller mindre bevidst ”agent of influence”. Det vurderedes videre:

”Hvis JD [Jørgen Dragsdahl] ikke allerede er hvervet og hvis hans antipati mod kommunister, både herhjemme og i de socialistiske lande, er ægte, vil det blive meget vanskeligt at hverve ham på en sådan måde, at KGB får fuld kontrol over ham.”⁴⁴⁶

PET-medarbejderen vurderede, at KGB skulle have ”mere på ham”, før en egentlig hvervning ville kunne finde sted. Samtidig kunne et forsøg fra KGB's side på at tvinge Dragsdahl ”meget vel føre til en voldsom reaktion og til hans [Dragsdahls] ’sensationelle’ afsløringer i pressen af, hvordan KGB arbejder.”⁴⁴⁷ Hvis KGB ikke havde mere på ham, måtte det mest sandsynlige være, at den sovjetiske tjeneste, ”baseret på tidligere erfaringer med ham, må tvivle på, at han kan styres”. PET-medarbejderen vurderede derfor, at det var mest sandsynligt, at KGB

445 Ibid.

446 Ibid.

447 Ibid. Det skal i øvrigt bemærkes, at KGB i forbindelse med aflytningen af Dragsdahl under et besøg i Moskva udtrykte præcis den bekymring, som PET-medarbejderen her skildrede.

ville forsøge at forsyne Dragsdahl med materiale til hans skribentvirksomhed og dermed gøre ham til en mere eller mindre bevidst "Agent of Influence".⁴⁴⁸

Det internationale efterretningssamarbejde vedrørende Dragsdahl, 1983-87

Operationen mod Dragsdahl involverede flere udenlandske tjenester, der typisk var behjælpelige med efterretninger eller med overvågning af Dragsdahl i udlandet. Til gengæld for disse ydelser kunne PET tilbyde oplysninger om Dragsdahls udenlandske kontakter, der var fremkommet i forbindelse med telefonaflytningen. Tillige orienterede PET en allieret myndighed om, at Katerinkin var KGB-officer uden dog at gøre opmærksom på, at Gordijevskij var kilden til denne efterretning. Det var en oplysning, som den udenlandske tjeneste tilsyneladende ikke kendte til, og som givet var befordrende for etableringen af et samarbejde omkring overvågningen af Dragsdahls udlandsrejser.⁴⁴⁹ Korrespondancen mellem PET og en række udenlandske søstertjenester vedrørende Dragsdahl løb fra 1983 til 1987, men aftog i intensitet i de sidste to år. FE orienteredes løbende om operationen mod Dragsdahl, eksempelvis tre gange i juli 1985.⁴⁵⁰

Det internationale samarbejde var ikke gnidningsfrit. I et tilfælde udtrykte PET utilfredshed med en allieret udenlandsk myndigheds indsats, idet denne efter PET's skøn ikke havde udvist tilstrækkelig forsigtighed under udspørgningen af en af Dragsdahls kontakter. Den udenlandske tjeneste havde over for Dragsdahls bekendte understreget, at den "ikke havde nogen oplysninger, som kunne bekræfte, at Dragsdahl var involveret i nogen form for illegal aktivitet". Den havde blot brug for hendes vurdering. Den agent, der forestod interviewet, forsøgte at efterlade personen med det indtryk, at Dragsdahl kun var genstand for en rutinemæssig undersøgelse.⁴⁵¹ Det viste sig imidlertid, at vedkommende straks kontaktede Dragsdahl og orienterede om den pågældende tjenestes interesse for den danske journalist.⁴⁵²

448 Ibid.

449 PET, operationssag: Skrivelse til allieret udenlandsk tjeneste, 13. dec. 1983.

450 Ibid.: Referat af møde med FE 15. august 1985.

451 Ibid.: Brev fra allieret myndighed af 15. juni 1987, citeret i skrivelse til vicepolitimesteren i PET den 20. juli 1987 med note om, at interviewet var blevet gennemført året før.

452 Ibid.

PET korresponderede også med samme udenlandske tjeneste vedrørende Dragsdahls giftermål i Moskva den 19. oktober 1983.⁴⁵³ PET oplyste, at Dragsdahl i sensommeren 1983 havde haft to møder i Moskva med en KGB-officer, der forsøgte at presse Dragsdahl til ikke at gifte sig.⁴⁵⁴ PET var af den opfattelse, at der måtte være tale om Katerinkin. PET henviste således til, at Katerinkin over for Gert Petersen havde nævnt, at han havde brugt sin ferie på at få Dragsdahls hustru ud.⁴⁵⁵ Den udenlandske tjeneste udviste også interesse for PET's oplysning om, at Centret i Moskva havde Dragsdahl under mistanke for at være CIA-agent.⁴⁵⁶

Parallelle operationer

I et forsøg på at komme til bunds i efterforskningen iværksatte PET to sideløbende operationer. PET aktiverede en kilde med kontakter til russiske eksilkredse med henblik på at skaffe informationer om Dragsdahl og dennes kommende hustru. Resultaterne af denne operation, der blev påbegyndt i 1983 og afbrudt i 1985, var imidlertid sparsomme, hvad Dragsdahl angik.⁴⁵⁷

En anden operation, der påbegyndtes i januar 1985, førte til overvågning af en person i Dragsdahls omgangskreds, der mistænktes for at samarbejde med KGB-officeren Katerinkin.⁴⁵⁸ Den overvågede person havde også kontakt til en af PET's kilder i det sovjetiske emigrantmiljø.

I januar 1985 kontaktede den overvågede person PET vedrørende en række private anliggender, som vedkommende mente, at den danske tjeneste kunne være behjælpelig med at løse. PET's referat anførte, at vedkommende ikke ville kalde Dragsdahl en "spion", men det var bestemt vurderingen, at russerne "vartede D[ragsdahl op] med henblik på, at det førte positive artikler om Sovjetunionen med sig."⁴⁵⁹ I en senere samtale med PET kom det frem, at KGB angiveligt havde bedt Dragsdahl om en tjeneste. Kilden vidste ikke, hvori denne tjeneste bestod, og der var tilsyneladende heller ikke kommet noget ud af dette samar-

453 PET, operationssag: Skrivelse til allieret tjeneste, 5. juli 1984.

454 Ibid.: Skrivelse til udenlandsk allieret tjeneste, 13. december 1983.

455 Ibid.: Skrivelse til udenlandsk allieret tjeneste, 14. november 1983.

456 Ibid.: Referat af møde med allieret tjeneste, 7. januar 1986.

457 PET, operationssag: Forskellige bilag.

458 PET, operationssag: Diverse aflytningskendelser fra perioden januar-september 1985.

459 Ibid.: Referat af samtale, 24. januar 1985.

bejde.⁴⁶⁰ Oplysningerne må dog tages med det markante forbehold, at vedkommende nærede endog meget stor animositet over for Dragsdahl i denne periode.

Aktive foranstaltninger?

PET og dets internationale samarbejdspartnere undersøgte Gordijevskijs oplysninger om, at Dragsdahl var en påvirkningsagent, der promoverede prosovjetiske og antiamerikanske synspunkter i Information. En udenlandsk tjeneste havde på et møde i 1985 udtrykt den opfattelse, at Information havde trykt en vildledende artikel om, at det i virkeligheden skulle være CIA, der stod bag et attentat mod den nicaraguanske oprørsleder Eden Pastora. Artiklen stammede fra Reuters.⁴⁶¹ På mødet blev der ikke fremlagt noget bevis for, at Dragsdahl skulle have haft noget med artiklen at gøre.⁴⁶²

Information indeholdt den 20. november 1984 en artikel af en sovjetisk general, Tjernov, som den sovjetiske ambassade, ifølge PET's oplysninger, først havde prøvet at få trykt i Politiken, hvor den blev afvist.⁴⁶³ Ifølge PET var Dragsdahl kort efter afvisningen blevet kaldt til ambassaden. PET havde fået det indtryk, at "han på ambassaden har været i kontakt med Tjikira, og at der er blevet lagt pres på ham, for at Information skulle tage artiklen". En allieret myndighed bemærkede hertil, at dette syntes at være en klassisk brug af en påvirkningsagent: "Det vil ikke være uventet, hvis der derefter sker det, at artiklen i udlandet citeres som en artikel i Information uden angivelse af forfatteren".⁴⁶⁴

Dragsdahls kontakter forsynede ham også med hemmelige dokumenter, som blev fremlagt og diskuteret i Informations spalter. Et eksempel stammer fra 1979. Dragsdahls artikel i Information den 14. januar 1979 diskuterer som tidligere nævnt en såkaldt *Field Manual*, hvis tillæg, *FM-30-31B*, angiveligt skulle være forfattet af den amerikanske hærs efterretningstjeneste DIA og oversat til flere sprog. Det pågældende dokument beskriver, hvordan specialenheder skulle infiltrere "venligsindede lande", udføre terrorhandlinger og dernæst give kom-

460 Ibid.: Referat af samtale, 28. januar 1985.

461 "CIA bag bombe mod contra-leder", *Information*, 26. august 1985.

462 PET, emnesag: Referat af møde med allieret udenlandsk tjeneste, 29. august 1985.

463 N. Tchernov, "Nordens militærpolitiske stabilitet nedbrydes", *Information*, 20. november 1984.

464 PET, emnesag: Referat af møde med allieret udenlandsk tjeneste 28. november 1984.

munisterne skylden. Dragsdahls artikel medgav, at det kunne være et falsum, og han forelagde derfor dokumentet for flere eksperter, som gav modstridende forklaringer.⁴⁶⁵ Informations Vibeke Sperling forsøgte i en anden artikel at kæde oplysningen om håndbogen sammen med De Røde Brigaders likvidering af Italiens tidligere ministerpræsident Aldo Moro i 1978.⁴⁶⁶ Dragsdahl har senere forklaret, at han modtog dokumentet fra redaktionen af *Covert Action Bulletin*, hvis kilde til oplysningen ikke var nærmere specificeret.⁴⁶⁷ Hvad Dragsdahl dog ikke nævner i den forbindelse er, at *Covert Action Bulletin* ifølge Mitrokhin blev dannet ”på KGB’s initiativ”. Der er dog ikke noget, der tyder på, at medlemmerne af redaktionen, bortset fra CIA-afhopperen Philip Agee, var bevidste om den sovjetiske indflydelse på bladet.⁴⁶⁸

Det forsvarsministerielle skrift SIK-Nyt, der redegjorde for truslen mod Danmark, omtalte i 1979 historien som en vildledning, der ”tog udgangspunkt i falske dokumenter”. Formålet, mente FE, ”var at mistænkeliggøre amerikanerne hos deres allierede”.⁴⁶⁹ Til grund for FE’s vurdering lå givet de samme oplysninger, som også PET modtog fra en allieret udenlandsk myndighed. Den ”henviser til at Dragsdahl i Information den 14/1-1979 bragte en desinformierende artikel, som USSR står bag.”⁴⁷⁰ Historien dukkede op igen i diverse skandinaviske aviser i 1984, hvilket PET blev gjort opmærksom på et møde med en allieret udenlandsk tjeneste den 2. november 1984. Samme udenlandske tjeneste oplyste, at en identisk og falsk historie første gang var dukket op ti år tidligere.⁴⁷¹

Den dag i dag er der modstridende tolkninger af dokumentets autenticitet.⁴⁷² Umiddelbart forekommer det lidet sandsynligt, at en militær håndbog med et så

465 Jørgen Dragsdahl, ”hemmelig vejledning for USA’s hær bemyndiger til terrorisme”. Dokumentet er ligeledes reproduceret under titlen ”Tophemmeligt dokument om USA’s efterretningsarbejde”, begge artikler i *Information*, 14. januar 1979. Dokumentet er nærmere analyseret i Daniele Ganser, *NATO’s Secret Armies*, s. 234-235. Se også Kommissionens beretning, bind 5.

466 Vibeke Sperling, ”Moros bortførelse – ’FM30-31’ i praksis?”, *Information*, 14. januar 1979.

467 Jørgen Dragsdahl, ”Professorens pincetforskning”, *Morgenavisen Jyllands-Posten*, 31. januar 2007.

468 Christopher Andrew & Vasili Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive*, s. 303.

469 *Sik-Nyt*, januar, kvartal 1979, cit. i *DIIS*, 3, s. 363-364.

470 PET, emnesag: Notits: møde med allieret myndighed, 25. januar 1979.

471 *Ibid.*: Notits referat af møde med allieret udenlandsk tjeneste, den 2. november 1984.

472 Historikeren Bent Jensen er af den opfattelse, at dokumentet er et sovjetisk fabrikeret falsum. Jf. indlæg i Kulturweekend, *Morgenavisen Jyllands-Posten*, 26. januar 2007, s. 6-8. En anden historiker, Poul Villaume, anfører derimod, at ”ny forskning fra de seneste år tyder i øvrigt på, at oplysningerne var korrekte”. Se Poul Villaume, ”Danmark under den kolde krig – et dansk perspektiv”, *Arbejderhistorie. Tidsskrift for historie, kultur og politik*, 2006, 1, s. 91. Den schweiziske historiker

kontroversielt indhold ville blive mangfoldiggjort på alverdens sprog, og endda med henvisning til Pentagons journaliseringssystem. Det amerikanske udenrigsministeriums International Information Program har på dets hjemmeside påpeget, at FM-30-31B er et falsum, der formodentlig var resultatet af sovjetisk misinformation: Der findes en Field Manual (FM 30-31) til brug for den amerikanske hær, men det pågældende appendiks B er frit opfundet. Af en høring i en komité under Repræsentanternes Hus fra februar 1980 fremgik det, at ”i sommeren 1979, udarbejdede Sovjetunionen portugisisk-sprogede kopier af forfalskningen og spredte dem under dække blandt militærfolk i Lissabon.”⁴⁷³ Den udenrigsministerielle hjemmeside gentager således, hvad en udenlandsk allieret myndighed informerede PET og FE om i 1979. Der er ikke fundet yderligere oplysninger i PET's arkiv, der nærmere redegør for det pågældende dokumentets proveniens. Gordijevskij kan dog dokumentere et lignende tilfælde, som i interne KGB-rapporter er omtalt som rene manipulationer. Her tænkes der på den tidligere omtalte ”Operation Crescendo”, hvor KGB forsøgte at plante falske dokumenter i Ekstra Bladet og Information. Dokumenterne var ifølge KGB's interne korrespondance udformet på en sådan måde, at de foregav at stamme fra amerikanske myndigheder. KGB forsøgte herigennem at miskreditere USA's udenrigs- og forsvarspolitik.

De nævnte eksempler på ”aktive foranstaltninger”, der vedrører Dragsdahl, er således få og i øvrigt behæftet med usikkerhed. I modsætning hertil kan nævnes Herløv Petersens pjecer *True Blues* og *Cold Warriors*, der angiver at bygge på vestlige kilder, men hvor PET's efterforskning dokumenterede en sovjetisk indflydelse. PET havde en mistanke om, at Dragsdahl skrev under indtryk af, hvad han ad forskellige kanaler fik af sovjetiske informationer, men beviser på et samarbejde med KGB vedrørende aktive foranstaltninger kastede overvågningsoperationen ikke af sig.

Daniele Ganser hævder, at manualen er udarbejdet af en terrorkspert i Pentagon og oversat til adskillige sprog. Ganser, *NATO's Secret Armies*, s. 235.

473 ”in summer 1979, the Soviets prepared Portuguese-language copies of the forgery and covertly circulated them among military officers in Lisbon”. Jf. <http://usinfostate.gov/media/Archive/2006/Jan/20/20-127177.html>: ”Misinformation about 'Gladio/Stay Behind' networks resurfaces”, lagt på nettet 20. januar 2006.

13. DRAGSDAHL'S SAMTALER MED PET

Dragsdahl kontaktede PET i juni 1985.⁴⁷⁴ Kontakten blev angiveligt formidlet af tidligere justitsminister Ole Espersen, hvilket PET's ledelse opfattede som en form for magtdemonstration. En ledende medarbejder i PET mente, at forklaringen kunne være, at Dragsdahl "igen ønsker at udnytte sine indflydelsesrige politiske bekendte til private formål og på den måde over for sig selv at manifestere sin position".⁴⁷⁵

Ifølge PET var det Dragsdahl, der tog initiativ til samtalerne, idet han havde modtaget anonyme og intimiderende breve. Ydermere havde Dragsdahl modtaget en henvendelse fra en person, der foregav at være politimand. Sidstnævnte henvendte sig med oplysninger, der vedrørte anliggender i Dragsdahls private forhold. Den pågældende politimand havde ifølge Dragsdahl oplyst, at han og Dragsdahl havde gået i skole sammen på Bagsværd Kostskole. Han havde ved deres 20 minutters møde forevist Dragsdahl et politiskilt. Da Dragsdahl efterfølgende ønskede at tale med den pågældende politimand ved Københavns Politie, blev han på Station City gjort opmærksom på, at der ikke fandtes nogen medarbejder med et sådant navn, hvorefter Dragsdahl henvendte sig til PET.⁴⁷⁶

Samtalerne i sommeren 1985 var i vicepolitimester Mikael Lyngbos vurdering medvirkende til, at Dragsdahl ifølge PET's referat blev bevidstgjort om betydningen af de sovjetiske kontakter, han havde haft siden midten af 1970'erne. Samtalerne vurderedes som konstruktive, ligesom der blev gjort fælles bestræbelser

474 Dragsdahl motiv hertil skyldtes hovedsagligt private årsager, som af samme grund ikke vil blive udførligt behandlet i nærværende beretning. Kommissionen har dog nøje vurderet værdien af de oplysninger, som er tilgået PET, men beskrivelsen er på en række punkter holdt på et overordnet niveau. Det samme gælder oplysninger fra en sårbar kilde, der kontaktede PET i samme periode. Jf. § 4 i Lov om undersøgelse af Politiets efterretningsvirksomhed og af de aktiviteter, der var baggrund for denne virksomhed.

475 PET, operationssag: "Notits vedr. møde med Jørgen Dragsdahl og Vibeke Sperling i PET den 12. juni 1985".

476 Ibid. De følgende samtaler blev holdt 28. juni, 9. juli, 11. juli, 16. juli samt 14. august 1985.

på at afdække de passerede hændelser omkring mødet med politimanden og de modtagne trusselsbreve. Flere forklaringer blev diskuteret på mødet: En mulighed var, at det var Lyndon LaRouche's højreorienterede dækorganisation Europæisk Arbejderparti (EAP), der stod bag, idet Dragsdahl var blevet indkaldt som vidne i en injuriersag mod den amerikanske organisation. En anden mulighed var, at Dragsdahl selv havde fabrikeret de intimiderende oplysninger. En tredje mulighed var, at der vitterlig var tale om en politimand, som af god mening havde ønsket at bidrage med oplysninger til Dragsdahl, men som i så fald havde forbrudt sig imod sin tavshedspligt. En fjerde mulighed var, at det var PET eller en anden vestlig tjeneste, der stod bag. Endelig omtaltes en femte mulighed, nemlig at der var tale om en KGB-operation.

Som samtalerne skred frem i juli og august 1985, forekom den sidste mulighed mest sandsynlig: PET havde ikke erfaringer med, at EAP drev illegale aflytningsoperationer på dansk grund. Dragsdahl afviste på det bestemteste at være ophavsmand til brevene, ligesom han heller ikke mente, at der kunne være tale om en dansk eller udenlandsk efterrettningsoperation. I så fald var han ikke gået til de danske myndigheder. Det forekom heller ikke sandsynligt, at der var tale om en ægte politimand, idet PET efterfølgende ikke kunne identificere vedkommende.⁴⁷⁷ Vicepolitimester Mikael Lyngbo afsluttede samtalerne med Dragsdahl den 14. august 1985: ”konkluderende enedes vi om, at der var opnået stor klarhed over for forholdet mellem DRAGSDAHL og russerne, herunder i særdeleshed om russernes hensigter med DRAGSDAHL. Det var muligt, men på ingen måde givet, at brevene og ’politimanden’ skulle ses i sammenhæng hermed.”⁴⁷⁸ Til grund for denne forsigtige konklusion var, at en række oplysninger, som Dragsdahl og dennes hustru kun havde givet til én person i det russiske indvandrer-miljø i Danmark, var dukket op i brevene, ligesom man antog, at denne person stod i kontakt med KGB.

Der synes at have været en vis uenighed i PET's ledelse med hensyn til, hvor meget af KGB's virksomhed, man kunne oplyse Dragsdahl om, og hvorledes forskellige forhold i sagskomplekset rettelig skulle tolkes. På referatet af samtalen mellem Lyngbo og Dragsdahl ses en række påtegninger udfærdiget af PET's chef Henning Fode, der problematiserede vicepolitimesterens måde at håndtere og tolke sagen på.⁴⁷⁹

477 Dragsdahl meddelte således vicepolitimesteren det af politimanden oplyste navn.

478 PET, operationsdag: Notits vedr.: møde med JØRGEN DRAGSDAHL i PET den 14. august 1985.

479 Ibid.: Notits vedr.: møde med JØRGEN DRAGSDAHL i PET den 9. juli 1985.

Samtalereferaterne giver indtryk af en voksende forståelse mellem Dragsdahl og Lyngbo, og det aftales på deres sidste indbyrdes møde den 14. august 1985, at de skulle ses i Washington, idet begge stod foran en rejse til den amerikanske hovedstad.⁴⁸⁰ Anderledes var tonen, når vicepolitimesteren skulle redegøre for samtalerne over for en allieret myndighed.: ”Jeg oplyste [*den allierede myndighed om*], hvad vi ikke har sagt... før – at ...[Dragsdahl] i KGB var rubriceret som egentlig agent, men måtte lade spørgsmålet stå åbent om, hvorvidt han selv erkendte dette. Jeg udtrykte dog den formodning, at han bl.a. på baggrund af pengemodtagelse næppe kunne være i tvivl herom.”⁴⁸¹ Pengemodtagelsen er nævnt i Gordijevskij-materialet, men PET manglede dokumentation for, at den havde fundet sted.

Dragsdahls samtale med PET efter Gordijevskijs afhopning

PET's chef Henning Fode holdt et møde med sine nærmeste medarbejdere den 7. marts 1986. Her blev det besluttet at tilsige Dragsdahl til endnu en samtale. Årsagen skulle findes i offentliggørelsen af Gordijevskijs afhopning til Vesten, der nu gjorde det muligt for PET at konfrontere Dragsdahl med de oplysninger, der i årenes løb var tilgået tjenesten fra dobbeltagenten. Desuden ville man afhøre Dragsdahl omkring det tidligere møde med Katerinkin i et S-tog i marts 1983. Fode slog inden mødet fast, at hvis Dragsdahl ønskede at få sin retsstilling belyst, skulle han gøres bekendt med, at han ikke var sigtet. Formålet med samtalen var ”at bibringe Dragsdahl den opfattelse, at han i KGB's politiske efterretningsaktiviteter har befundet sig i en ’grå fase’”.⁴⁸² Vicepolitimester Mikael Lyngbos møde med Dragsdahl fandt sted den 20. marts 1986, hvor en kriminalassistent fungerede som referent.⁴⁸³

Samtalen med Dragsdahl drejede sig til at begynde med om Dragsdahls forbindelse til KGB-officeren Tjebotok i perioden 1976-77. Dragsdahl forklarede, at Tjebotok havde ytret ønske om, at Dragsdahl skulle samle en gruppe anti-amerikanske personer, der med udgangspunkt i erfaringen med Black Panther-

480 Ibid.: Notits vedr.: møde med JØRGEN DRAGSDAHL i PET den 14. august 1985.

481 PET, administrativ sag: Møde med allieret udenlandsk tjeneste den 31. Oktober 1985 og referat af møde den 25. marts 1986.

482 PET, operationssag: ”Vedr. Journalist Jørgen Johannes Dalitz Dragsdahl...”, 25. marts 1986.

483 Ibid.

bevægelsen skulle iværksætte en række aktiviteter. Belønningen var en bil, men Dragsdahl afslog tilbuddet. Dragsdahl understregede også, at han betragtede KGB som en vigtig informationskilde i sit journalistiske arbejde, ”og for at få disse informationer var han til en vis grad nødt til ’at deltage i dette spil’”⁴⁸⁴ PET konfronterede dernæst Dragsdahl med oplysninger i Gordijevskij-materialet omkring hans tilknytning til Tjebotok:

”...han [Dragsdahl] havde fortalt CHEBOTOK, at 2 PET-medarbejdere på et tidspunkt havde opsøgt hans kone. Dette var løgn, men et forsøg på at holde CHEBOTOK ’fra livet’.

VI [PET] fortsatte med at anføre, at det ikke lige netop var den episode vi tænkte på, men i stedet, at D[*Dragsdahl*] skulle have udtrykt ængstelse for at mødes med CHEBOTOK, idet D var bange for, at PET havde fulgt ham til et af deres møder, ligesom der var mulighed for at CIA havde penetreret Den sovjetiske Ambassade. D kunne ikke huske at have oplyst CHEBOTOK om disse ting, men anså det for sandsynligt, idet han som politisk yderliggående måtte påregne at være genstand for PET’s opsyn.

At han skulle have nævnt frygten for CIA’s penetrering, måtte tages som et forsøg på at skubbe CHEBOTOK fra sig, idet han var en uhyre aktiv herre. Som et eksempel på CHEBOTOK’s pågående facon nævnte D, at CHEBOTOK på et tidspunkt ville have ham til at sætte et kryds ved Rønberg Legetøj i St. Kongensgade. Dette var dog efter D’s opfattelse at gå over stregen, hvorfor han afslog”⁴⁸⁵

PET-medarbejderen noterede i referatet, at så snart talen ikke længere faldt på Tjebotok, slappede Dragsdahl mere af. Dragsdahl bekræftede dernæst oplysningen i Gordijevskij-materialet om, at hans kontakt til sovjetambassaden ophørte på grund af hans udrejse til USA. Han bekræftede også møderne med KGB-officeren Minin, som var en anderledes og mere behagelig person. PET gjorde dernæst Dragsdahl opmærksom på oplysninger om, at han havde mødtes med Minin i sensommeren eller efteråret 1982:

”D begyndte her at væve. Han var meget usikker med hensyn til det nævnte tidspunkt, og oplyste i stedet, at han før han blev udstationeret som korrespondent for Information i USA i 1980-81, aftalte at mødes en enkelt gang med MININ i dette tidsrum, idet D af skattemæssige årsager ikke på daværende tidspunkt kunne vise sig i Danmark.

484 Ibid.

485 Ibid.

Grunden til mødet var dels at holde forbindelsen ved lige og dels at udveksle generelle politiske synspunkter.

D vendte herefter tilbage til efteråret 1982 og bekræftede, at han også på dette tidspunkt havde mødtes med MININ i Wien.”⁴⁸⁶

Dragsdahl blev gjort opmærksom på det lidt ”flotte” i, at KGB ofrede penge på en sådan rejse, hvis motivet blot havde været at vedligeholde forbindelsen. Dragsdahl oplyste, at han på daværende tidspunkt rejste meget i Europa, og at Minin havde nogle personlige oplysninger vedrørende Dragsdahls hustru. PET-medarbejderen spurgte dernæst, om sådanne oplysninger ikke kunne være kanaliseret ad anden og mere officiel vej, hvortil Dragsdahl svarede, ”at personlige kontakter i et bureaukratisk system som det sovjetiske altid er at foretrække. Han kunne dog godt indse, at KGB sandsynligvis havde betragtet ham som et rekrutteringsemne.”⁴⁸⁷ Dragsdahl afviste ”på det kraftigste”, at han på noget tidspunkt havde modtaget penge fra sovjetiske repræsentanter.

Dragsdahl var ifølge referatet af den opfattelse, at Katerinkin havde neddroppet forbindelsen til ham, efter at det stod klart, at Dragsdahl agtede at gifte sig med en sovjetisk kvinde. Om mødet i S-toget i marts 1983 fortalte Dragsdahl, at han den pågældende dag havde aftalt at mødes med Katerinkin på en kro tæt på Farum Station: ”De mødtes imidlertid på stationen, hvilket Katerinkin forklarede med, at han havde halsbetændelse og var syg???”⁴⁸⁸

Efter disse spørgsmål var Dragsdahl ifølge referatet interesseret i at vide, om KGB betragtede ham som agent. Dragsdahl fik det svar, ”at det umiddelbart kunne se ud som om KGB mente, at det var lykkedes at få D[*ragsdahl*] til at samarbejde”.⁴⁸⁹ Dragsdahl spurgte dernæst, hvad formålet med et sådant samarbejde skulle have været, hvorefter han blev gjort bekendt med, at KGB ønskede at anvende Dragsdahl som påvirkningsagent: ”Hertil mente D[*ragsdahl*], at KGB's bestræbelser i så fald var spildte, idet ingen behøvede at overbevise ham om, at Sovjetunionens synspunkter var korrekte. I forvejen kunne han jo følge dem et langt stykke”.⁴⁹⁰

486 Ibid.

487 Ibid.

488 Ibid.

489 Ibid.

490 Ibid.

Sidste del af referatet indeholder referentens subjektive kommentarer, der blandt andet gik på, at samarbejdet med Tjebotok havde været mere vidtgående, end Dragsdahl ville være ved. Kriminalassistenten vurderede, at Minin var en ”befrielse” for Dragsdahl, idet den nye føringsofficer ”placerede D[ragsdahl] på en piedestal, hvorfra han kunne underholde sin sovjetiske kontakt med storpolitiske udredninger”. Referenten anførte også, at Dragsdahl var nødt til at godtage de konspirative elementer i mødevirksomheden og takkes KGB for at bevare chancen for at få sin kone ud af Sovjetunionen, idet ”D[ragsdahl] var i denne periode syg af forelskelse”.⁴⁹¹ Vurderingen er antagelig forkert, idet Gordijevskij-materialet viser, at giftermålet af KGB betragtedes som en hindring for samarbejdet. Kun ved at udstede en udrejsetilladelse kunne KGB håbe på, at Dragsdahl stadig ville opretholde en vis forbindelse til den sovjetiske ambassade. Dragsdahl har i et interview i Morgenavisen Jyllands-Posten udlagt mødereferatets udformning som et udslag af, at ”Kriminalassistenten var meget aggressiv og tænkte åbenbart i konspiratoriske baner. Han vendte tilbage til ting, som jeg tidligere havde talt meget udførligt med Mikael Lyngbo om. Hans opførsel var så langt ude i hampen, at han adskillige gange blev irettesat af Lyngbo.”⁴⁹²

Omtale af referatet i Morgenavisen Jyllands-Posten

Den sidste passus i PET-referatet af 25. marts 1986 skal her citeres, idet den har været omdrejningspunktet i den avispolemik, der begyndte med historikeren Bent Jensens indlæg i Morgenavisen Jyllands-Posten den 14. januar 2007:

”Set med KGB briller har D[ragsdahls]’s position – dels som en person udstyret med en ofte særdeles skarp pen og dels som medlem af SNU – været ualmindelig nyttig. Det er ikke uden grund, at han på et tidspunkt i CENTRET blev benævnt som nr. 1 i Danmark, men hvor meget man reelt har fået ud af denne agent, kan der kun gisnes om”.⁴⁹³

491 Ibid.

492 ”Jeg kunne gå igennem en retssag med flyvende faner”, *Morgenavisen Jyllands-Posten*, 14. januar 2007.

493 PET, operationssag: ”Vedr. Journalist Jørgen Johannes Dalitz Dragsdahl...”, 25. marts 1986.

Den avisdebat, der blev udløst af dette citat, skal ikke analyseres nærmere her. Dog finder Kommissionen anledning til at oplyse om citatets mulige historiske kontekst og fortolkningsramme, idet referentens konklusion objektivt set er behæftet med en fejl, som kan have konsekvenser for en korrekt vurdering.

Nærlæser man det underliggende Gordijevskij-materiale, som referenten henviser til, står det klart, at det ikke var Centret, der kaldte Dragsdahl for ”nr. 1”, som angivet af politiassistenten. Det var derimod Minin fra residenturet i København, der omtalte Dragsdahl på denne måde.⁴⁹⁴ Minin var få måneder forinden mødet med Dragsdahl rejst tilbage til Moskva. I øvrigt skete omtalen i en periode, hvor Minin var under pres. Centret var nemlig skeptisk over for Dragsdahl og mistænkte ham ligefrem for at være dobbeltagent. At kalde Dragsdahl for ”nr. 1” kan således også ses som Minins måde at forsvare residenturets handlinger på. Centret nærrede ligeledes mistro til Minins embedsførelse.

Dertil kommer, at PET's ansatte, som allerede anført, udlagde agentbegrebet forskelligt. Når en PET-medarbejder i dette eller andre tilfælde omtalte Dragsdahl som ”agent”, var der typisk tale om en personlig vurdering, eller en henvisning til Dragsdahls status i Gordijevskij-materialet. Oplysningen kan således ikke siges at være et udtryk for PET-ledelsens strafferetlige opfattelse. Som erklæret af PET's tidligere operative chef Per Larsen under Kommissionens afhøring: ”Der blev aldrig ført bevis for, at Dragsdahl skulle have lavet ulovligheder, og derfor kom der ikke noget ud af sagen”.⁴⁹⁵

Man bør også på anden vis være varsom med at tage referentens vurderinger som udtryk for PET's ”institutionelle” opfattelse. I PET-referatet står at læse: ”Personligt tror jeg, D[*ragsdahl*] under Tjebotok gik langt længere, end han ville være ved”. Kriminalassistenten understreger således, at der her er tale om hans egen og ikke PET-ledelsens vurdering.⁴⁹⁶ Man må desuden være opmærksom på, at der ikke ses belæg for denne tolkning i Gordijevskij-materialet, som er den eneste skriftlige kilde, der beskriver denne forbindelse. Gordijevskijs oplysninger viser, at Dragsdahl i denne periode var registreret som ”kontakt” og i

494 Jf. kapitel 11.

495 RB: Per Larsen, 7. maj 2003.

496 Det bemærkes, at Bent Jensens artikel i *Morgenavisen Jyllands-Posten*, 14. januar 2007 her sætter lighedstegn mellem kriminalassistentens personlige holdning og PET: ”PET mente, at Dragsdahl i virkeligheden var gået langt længere i sit samarbejde med KGB, end han nu ville være ved.” Gengivelsen i *Morgenavisen Jyllands-Posten* gør ikke opmærksom på, at kriminalassistentens vurdering alene henviser til perioden 1976-77 (hvor Tjebotok forestod forbindelsen til Dragsdahl). Understregningen er foretaget af Kommissionen.

en periode antagelig var under dybt studium, og at han med andre ord ikke var hvervet af Tjebotok. Desuden var møderne få, og forbindelsen er i Gordijevskij-materialet ofte beskrevet som afbrudt. Betegnelsen ”kontakt” anvendte KGB om stort set alle de politikere og meningsdannere, som KGB-officerer havde mulighed for at mødes med i professionel sammenhæng. At være ”kontakt” var, som dokumenteret i indledningen, ikke det samme som at være ”agent”. I så fald ville flere folketingsmedlemmer og embedsmænd, der mødtes med sovjetiske repræsentanter i 70'erne og 80'erne, være at betragte som agenter, hvilket er uholdbart.

Samtalen med Dragsdahl i marts 1986 skal ses som et led i en præventiv indsats, der som anført i referatet skulle bevidstgøre Dragsdahl om betydningen af at have kontakter til KGB-folk, der arbejdede under diplomatisk dække.

Dragsdahl, PET og den politiske sagsbehandling

Et dokument i Dragsdahls personsag viser, at Regeringens Sikkerhedsudvalg blev orienteret om Dragsdahl den 22. november 1985. Øverst på dokumentet er anført journalistens navn samt betegnelsen ”meningsagent”. Det fremgår tillige, at PET's chef Henning Fode over for regeringen angiveligt omtalte ham som ”agent”.⁴⁹⁷ Der findes imidlertid ikke klar dokumentation for, hvordan oplysningerne blev fremlagt i regeringsudvalget. Sandsynligvis hentydedes der blot til Dragsdahls status i Gordijevskij-materialet. En notits fundet i PET's arkiv viser, at Gordijevskijs afhopning var på Regeringens Sikkerhedsudvalgs dagsorden denne dag:

- a) Udvalget besluttede, at Gordievskys afhopning ikke skulle have konsekvenser for den nuværende besætning på den sovjetiske ambassade.
- b) Udvalget tiltrådte, at de indstillede 20 tidligere tjenstgørende ambassadefunktionærer – fra Gordievskys tjenstperioder i Danmark – bliver erklæret persona non grata...
- d) Udvalget tiltrådte, at der efter aftale med... [*allierede udenlandske*] myndigheder skete en vis offentliggørelse af sagsmaterialet. Det var tanken at give enkelte journalister adgang til at læse et begrænset materiale som baggrund for interviewet med Gordievsky. Det offentliggjorte materiale skulle fremtræde alene som byggede på disse samtaler og måtte ikke spores til andre kilder.

497 Udateret dokument i Dragsdahls personsag.

e) Udvalget besluttede, at det af de danske og...[*allierede udenlandske*] tjenester sammenskrevne materiale kunne udleveres til embedsmandsudvalget, hvis medlemmer i fornødent omfang skulle orientere ministrene. Yderligere cirkulation måtte besluttes i embedsmandsudvalget.

Statsministeren henstillede, at det blev overvejet, at Socialdemokratiets formand blev gjort bekendt med en del af materialet, hvilket bl.a. justitsministeren tiltrådte”.⁴⁹⁸

Der er ikke tegn på, at PET's ledelse på dette eller andre møder søgte politisk opbakning til at retsforfølge Dragsdahl. Den væsentligste grund var naturligvis, at den intense efterforskning ikke havde ført bevis for, at Dragsdahl havde begået noget strafbart. Som nævnt i indledningen til denne delundersøgelse kom der ikke noget ud af to PET-medarbejderes skriftlige anbefaling til ledelsen om at rejse sigtelse mod Dragsdahl. Selv om de to sagsbehandlere søgte at overbevise ledelsen i PET om, at der skulle indledes retsforfølgning, pegede deres skriftlige oplæg i virkeligheden på en gennemgående svaghed i bevismaterialet, nemlig at det byggede på formodninger.⁴⁹⁹ Interessen i PET's ledelse for en strafforfølgning var af samme grund kølig. Der foreligger heller ikke oplysninger om en politisk interesse for en retsforfølgning.⁵⁰⁰

Det måske bedste vidnesbyrd om PET's "institutionelle" holdning i denne periode findes i en fortrolig notits fra et møde i tjenesten, hvor repræsentanter for regionerne og centralledelsen deltog. Mødet blev afholdt den 5. november 1985, det vil sige kort inden, at pm. Henning Fode fremlagde PET's syn på Gordijevskij-materialet i Regeringens Sikkerhedsudvalg. På mødet oplystes regionerne om de erfaringer, der "indtil nu var fra samtalerne med Gordijevskij i observationsmæssig henseende". PET havde ifølge notitsen generelt overvurderet KGB's færdigheder, "men på forskellig vis var man nu vidende om, at dette ikke helt svarede til dagligdagen. I den forbindelse havde man konstateret, at ved de ind-

498 RSU: Referat af møde, 22. november 1985, 6. december 1985.

499 PET, operationssag: notat, 1. oktober 1985.

500 Bent Jensens artikel i *Morgenavisen Jyllands-Posten* af 14. januar 2007 etablerer en mulig sammenhæng mellem Herlov Petersen-sagen og en manglende retsforfølgning af Dragsdahl: "For PET ville det være ubehageligt, hvis man endnu engang skulle komme i den situation, at man ønskede en mistænkt indflydelsesagent tiltalt for derpå af politiske årsager at blive underløbet af regeringen". Det samme gør Jakob Andersen med henvisning til en samtale med tidligere justitsminister Erik Ninn-Hansen. Jf. Jakob Andersen med Oleg Gordievsky, *De røde spioner*, s. 647. Som det vil fremgå af det ovenstående, er der ikke fundet dokumentation, der kan understøtte denne antagelse.

beretninger, der blev sendt hjem til Centret, var føringsofficeren slem til at overdrive på forskellige måder.”⁵⁰¹ I en anden PET-redegørelse, dateret 25. september 1985, ses følgende vurdering af residenturets indberetninger:

”I årsrapporterne søger man for syns skyld at skabe det indtryk, at man har været travlt beskæftiget med efterretningsarbejde. Dette system med at få arbejdet til at se betydningsfuldt ud ved at komme med stærkt overdrevne årsrapporter er typiske for det sovjetiske system. F.eks. skal PR-liniens årsrapport indeholde selvstændige kapitler om indsatsen mod USA og Kina. Når det til trods for at der absolut intet sker indenfor disse områder kan lade sig gøre at skrive 1 ½ side om hver, skyldes det, at man i detaljer fylder på med oplysninger, forsøg og planer, men der er intet om aktuelle operationer.”⁵⁰²

Det forekommer ikke sandsynligt, at PET's ledelse, som hovedsageligt havde Gordijevskij-materialet at støtte sig til, på denne baggrund skulle have ønsket at retsforfølge Dragsdahl.

At PET's overvågning af Dragsdahl overhovedet fik et efterspil i medierne, kan i vid udstrækning forklares med de tiltag, som blev tiltrådt på mødet i Regeringens Sikkerhedsudvalg, nemlig at PET og en udenlandsk tjeneste kunne give enkelte journalister adgang til at læse et begrænset materiale som baggrund for interview med Gordijevskij. De to involverede tjenester begyndte i februar 1986 at udarbejde en plan for, hvordan Gordijevskij-materialet kunne operationaliseres via en kontrolleret mediedækning.⁵⁰³ Det viste sig senere at være vanskeligt at kontrollere informationsstrømmen til pressen. Gordijevskijs udtalelser til Ekstra Bladet i 1992 var hverken clearede med PET eller den udenlandske søstertjeneste. PET udtrykte da også frustration over den måde, som Gordijevskijs oplysninger fandt anvendelse på. I et brev til PET, dateret 21. januar 1992, fralagde den udenlandske søstertjeneste sig ethvert ansvar for de ”uhensigtsmæssige” interview, som Gordijevskij havde givet til Ekstra Bladet.⁵⁰⁴

PET måtte efterfølgende konstatere, at Gordijevskij-materialet var af en sådan kompleksitet, at det kun vanskeligt kunne ydes retfærdighed i journalistisk

501 PET, administrativ sag: ”Referat af møde afholdt i Århus den 5/11 1985 i forbindelse med vognroking og generelle erfaringer i forbindelse med observation”.

502 PET, operationssag: ”Arbejdsrutinen i KGB-residenturet i København”, 25. september 1985.

503 Ibid.: Underbilag til bilag 4.

504 Ibid.: Kontraspiration-chefen for allieret udenlandsk tjeneste til Hanne Bech Hansen, 21. januar 1992.

form. I forbindelse med Jørgen Dragsdahls sagsanlæg mod Ekstra Bladet i 1992 forberedte PET et notat, hvoraf det fremgik, at Gordijevskijs oplysninger generelt var korrekte ("på intet tidspunkt har der været tvivl om rigtigheden"), men "det er både PET's og GORDIEVSKI's vurdering, at KGB-residenturet i sin rapportering til Centret fremstod mere dynamisk og effektiv, end der var dækning for".⁵⁰⁵ Indberetningerne til Centret kunne med andre ord ikke anvendes som bevis på, at Dragsdahl var KGB-agent.

505 Ibid.: "vedr. Gordijevskij-materialet", 16. november 1992".

14. KONKLUSION

Det må på baggrund af Gordijevskijs oplysninger vurderes som sandsynligt, at Dragsdahl efter indstilling fra KGB-residenturet i København blev accepteret som ”agent” af KGB’s 1. hoveddirektorat i Moskva. Optagelsen i ”agent-indekset” skete sandsynligvis i 1979. Gordijevskij-materialet beskriver årsagen til hvervningen som et resultat af penge, ideologi og gaver, ligesom KGB-dokumenter angiver konspirative træk ved forbindelsen. Dermed svarer omstændighederne ved Dragsdahls angivelige hvervning til det generelle mønster i KGB’s hvervningsteknik, som er beskrevet i indledningen til denne delundersøgelse.

Residenturets indberetninger til Centret kan dog ikke anvendes som et bevis på, at Dragsdahl fungerede som KGB-agent. Oplysningerne om Dragsdahls angivelige hvervning skal tages med det forbehold, at der er tale om anden-håndsoplysninger. Dertil kommer, at residenturets ansatte ofte overdrev deres indberetninger af karrieremæssige eller andre hensyn, samt at der foreligger oplysninger, der sår tvivl om Dragsdahls påståede føringsofficerers troværdighed. Der er ligeledes det usikkerhedsmoment, at mens residenturet forsøgte at overbevise Centret om Dragsdahls egnethed og pålidelighed som agent, var Centret under indtryk af STASI’s oplysninger om, at Dragsdahl stod i forbindelse med CIA. Dragsdahls ægteskab med en sovjetisk kvinde kom sandsynligvis på tværs af KGB’s planer om at benytte Dragsdahl, og en officer i Centret, Merkulov, fortalte Gordijevskij, at det var en udbredt opfattelse, at Dragsdahl havde spillet et dobbeltspil over for KGB.

PET’s efterforskning og overvågning 1983-85 kunne hverken dokumentere, at Dragsdahl var en ”bevidst” eller en ”ubevidst” agent. PET kunne ikke godtgøre, at der foregik et samarbejde med KGB. Tjenesten kunne heller ikke verificere residenturets indberetninger til Centret om, at Dragsdahl havde modtaget pengebeløb. Der blev med andre ord ikke tilvejebragt nogen beviser for, at Dragsdahl havde overtrådt straffeloven. Derfor besluttede PET, der i november 1985 syntes stadig mere bevidstgjort om residenturets tendens til at overdrive på forskellige måder, at der ikke skulle rejses tiltale mod Dragsdahl. I stedet indkaldtes Drags-

dahl til en samtale i marts 1986, hvor han blev gjort opmærksom på, at hans virke efter PET's opfattelse havde befundet sig i en "grå fase".

PET's tætte overvågning i perioden 1983-1985 var under alle omstændigheder velbegrunderet i betragtning af de alvorlige forhold, der beskrives i Gordijevskij-materialet. Overvågningen gav ikke nye beviser i sagen, men gjorde PET opmærksom på en række af Dragsdahls journalistiske kilder, der sad i stillinger, hvor de havde adgang til klassificeret materiale. PET planlagde derfor en række kontraetterretningsmæssige skridt for at hindre, at Sovjetunionen, såfremt Dragsdahl måtte være hvervet af KGB, kunne få oplysninger ad disse kanaler. Det er muligt, at Dragsdahls udelukkelse fra SNU også skal ses i sammenhæng hermed. Udenrigsministeriet var i hvert tilfælde i besiddelse af de relevante oplysninger, da man traf beslutning om at nedlægge pressens repræsentation i SNU.

Retlig vurdering:

Kommissionen har ikke ved sin gennemgang af PET's virksomhed i forbindelse med overvågningen af Jørgen Dragsdahl konstateret tilfælde, hvor PET har overtrådt regler og retningslinjer fastsat af Folketinget eller regeringen.

15. KILDE- OG LITTERATURFORTEGNELSE

1. Upublicerede kilder

Ministerier:

Statsministeriet:

Regeringens Sikkerhedsudvalg [RSU]

Justitsministeriet:

Sag vedr. Arne Herløv Petersen

Udenrigsministeriet [UM]

Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg [ESU]

PET's arkiv:

Operationssager

Emnesager

Personsager

Administrative sager

Aftalemapper

Statslige arkiver og andre institutioner:

Rigsarkivet [RA]:

Hilmer Baunsgaards privatarkiv

DIIS, CD-ROM (Rigarkivets læsesal)

Rigsadvokaten:

Arne Herløv Petersen

Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv [ABA]:
Anker Jørgensens privatarkiv
Ib Nørlunds privatarkiv

Kommissionens arkiv:
Retsbøger [RB]

2. Publicerede kilder

Officielle publikationer:

Soviet Active Measures. Hearings before the Permanent Select Committee on Intelligence. House of Representatives. Ninety-Seventh Congress. Second Session, July 13, 14 1982 (Washington, 1982).

Aviser og tidsskrifter:

Berlingske Tidende
Ekstra Bladet
Fyns Tidende
Højskolebladet. Tidsskrift for politik, litteratur, kunst, skole og kirke
Information
Morgenavisen Jyllands-Posten
Ny Solidaritet
Politiken
Weekendavisen

Internetressourcer:

Commissione parlamentare d'inchiesta concernente il "dossier Mitrokhin" e l'attività d'intelligence italiana, dokument XXIII, nr. 10, bis: „relazione di minoranza“, s. 29. Lagt ud på det italienske parlaments hjemmeside: www.parlamenti.it

Commissione Parlamentare d'inchiesta concernente il "Dossier Mitrokhin" e l'attività d'Intelligence italiana, Documento Conclusivo sull'attività svolta e sui risultati della inchiesta, 15. marzo 2006. Lagt ud på det italienske parlaments hjemmeside: www.parlamenti.it
www.dragsdahl.dk
www.herlov.dk

Intelligence and Security Committee. The Mitrokhin Inquiry Report, June 2000, <http://www.archive.official-documents.co.uk/document/cm47/4764/4764.htm>

”Misinformation about ‘Gladio/Stay Behind’ networks resurfaces”. Se <http://usinfostate.gov/media/Archive/2006/Jan/20/20-127177.html>

3. Litteratur

A

Andersen, Jakob og Oleg Gordievsky, *De røde spioner. KGB's operationer i Danmark – fra Stalin til Jeltsin, fra Stauning til Nystrup* (København, 2002).

Andrew, Christopher & Oleg Gordievsky, *KGB. The Inside Story of its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev* (London, 1990).

Andrew, Christopher & Vasili Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive. The KGB in Europe and the West* (London, 1999).

Applebaum, Anne, *GULAG – historien om de sovjetiske straffelejre* (Schønbergske Forlag, 2004).

D

Danmark under den kolde krig, bind 1-4, (Dansk Institut for Internationale Studier, 2005).

Dragsdahl, Jørgen, *Gensyn med den Kolde Krig* (Eirene, 1992).

G

Ganser, Daniele, *NATO's Secret Armies. Operation Gladio and Terrorism in Western Europe* (London, 2005).

Godicheau, François, *La Guerre d'Espagne. République et Révolution en Catalogne* (Paris, 2004).

Oleg Gordievsky, *Next Stop Execution. The Autobiography of Oleg Gordievsky* (London, 1995).

H

Heiberg, Morten & Manuel Ros Agudo, *La trama oculta de la guerra civil. Los servicios secretos de Franco, 1936-1945* (Barcelona, 2006).

J

Jensen, Bent, *Tryk og tilpasning* (Gyldendal, 1987).

K

Khlevniuk, Oleg Vitalewitsch, *The History of the Gulag. From Collectivization to the Great Terror* (New Haven og London, 2004).

Koktvedgaard, Mogens & Hans Gammeltoft-Hansen, *Lærebog i strafferetspleje* (Juristforbundet, 1978).

Kulavig, Erik, *KGB. De russiske sikkerhedstjenester fra Ivan den Grusomme til Vladimir Putin* (Aschehoug, 2007).

M

Mitrokhin, Vasili, *KGB Lexicon: The Soviet Intelligence Officer's handbook* (London, 2002).

P

Petersen, Arne Herløv, *Gylden oktober. Rejse til Armenien* (Attika, 1977).

Petersen, Arne Herløv, *Kolde krigere*, særnummer af Clarté, nr. 6, 1977.

Petersen, Arne Herløv, *Cold Warriors* (Joe Hill Press, 1979).

Petersen, Arne Herløv, *True Blues* (Joe Hill Press, 1980).

Petersen, Arne Herløv, *Spionsigtet* (Forlaget Klokkedybet, 1983).

Petersen, Gert, *Inden for systemet og udenfor* (Aschehoug, 1998).

Pincher, Chapman, *The Secret Offensive. Active Measures: a Saga of Deception, Disinformation, Subversion, Terrorism, Sabotage and Assassination* (London, 1985).

Polmar, Norman og Thomas B. Allen (red.), *The Encyclopedia of Espionage* (New York, 1997).

S

Schmidt, Eva, Jørgen Jochimsen, Michael Kistrup & Jakob Lund Poulsen, *Straffeprocessen* (Forlaget Thomson: Gad Jura, 2008).

V

Villaume, Poul, "Danmark under den kolde krig – et dansk perspektiv", *Arbejderhistorie. Tidsskrift for historie, kultur og politik*, 1, 2006.

Voigt, Pelle, *Sejre og fodfejl i mit bakspejl* (Aschehoug, 1999).

BERETNING AFGIVET AF PET-KOMMISSIONEN:

Leif Aamand (formand), landsdommer,
Østre Landsret.

Johnny Laursen, lektor, ph.d.,
Institut for Historie og Områdestudier, Aarhus Universitet.

Regin Schmidt, adjunkt, ph.d.,
Afdeling for Historie, Saxo-Instituttet, Københavns Universitet.

Ditlev Tamm, professor, dr.jur. et phil., dr.h.c.,
Det Juridiske Fakultet, Københavns Universitet.

Jens Vedsted-Hansen, professor, dr.jur.,
Juridisk Institut, Aarhus Universitet.

Forsideillustration:

Billede af den sovjetiske ambassade i Kristianiagade på Østerbro. En væsentlig del af den sovjetiske efterretningsindsats i Danmark blev udført fra ambassaden, hvor KGB-officerer arbejdede under dække som diplomater. KGB's afdeling ved ambassaden kaldtes for residenturet (*Ambroos/Arbejdermuseet/ABA*).

Resumé:

I perioden 1975-1999 indhentede PET et betydeligt antal efterretninger om danske statsborgere, der mistænkte for at have stået i forbindelse med KGB. Oplysningerne stammede fra to KGB-officerer, Oleg Gordijevskij og Vasilij Mitrokhin, der hoppede af til Vesten i henholdsvis 1985 og 1992. Delberetningen giver en samlet karakteristik af dette omfangsrige materiale og redegør for de kildemæssige og bevismæssige spørgsmål, som er forbundet med anvendelsen af Gordijevskijs og Mitrokhins oplysninger. Dernæst analyseres to konkrete efterforskningssager, som kaster nyt lys over KGB's operationer i Danmark og PET's kontraefterretningsindsats under den kolde krig. De to sager, som begge har en politisk-ideologisk dimension, vedrører forfatter Arne Herløv Petersen og journalist Jørgen Dragsdahl. De to skribenter beskrives i interne KGB-rapporter som henholdsvis "fortrolig kontakt" og "agent" for KGB.